

4^a
edición

Xá'á yu ká'vi yu ra
tíaa yu tu'un mií yu
Tu'un ísávi Ñuu Kuachi

Empiezo a leer y
escribir en mi lengua
Mixteco de Guerrero

tu'un sávi • tu'un ísávi • mixteco

Tutu tóto sákua'a na ná'nu
Libro del adulto

Mi nombre es: _____

Vivo en: _____

DIRECTORIO
Esteban Moctezuma Barragán
Secretario de Educación Pública

Marcos Bucio Mújica
Director General del INEA

Créditos de la presente edición

Coordinación general
Celia del Socorro Solís Sánchez

Coordinación académica
Carmen Díaz González
Elisa Vivas Zúñiga
Juan de Dios Martínez Jerónimo

Autoría
Guillermina Duarte Hernández
Elisa Vivas Zúñiga
José Iván Quezada López

Adaptación del módulo al MIB
Ofelia Flores Rodríguez
Hermenegildo Moreno Rojas
Marcos Arce Álvarez

Asesoría académica
Erick Armando Villa Torres

Revisión técnica
Maribel Eloisa Hidalgo Morales

Dirección gráfica y cuidado de la edición
Greta Sánchez Muñoz
Adriana Barraza Hernández

Calidad y seguimiento editorial
Hugo Fernández Alonso

Revisión editorial
Laura de la Torre Rodríguez
Gabriel Nieblas Sánchez
Alicia Naves Merlín

Diseño
Francisco Castro Miranda

Diagramación
Ricardo Pérez Rovira

Ilustración
Ernesto Arce Ortega
Alberto Eduardo Hernández Pérez
Ricardo Pérez Rovira
Francisco Castro Miranda
Jazmín Olaya Vázquez García
Danya Desiree Zamora Hernández
Marcos Alberto Maya Segura

Fotografía
Greta Sánchez Muñoz
Banco de imágenes del INEA

Este material tiene como antecedente los contenidos de la primera edición. Desarrollo de contenidos: Raúl García Cruz, Silvino Vitervo Villanueva, Melitón Vivar Vázquez, Rosendo Vázquez González, Rubén Adolfo Ocaña Altamirano, Francisco Campos Ramírez. Asesoría pedagógica y lingüística: Otto Schumman Gálvez. Producción editorial: Alberto Rivera Sánchez. Diseño gráfico: Angélica Anaya Acevedo, Juan Antonio Romo Arellano, María del Carmen González Díaz, Norma Guadalupe García Manzano, María Engracia Martínez Navarro, Ricardo Osorio Jiménez. Fotografía: Rubén Ocaña Altamirano. Cuidado de la edición: Javier García Manzano, Julio Tovar Hernández, J. Antonio Romo Arellano.

Empiezo a leer y escribir en mi lengua. Mixteco de Guerrero. MIBES 1. Libro del adulto. D. R. 1998 ©Instituto Nacional para la Educación de los Adultos, INEA. Francisco Márquez 160, Col. Condesa, Ciudad de México. C. P. 06140. 4ª edición 2018.

Esta obra es propiedad intelectual de sus autores, y los derechos de publicación han sido legalmente transferidos al INEA. Prohibida su reproducción parcial o total por cualquier medio, sin autorización escrita de su legítimo titular de derechos.

Algunas veces no fue posible encontrar la propiedad de los derechos de algunos textos y/o imágenes aquí reproducidos. La intención es ayudar a personas sin educación básica, y sin fines de lucro. Si usted conoce la fuente de alguna referencia sin crédito, agradeceremos establecer contacto con nosotros para otorgar el crédito correspondiente.

ISBN *Modelo Educación para la Vida y el Trabajo*. Obra completa: 970-23-0274-9
ISBN *MEVyT Indígena Bilingüe con Español como Segunda Lengua*: 970-23-0500-4
ISBN *Empiezo a leer y escribir en mi lengua*. Mixteco de Guerrero. MIBES 1. Libro del adulto: En trámite

Impreso en México, 2019.

Yu'u naní yu:

Kiví ñuu yu naní ña:

Ñuu ndíkundia ñuu yu:

Núú vaxi ikun ña ka'vi yó

Ña ká'qan xa'á tutu yó'o.....	5
Chiñu ké'é yu	6
Ndiakua ké'é yu ña taya nda'á yu	12
Ña níí 1.....	18
Ña'ñu ña níí 1	20
Ña'ñu ña níí 2	51
Ña'ñu ña níí 3	86
Ña'ñu ña níí 4	121
Ña kotondosoó yu míí yu	158
Ña níí 2.....	168
Ña'ñu ña níí 1	170
Ña'ñu ña níí 2	211
Ña'ñu ña níí 3	252
Ña kotondosoó yu míí yu	297
Tutu nixaa kua'qan yu	303

Ña ká'an xa'á tutu yó'o

Tutu tóto yó'o kuva'a ña xa'á mií kún, ini ña yó'o ndani'i ún kuá'á nuú tutu ña chindieé tá'an xí'in ún ña kúvi kutu'va ún ka'vi ún ra tiaa ún.

Ña té ka'vi ni'i ún, ña yó'o chindieé tá'an ña xí'in ún ña kundaa ini ní ká kún nichiñu vaxi nuú tutu sákua'a un, saá tu kundaa ini ní ká ún xa'á chiñu ña xiniñú'un kún, va'a ní ká ndaá ndátú'un kún xí'in saá tu kama ní ká ndaki'in xini kún.

Ña kutu'va kún ña ká'vi kún chindieé tá'an ña xí'in ún ña kúvi tiaa ún ña kúni mií ún ka'an ún ra kutuva ún ndákaxin kún nitu'un kusí ini mií ún ña kúvi chindieé tá'an xí'in ún ña sáxinu kún ña xiniñú'un nuú ún.

Tutu tóto yó'o ni'i ña uvi ña ní, ña nuú vaxi kumi ña'ñu ña ní ra ña uvi vaxi un ña ña'ñu ña ní. Tá iin ña'ñu ña ní xiniñú'un ka'vi ún ra tiaa ún kuá'á nuú tutu, ra nduyachi ká'vi ún ra tiaa ún tu'un mií ún, ra vivií ká ndatú'un xí'in vií ká kundaa ini kún ña ká'an na xí'in ún ra kundaa ini ká kún nixaa kú kuá'á ká nuú tutu íyo.

Ña ké'é ún chiñu vaxi nuú tutu tóto yó'o kuniñú'un kún kuá'á ká nda'á chíñu vaxi xí'in ña yó'o ña vaxi nda'á kún, rá ndukú ndi ña nuú ún ña ndi'i kiji na koo tu'va ña xí'in ún.

¡Chikaa ndieé kutu'va va kún!

Chiñu ké'é yu

Ki'in va'a kúenta xí'in na'ná vaxi yó'o, chí ndáni'i kén ndi'i saá nuú tutu tó'to yó'o ra ká'an ña xí'in nichiñu kú ña xiniñú'un kún ké'é kún ña kutuva kún.

Ka'vi

Nuú xiniñú'un ká'vi yu. Na'ná yó'o ká'an ña xí'in ún ña xiniñú'un kotondiaa kún na'ná á nuú tutu ra ndatú'un kún nuú kúmaní ña xiniñú'un ka'vi ún iin tutu.

Ña xa xini yu té kúmaní ka xá'á yu ká'vi yu. Na'ná yó'o ká'an ña xí'in ún ña ndakani ini ún nichiñu kú ña xa ndukú ña tutu ña ka'vi kún, ndiákua ña xito'ni kún ra á ña ndiákua ka'vi kún ndiá ví tu'un.

Ká'vi yu tutu. Na'ná yó'o ká'an ña xí'in kún ña xiniñú'un ki'in ní kún kúenta. Ndaka'an kún chí xiniñú'un kuq'á ichí ká'vi kún tutu yó'o; saá ké ña kundaa ini kún nìke káchi ña, ka'an xí'in na sáña'a yó'o ña kuq'á ichí na ká'vi ne nuú kún. Té ká'vi míí kún ña, ka'vi nìsaa míí ichí ña xiniñú'un xa kundaa ini kún ña.

Kundaa ini yu ña ka'vi yu. Na'ná yó'o ká'an ña xí'in kún ña ndaka'an kún ña ndakaxín kún iin xiniñú'un va'a xa'á ña xa ká'vi kún.

Ká'vi yu iin kání tu'un yó'o. Na'ná yó'o ká'an ña xí'in kún ña xíniñú'un kil'in ún kúenta ña nixaa ndakitá'an tu'un ña kúvi kuvq'a iin tu'un kání ndakú va'a.

Ká'vi yu tu'un yó'o. Na'ná yó'o ká'an ña xí'in kún ña xíniñú'un kil'in ún kúenta ña nixaa ndakitá'an ta iin ndiakua ña iin tu'un ra saá kúvi ka'vi ra kundaa ini kún ñike kachi ña.

Ndakuni yu ndiakua. Na'ná yó'o ká'an ña xí'in kún ña xíniñú'un ndaka'an kún ra ndakuni kún ndiakua nuú vaxi ndili ndiakua taa tu'un mií kún; saá tú ndakuni kún ndiakua ná'nu xí'in ndiakua valí.

Nixaa iin tutu yó'o. Na'ná yó'o ká'an ña xí'in kún ña xíniñú'un ndakuni kún ña nixaa vaxi iin tutu, saá tú nuú vaxi ña ini tutu tóto yó'o ra kundaa ini kún ñiñq'a ké tja na tá iin tá iin ta'vi ñe.

Ndíá mií kuniñú'un tutu yó'o. Na'ná yó'o ká'an ña xí'in ña kil'in kún kúenta ñichuun ké xíniñú'un tutu ka'vi yó'o ra ndakani ini kún ndíá inka xiyo kuvi kuniñú'un kún ña.

Ña ká'qan yu ra kundaa ini yu

Ña kúmaní nuú yu ndátú'un yu. Na'ná yó'o ká'qan ña xí'in kún kotondiaa va'a ún nuú na'ná á tutu ña vaxi yó'o ra kúvi ndátú'un xa'á iin chiñu nuú xíniñú'un ká'qan ún á ndukú ún iin chiñu ña ká'qan ra ndátú'un kún xí'in inka na yuvií xa'á ña ndo'o kún .

Ña xa'á kundaa ini yu. Na'ná yó'o ká'qan ña xí'in ún ka'vi kuq'á ún nuú tu'un xa'á ña chindieé tá'an xí'in ún ña kúvi ndátú'un va'a ún, ña yó'o kúvi chindieé tá'an ka ña xí'in ún ña sanduvií ún tu'un ña kúni ka ún ndátú'un.

Ña sákua'a yu ña ndátú'un va'a yu. Na'ná yó'o ká'qan ña kélé ún chiñu ña kúvi ka'qan va'a ún ña chindieé tá'an ña xí'in ña kúvi kutu'va ka ún.

Ña kundaa ini yu ña ká'qan na. Na'ná yó'o ká'qan ña xí'in kún ndani'li kún tu'un ña ka'qan na sákua'a xí'in kún xa'á ña chiñu ña íxa na saá kúvi ndátú'un kún tu'un ña xa kundaa ini kún ñika'qan na.

Ña ndakani xini yu xa'á ña ká'qan yu. Na'ná yó'o ká'qan ña ndaki'in xini kún xa'á ña xa savií kún, ña xa kúchúún kún xí'in saá tu ndandukú kún ña ñikúchúún kún ka'qan kún saá sachúún kún xí'in ña ndiaq kutu'va kún xí'in ña.

Tiaa

Nuú xiniñú'un tiaa yu. Na'ná yó'lo ká'an ña xiniñú'un kotondiaa kún kuá'á na'ná a tutu tiaa na ra saá ndátú'un kún nuú xiniñú'un tiaa yó tutu.

Nixaa iin tutu yó'lo. Na'ná yó'lo ká'an ña xí'in kún ndakuni kún á ndandukú kún nixaa ndakitá'an tutu tiaa na, ndiá mií vaxi ña xí'in ña tiaa na iin iin ña'ñu ña.

Ña ndakani xini yu nisa koo tiaa yu. Na'ná yó'lo ká'an ña xí'in kún ndakani xini kún ña kúni ún ndátú'un nuú tutu: yoó kú na tiaa kún nuú, nìke ka'an ún xí'in na, nixaa ké ka'an ún xí'in na nixaa ndasa ikun kún ña tiaa kún nuú tutu. Ndi'i ña yó'lo tákú ña xiniñú'un ka'an kún nuú tutu kún.

Ña tiaa yu tutu. Na'ná yó'lo ká'an ña xí'in kún ndiá mií ké sayá'a kún á tiaa kún ña xa xanini kún tiaa ún ra xiniñú'un tiaa ún ña nuú tutu.

To'ni yu ra sanduvií yu tutu. Na'ná yó'lo sandaka'an ña yó'lo té xa sandi'i kún tiaa kún, xiniñú'un kotondiaa kún ña tiaa kún nuú tutu: to'ni kún á tjaa ún tákú ndi'i ña ndakani xini kún tiaa kún, ndatú'un kún ña xiniñú'un ka'an kún saá tú tá xiniñú'un sanduvií kún ña tiaa ún.

Tiaa yu iin tu'un kání. Na'ná yó'o ká'an ña xí'in kún nuú xiniñú'un tiaa kún tu'un kání ña ndakani xini kún.

Tiaa yu tu'un. Na'ná yó'o kana ña yó'o ña ndakuni kún tá ikun vaxi ndiakua ña kuvi tiaa kún iin tu'un.

Tiaa yu ndiakua. Na'ná yó'o kana ña yó'o tiaso'o ún nixaa íyo ndiakua nixaa tiaa kún ña chí xí'in ña yó'o tiaa kún tu'un, tu'un kání xí'in tutu ña xiniñú'un nuú kún.

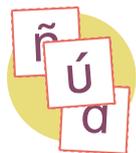
Ndiá mií kuniñú'un tutu yó'o. Na'ná yó'o kana ña yó'o ña kundaa ini ún n̄ichuun ké xiniñú'un tutu ña tiaa yó ra ndakani xini kún ndiá mií kuniñú'un kún ña.

Chitá'an yu tutu

Chitá'an yu tutu. Na'ná yó'o sáña'a ña yó'o kotondiaa kún á íyo tákú ndi'i ña xiniñú'un koo nuú tutu ña íyo ndi'i ña'ñu tutu tóto yó'o saá kuvi chitá'an kún ña, saá chí tá iin ña íyo ikun ña ra sama tu'un íyo nuú ña. Ña sakua'a kún yó'o chindieé tá'an ña xí'in kún ña kuvi kaxin kún tutu ña xiniñí'un kún ña va'a ka'vi kún ra tiaa kún tu'un kúmaní nuú kún.

Nìxaa kuniñú'un yó inka nda'á chíñu

Tutu nuú vaxi ndiakua tiaa ña kúvi ndaka'ndia yó. Na'ná yó'o ndani'i kún ña ini chíñu nuú ká'vi kún á nuú tíaa kún ra ká'lan ña xí'in ún ña xíniñú'un kún ké'é kún inka chíñu xí'in tutu nuú vaxi ndiakua ña va'a ndakuni kún ndiakua ña xa ka'vi kún. Xí'in ña yó'o kúvi ndachitá'an kún tu'un á tu'un ña xa kání ká lo'o.

Tutu ta'nu va'á ndakaá vaxi ña kúvi ka'vi yó. Na'ná yó'o ndani'i kún ña ini chíñu nuú ká'vi kún á nuú tíaa kún ra ká'lan ña xí'in ún ña xíniñú'un ndandukú kún ini tutu ta'nu va'á ndakaá ndia iin tutu ndakani ña va'a ka'vi kún ra kúvi saxinu kún ndia iin chíñu ña sáña'a.

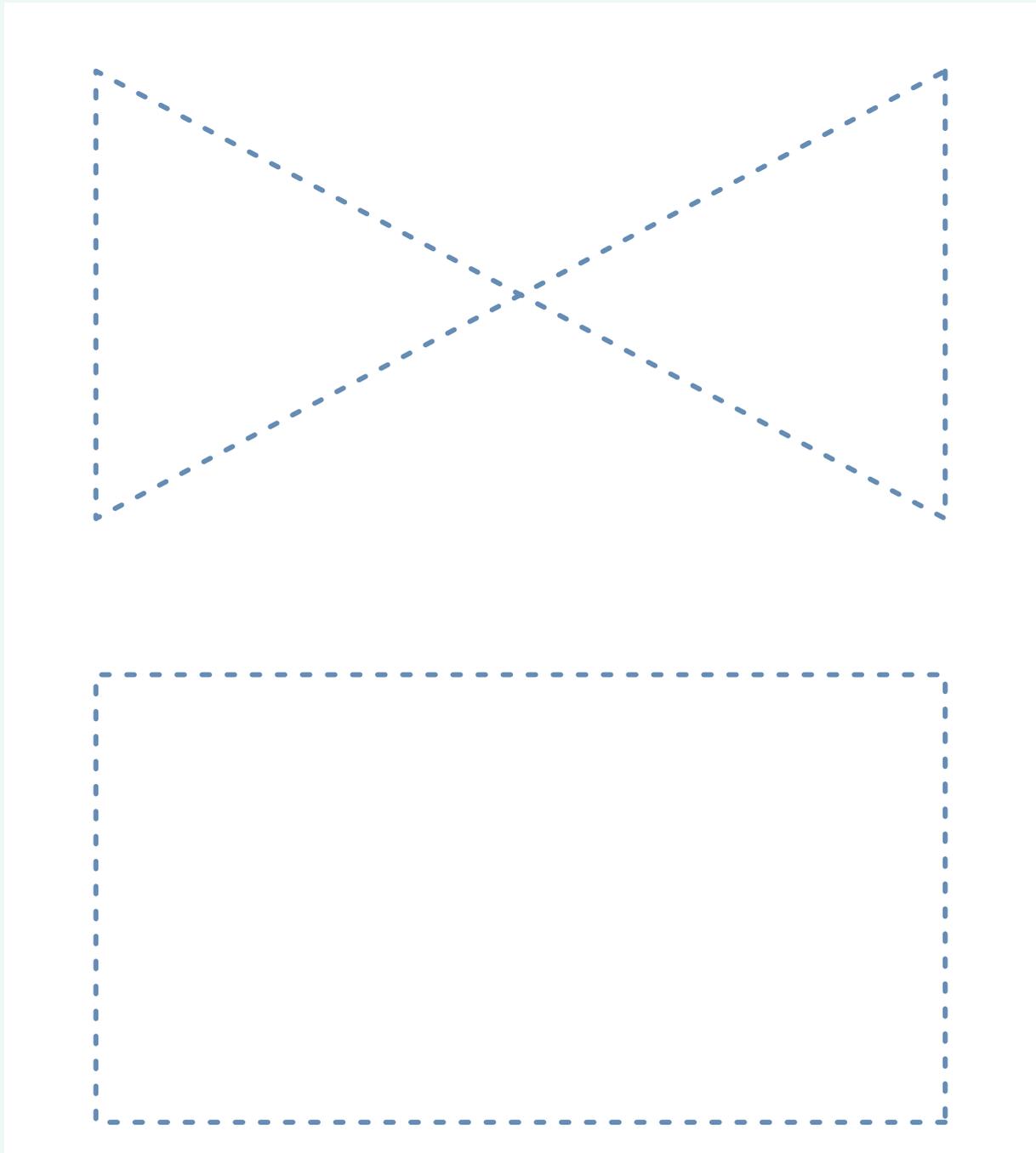
**Ndiakua ké'é
yu ña taya
nda'á yu**

Ña kúni tutu yó'o:

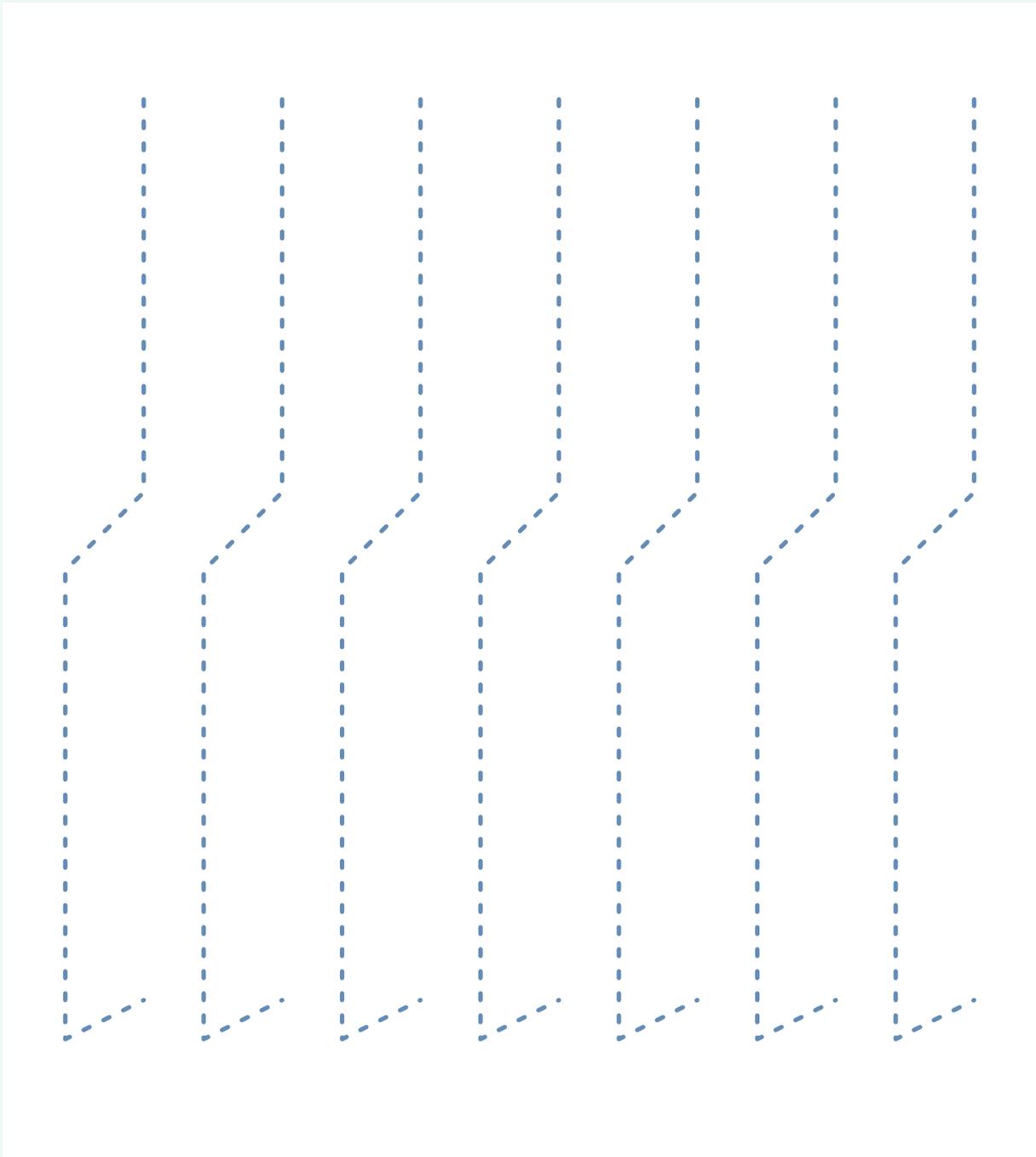
- Sataya nda'á na ña savií na ña'la xí'in lápi tuún na.
- Ndachitá'an na chichi ra savií na kuá'á nuú ña'la ña.

Chiñu 1

Ndachitá'an ún xí'in lápi tuún kún *punto* valí ña saá kuvií iin ñg'a.

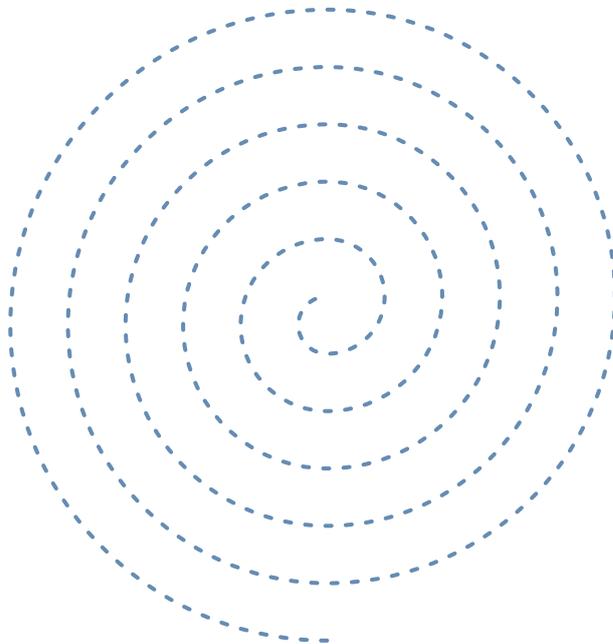
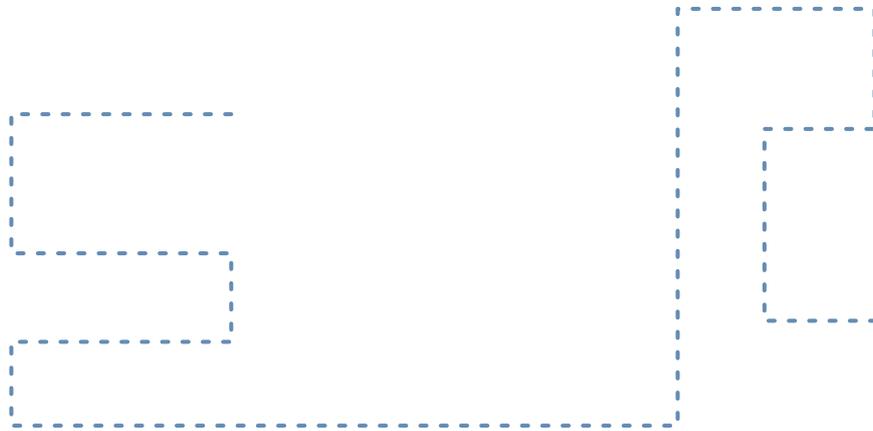

Ndachitá'an ún xí'in lápi tuún kún *punto* valí ña saá kivií iin ñg'a.

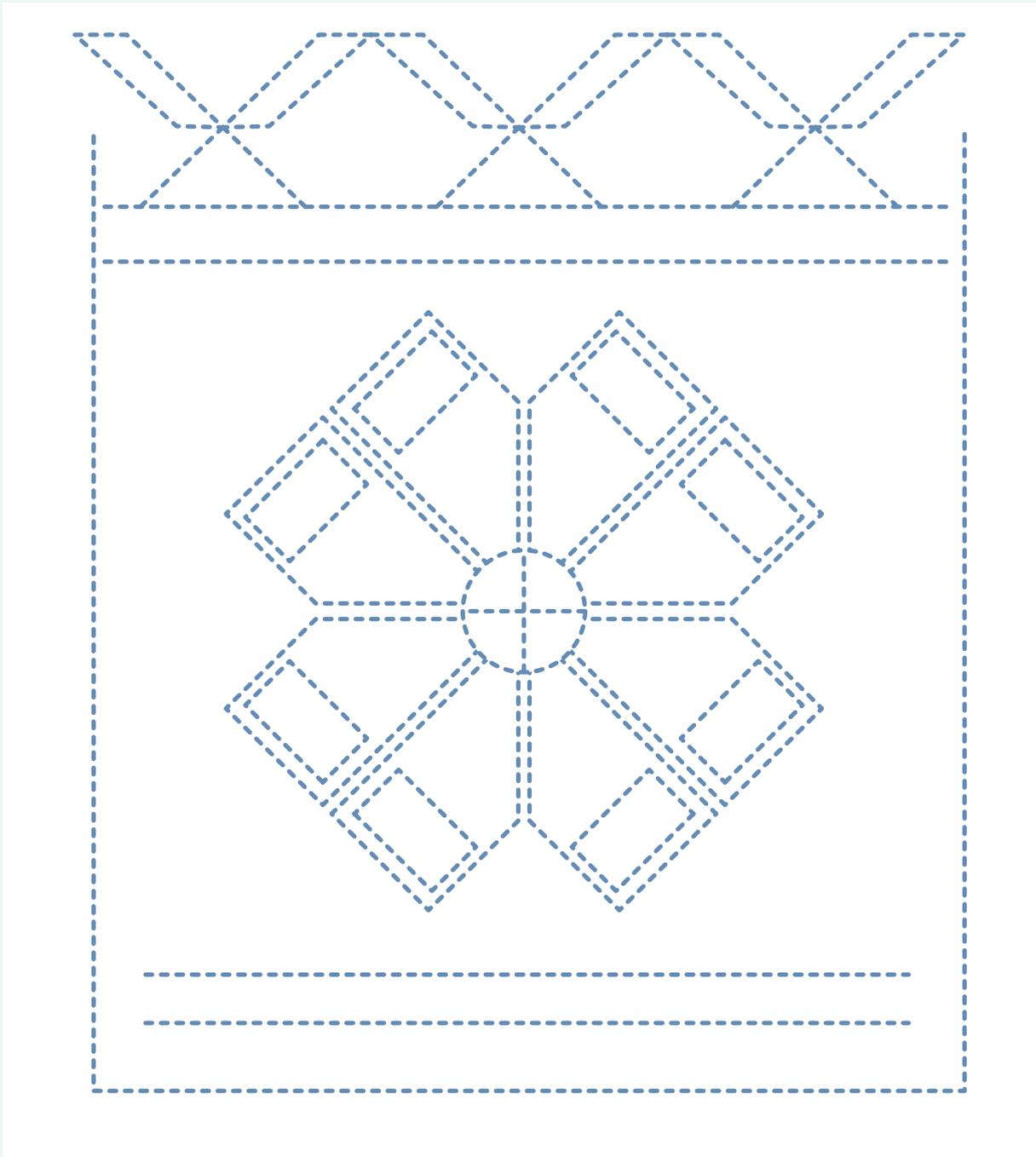

Chiñu 3

Ndachitá'an ún xí'in lápi tuún kún *punto* valí ña saá kuvíi iin ñg'a.

Ndachitá'an ún xí'in lápi tuún kún *punto* valí ña saá kuvíi iin ñg'a.

Ña níí 1

Na yuvií kúachi xí'in na ná'nu:

- Ndanduku na n̄xaa íyo iin tutu ra ndakuni na ña vaxi nuú ña.
- Ka'vi na ra kundaa ini na ña vaxi nuú tutu ña íyo iin ndi'i ña níi.
- Ndakuni na tu'un vaxi nuú iin tutu xa'á ña n̄xaa ká ña saá kúvi ka'an na ña kúni tutu yó'o té xa ndi'i ka'vi na ña.
- Ndakuni na sava ndiakua ña xiniñú'un tiaa na tu'un mií na.
- Ka'an na ra kundaa ini iin tu'un ndatú'un xa'á na yuvií, xa'á ña'a xí'in xa'á ñuu.
- Ndakani xini na n̄xaa koo savií na iin tutu ña xiniñú'un tákú ndi'i na yuvií.
- Xá'á na tiaa na, to'ni na ra sanduvií na tutu ña xiniñú'un ndi'i na ña kundaa ini na ña kúni tutu yó'o.
- Ka'an na n̄xaa koo tiaa na, ndatú'un na ra sanduvií na ña tiaa tákú ndi'i na ra sáya'a na ña.
- Ndakuni na kivi tutu xí'in n̄xaa íin ña ña ka'vi na ra tiaa na ndi'i nuú ña níi yó'o.

Ña'ñu ña níí 1

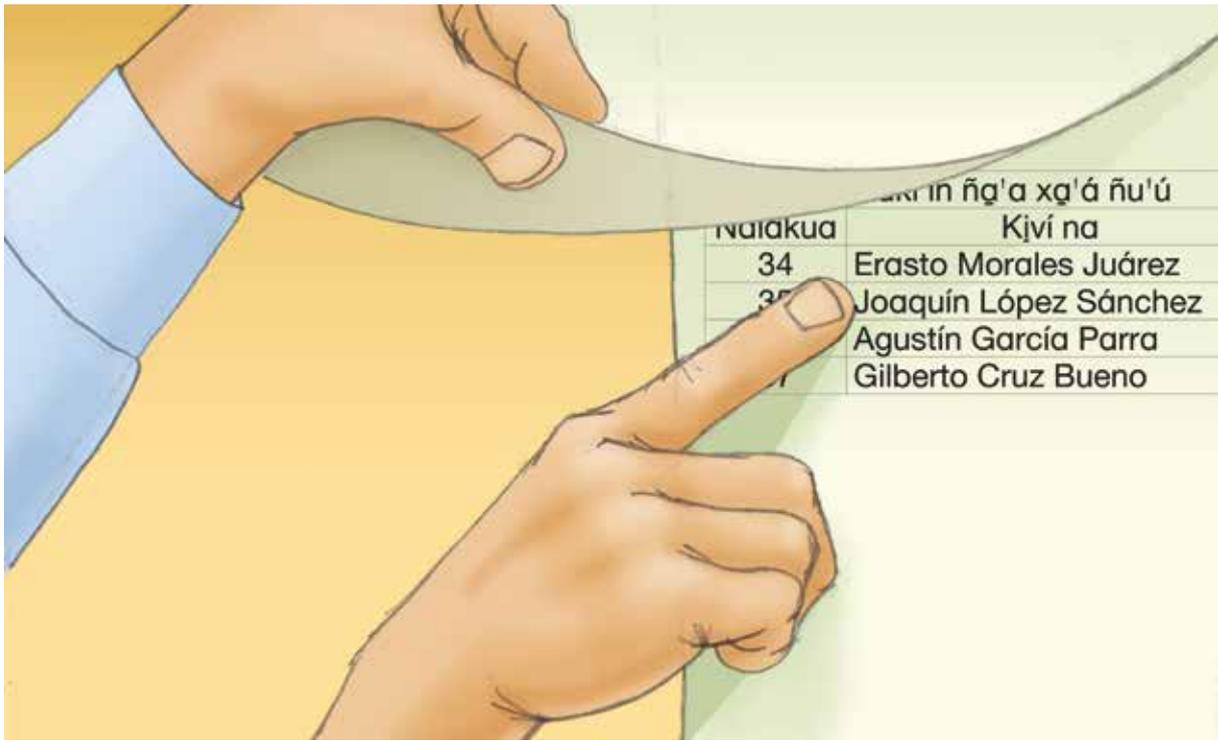
Ña kúni tutu yó'o:

- Ndakuni na kivi na xí'in kivi inka na yuvií kuq'á nuú tutu.
- Savií na nixaa taxi na kivi na ra ndátú'un na nixaa íyo mií na xí'in nixaa íyo inka na yuvií.
- Ndakuni na ra sákua'a na tiaa na kivi na.
- Tiaa na kuq'á kivi na yuvií.
- Ndakuni na ra tiaa na ndiakua *a, e, i, o, u, a', e', i', o', u', aa, ee, ii, oo, uu* ña ná'nu xí'in ña valí ña tu'un mií na.
- Ndakuni na kivi tutu xí'in nixaa ín ña nuú vaxi kivi na.

Kotondiaa nuú na na'ná vaxi yó'o ra ka'vi kún xí'in ra sáña'a yó'o ña ndátú'un na yuvií vaxi yó'o.

Ndatú'un kún ña savií ún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Ndachun ké xiniñú'un ka'vi ra tjaa yó'o kiví ra?
- ¿Á íyo iin chiñu nuú xiniñú'un kún ka'vi ún kiví ún? ¿Ndía mií xiniñú'un kún ña?
- ¿Ndachun ké xiniñú'un ní yó tiaa yó kiví yó?
- ¿Nichuun ké xiniñú'un yó ka'vi yó kiví yó?

Kotondiaa nuú tutu vaxi yó'o ra ndatú'un xí'in ra sáña'a yó'o ndia tu'un kú ña vaxi nuú ña.

CURP
PEGM800705MGRNR19

Identificación Ndiá ña kú nji na
Kivi na **María Guadalupe Pérez González**

Afiliación / Matricula
Unidad médica
Consultorio

Datos generales **Edad**
Ve'e nuú íyo na **Calle Altamirano 96**
Calle y número
Nuu lo'o
Nuu cheé

06140
C. P. **Guerrero**

Nuu kaku na

23

Ñuu Kolyo
Ña kú yó ra chiñu ká'nu Nuu Kugchi ra ká'yu kivi ndi'i na kaku, taxi yu nuú tutu yó'o ndiakua 24 ña tutu tóto nuú vaxi kivi na kaku kú ña 01.
Ká'gan yu xí'in ndó ndi'i ña vaxi yó'o ña ndixa kú ña.

Acta de nacimiento
Ndiakua ká'vi tutu vga **55** Kuyi'a ndika'yu kivi na **20-07-1980**
Nuu lo'o **TLAPA DE COMONFORT** Nuu ká'nu cheé **GUERRERO**

Na ndika'yu kivi
Kivi **MARÍA GUADALUPE** **PÉREZ GONZÁLEZ**
Kivi **5 DE JULIO DE 1980**
Kivi kaku na **TLAPA DE COMONFORT, GUERRERO, MÉXICO**
Nuu kaku na
Na ndika'yu kivi: Vivo Muerto Sexo: Masculino Femenino

Yuvási'i na
Kivi **JOSÉ ÁNGEL** **PÉREZ CABAÑAS**
Kuyi'a na **22** Nuu yávi'i nuú kee na **MEXICANA**
Kivi **EMA MARÍA** **GONZÁLEZ ZAPATA**
Kuyi'a na **21** Nuu yávi'i nuú kee na **MEXICANA**

Observaciones o anotaciones registradas:

Se expide la presente certificación, en cumplimiento al artículo 51 del código civil vigente en el Estado, de _____ a los _____ días del mes _____ de _____ Doy fe.

Ve'e chiñu ká'nu ña tava tutu ní'i na'na yó ña vga' kani yó xá'a na kuiso chiñu
Tutu ní'i na'na yó ra vga' ña ká'gan yó xá'a na kuiso chiñu

Kivi **Pérez González María Guadalupe** Kivi kaku na **05/07/1980**
Ve'e nuú íyo na **Calle Altamirano 96, Santa Anita Tlapa de Comonfort, Gro.** Na'á á tija **M**
Ndiakua ní'i tutu na'na yó: **PRGNMR800705**
CURP: **PEGM800705MGR RNR19**
Kuyi'a ndika'yu kivi na: **2008 02**
Nuu ká'nu cheé **12** Nuu cheé **464**
Na'ñu nuú ndikundia na **0747** Nuu lo'o **0001**
Ama xiniñu'un nqama ña **2024**

Na chiñu ká'nu na ká'yu kivi ndi'i na ñuu
Tuni níi tá iin na yuvi ndeé Nuu Kolyo

ANVERSO

Ndiakua tuni
PEGM800705MGRNR19

Kivi
MARÍA GUADALUPE PÉREZ GONZÁLEZ

Kíi ndika'yu kivi na
05/07/2007

Ndiakua ká'vi njsaa ké kug'an
138314012

Tutu tóto sáku'a na na'ñu

Ndaka'an ún:

Kiví kún xíniñú'un inuú tiaa kún ña tákú ndil'i nuú tutu xíniñú'un nuú na chiñu ká'nu. Ña yó'o xinu ña xí'in iin á uvi kiví saá ku'un ña ndakuiso tá'an kiví ra ivá kún xí'in kiví silí kún. Tá'an íyo ña yó'o: María Guadalupe Pérez González.

Ndakuni kún ndia tutu kú ña ra ndatú'un kún xí'in ra sáña'a yó'o nike sama nuú kiví vaxi yó'o.

Nána Lupita:

Xí'in ra se'e kún ndakoo yu ko'ó ña chindieé kún yu'u.
Tixá'vi ní ún.

Anita

Ñá lo'o Flor del amanecer:

Kúni yu ndatú'un yu xí'in kún ña...

Ñá Pita kuni'i ñá tiakuí vixi kixi ñá.

Ñá Lolita kuni'i ñá lakuan kixi ñá.

Ñá Chepina kixi yaá xí'in ñá.

Tá ku'va xito'ni kún, xiniñú'un yó uvi á kuá'á ká nuú kana yó kiví iin na yuvií. Kiví na yuvií yó'o sama ña tá ku'va nuú ndeé yó á tá ku'va na ítá'an xí'in yó.

Ndatú'un kún xí'in ra sáña'a yó'o tu'un ña vaxi yó'o ra xí'in ndieé ra saxinu kún ña.

Yu'u naní yu:

Su'va kúni yu ka'an na xí'in yu:

Sákua'a yu ka'vi yu ra tíaa yu tu'un míi yu ña naní:

Ra sáña'a yu naní ra:

Ra sáña'a yu su'va kusí ini ra ka'an na xí'in ra:

Xí'in ndieé ra sáña'a yó'o ka'vi ún tu'un kání vaxi yó'o.

Sákua'a xí'in tutu nuú vaxi ndi'i ndiakua ña kuvi tiaa kún ndi'i kivi na yuvií xini kún.

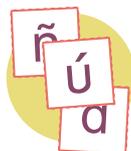
Saxinu kún tu'un kání vaxi yó'o xí'in ndieé ra sáña'a yó'o.

Si'í yu naní ñá:

Ivá yu naní ra:

Si'í yu su'va kúni ñá ka'an na xí'in ñá:

Ivá yu su'va kúni ra ka'an na xí'in ra:

Ka'vi kivi na yuvií xí'in ndieé ra sáña'a yó'o.

Josefa

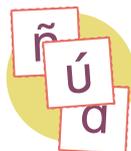
Ramón

Rosario

Martín

Ka'vi ún tu'un kání vaxi yó'o ra ndakasi ún xí'in
tìvì lo'o ña vokal vaxi xí'in ña.

a e i
o u

Rq Ángel xixi ra ìxta.

a e i
o u

Ñá María yaxi ñá láxa.

a' e' i'
o' u'

Rq José savií ra ndo'o.

a' e' i'
o' u'

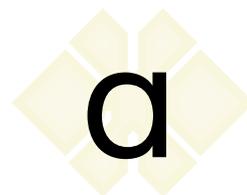
Ñá Teresa xí'i ñá tìq̄kují.

aa ee
ii oo
uu

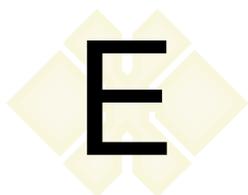
Rq Julio sachúúnra.

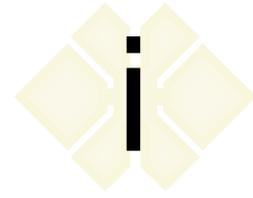
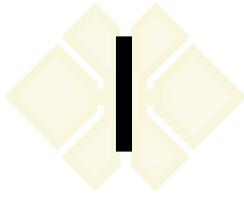
Ka'vi tu'un kání vaxi yó'o ra ki'in va'a ún kúenta xí'in
ña ndiakua cheé xí'in ndiakua valí.

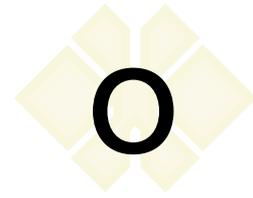
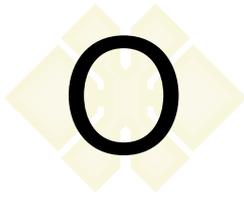
Ñá Alicia va'a ní xínu ñá.
Ra Pedro yáxi ra ndakú.

Ra Ernesto xi'i ra tíavixi.
Ve'e ñá Ita íyo ní leko.

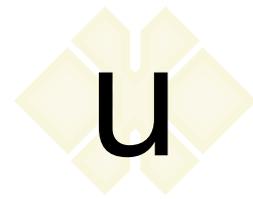

Ñá Isabel ndakatia ñá tikoto ñá.
Nduvi ní xikí nuú ndeé kití.

·
30
·

Ñá Oti va'a ni tíaa ñá.
Xikí íyo ní ndokó.

Ra Uli sachúún ra xí'in ivá ra.
Ñá Maura xáku ñá xa'á tina sana ñá.

Kotondiaa nuú na'ná ra ka'vi kún ña ká'an na yuvií yó'o xí'in ndieé ra sáña'a yó'o.

Xíniñú'un ku'un yu nuú ndakitá'an na ra kúeé iin na xíini yu...

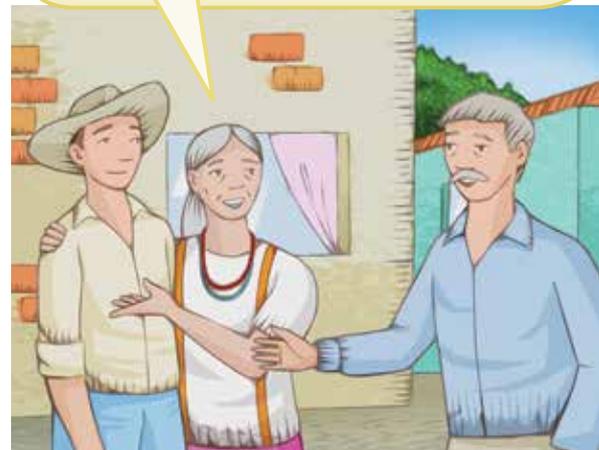
Tá iin tá iin na ka'an na kivi na nuú ndi'i na yuvií...

Yu'u naní yu Gilberto, vaxi yu ñuu naní... ra xikó ña'a kú yu... na ve'e yu kú na...

Táta chiñu ra yó'o kú ra táta Braulio Martínez, íyo ra míi ñuu yó'o. Ra yó'o kú ra chindieé tá'an xí'in ndiña savií ndi tutu kivi saá...

Ndátú'un ún ña savii ún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Níchuun xíniñú'un taxi na yuvií kivi na nuú inka na yuvií?
- ¿Ndía ké xíniñú'un taxi na kivi na nuú tákú ndi'i na yuvií?
- ¿Ndía ké xíniñú'un taxi kún kivi inka na yuvií?
- ¿Ndía mií tu'un ké xíniñú'un taxi yó nda'á inka na yuvií?

Savii ra kitá'an kún xí'in ra sáña'a yó'o ña taxi ndó kivi ndó.

•
32
•

¿Níxaaa taxi kún kivi kún, ña na xaa kún ve'e chiñu ká'nu ña nuú tava kún iin tutu va'a saá chí ña nindoñú'un ké nuú kún tutu xa'á ñu'ú kún?

¿Níxaaa taxi kún kivi ña ku'vi kúachi kún nuú iin ra tá'an kún xa kua'á ní kuiya kueé xini ra ña ra kueé ndaka'an ká ra xa'á ña?

Ndatú'un ña savií ún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Inuú íxa ndi'i na taxi kivií?
- ¿Ndía tu'un ké ndandiko ká na nika'an na ña té taxi na kivií na?
- ¿Níchuun ké túvi ndo nisama tu'un nika'an ndo?
- ¿Niña'a ké túvi ka ndo kuvi ka ka'an ndo? Ka'an ¿ndía ká ña?

Ndatú'un xa'á ña saku'a'a kún ña va'a kutu'va kún xí'in ña níku chuun kún xí'in ña té kitá'an ún taxi ún kivií kún.

Kuniso'o va'a ún ña ká'vi ra sáña'ña yó'o ra ndatú'un xí'in ra ña ká'an ñe.

Ndaka'an ún:

Ña té taxi na yuvií kivií na ña ndatú'un yó kú ña nuú xiniñú'un taxi yó tu'un va'a xa'á iin na yuvií ña kúnj na. Saá tú xiniñú'un yó taxi yó kivií yó ña sato'ó yó na yuvií, té xa'á yó ndatú'un yó xí'in na saá tú tá ndeé siji yó xí'in na.

Ña taxi na kivií na xiniñú'un, ka'an na ña yó'o:

- **Kivií** na yuvií

- Ra ndachitá'an na iin á kuq'á ká **tu'un ká'an xq'á na**, ña yó'o kuvi koo tu'un ña kq'an ká xq'á na:
 - Tu'un ká'an xq'á mií na: kujya na, nuú keé na, nuú íyo na, á xq nítanda'á na, chiñu íxa na, ña kusíj ini na, xí'in inka ká ña.
 - Ña ndátú'un xq'á na ve'e na xí'in na ítá'an xí'in na: kú na se'e á ñani na yó'o... kú na na xini tá'an á na ka'vi xí'in na yó'o, xí'in inka ká ña.
 - Nixaa iin na á ña kotóo na: kú na na va'a ní ka'vi á va'a ní sachúun na, kusíj ní ini na xí'in yaá, á xí'in inka ká ña.

Tu'un ká'an xq'á kún á nixaa taxi kún kivi ún taxi kún ña táku nixaa ká nuú íyo kún, á xí'in na yuvií ndeé kún. Sava ichí, taxi yó kivi nuú yó á kivi yó ña uvi (té íyo ña); ña taxi vií va'a yó kivi yó, taxi yó tu'un to'ó xí'in ña ndakuiso tá'an kivi yó, saá íxa yó táku ña ká'an yó xí'in na yuvií ná'nu á xí'in ña chiñu ká'nu.

Kuniso'o ún ra kotondiaa va'a ún nisaa ké íxa ra sáña'a yó'o ña taxi ra kivi na tá íxa na yuvií vaxi yó'o.

Taníkúu ndo, yu'u naní yu Guadalupe Pérez González, ñuu Alvarado yó'o íyo yu, ndikaá yu nuú ñú'un na yó'o chí kúni yu sákua'a yu ka'vi yu ra tiaa yu.

Yu'u naní yu Eloisa Ríos Martínez, kúni yu ka'an na xí'in yu "Elo", ni'i yu 37 kúiya, sachúún yu ve'e nuú kíya'vi ña'a. Kusíí ní ini yu kata yu. Saá tú kusíí ini yu chindieé tá'an yu xí'in na yuvií.

Vichin, sanduvií ún ra taxi ún kivi ún nuú ndi'i na ka'vi xí'in kún.

Kuniso'o va'a ún nisaa ké ká'an na yuvií ka'vi xí'in kún kivi na.

Ndakatú'un na xa'á ña ndátu'un na ña kuvi kundaa ini ká ún.

Kuniso'o ún ra ndatú'un xí'in ra sáña'a yó'o xa'á tu'un vaxi yo'o.

Ndaka'an ún:

Té taxi na yuvií kivi na nda'á kún xiniñú'un kundaa ini ún ña ka'an na xí'in ún, kuniso'o va'a ún ña ka'an na xí'in kún té kuví ndaka'an ún ña nika'an na xí'in ún kuvi ndakatú'un na, tákú ña yó'o:
¿Nixaa nika'an ún xí'in yu naní kún?, ¿ndiá mií kuvi nani'i yu yó'o?, ¿ndasaa kú se'e ún íyo?, tá inka ña.

Vichin taxi kún kivi inka na yuvií nuú na ka'vi xí'in kún, ka'an xí'in ra sáña'a yó'o na ká'an ra nixaa koo taxi ndó kivi ndó.

Ndakani xíní ún ra ndatú'un xí'in ra sáña'a yó'o tu'un vaxi yó'o.

- ¿Á xanini kún nduvií va'a nixaa taxi ún kivi ún xí'in kivi inka na yuvií?
- ¿Niña'a ké xanini kún ña xíniñú'un nduvií ña kuvi kundaa ini kún xa'á tu'un xiniso'o kún ña taxi na kivi na?

Kotondiaa nuú na na'ná vaxi yó'o ra kunisoo ña ká'vi ra sáña'a yó'o xa'á ña ká'an na yuvii yó'o.

To'ni va'a ní kindoo ve'e nuú xiko ña nána. Nána, zñichuun ké chindú'ú ún kivi ña su'va?

Saá chí, tákú ndi'i na saá káchi na xí'in yu, kúni yu té ka'vi na ña, kundaa ini na yó'o kuvi ndani'in na yu.

Saá kú va ña, saá na sataá nuú kún kueé ndoñú'un na.

Saá va... jto'ni vichin! Xa xikuqá ní ké. Ná ko'o xí'in yu ndaki'in yu tutu nili na'ná yu, ña kúmaní ká ndakasij na.

Yó'o ndú'ú tutu ni'li na'ná kún ña va'a ká'an ún xa'á na chiñu. Ña mani, to'ni á va'a íyo kivi ún xí'in tákú ndi'li tu'un ka'an xa'á ún á va'a tiaa na ña.

¡Nìchuun ku'a'á ní kivi ún!

Saá naní yu. Íyo ndi'li ña ra va'a tiaa na ña, ndiaa ndakuisoo tá'an kivi yu.

Saá xiniñú'un koo ña, saá chí tutu ni'li na'ná yó ká'an ña yó kú yó'o, ña kán ké xiniñú'un ña va'a ndakuni na yó'o xí'in ña va'a ka'an ún xa'á na chiñu.

Ndátú'un ún ña savií ún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Nìchuun ké sín tiaa na kivi ñá ña'á?
- ¿Nìke sín íyo ña tiaa yó nìxaa kuni yó ka'an na xí'in yó ra ña tiaa yó ndi'li saá kivi yó?
- ¿Ndía xiniñú'un yó iin ña ra ndía xiniñú'un yó inka ña?
- ¿Nìchuun ké va'a ní tiaa yó ndi'li saá kivi yó?
- ¿Nìchuun ké xiniñú'un tiaa yó ndi'li saá kivi yó?

Kuniso'o va'a un ña ká'vi ra sáña'a yó'o.

Ndaka'an ún:

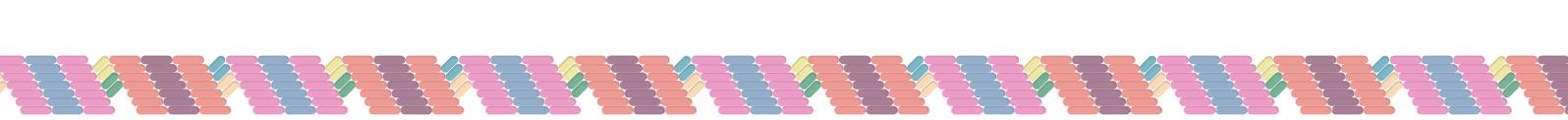
Kiví mií yó kú na tu'un ña xíniñú'un yó ña kuvi ndakuni na yó, íyo iin ña va'a kúnj káchi ña, saá chí xí'in ña yó'o xínj na yuvií yó saá tu mií yó ndakunitá'an yó yoó kú yó xí'in kiví yó.

Kiví mií yó kú ña ka'an xa'á yó sín íyo ndi'i yó ra xíniñú'un yó ña xa'á kuq'á ní ña'a, tákú ña ka'an yó á ña tiaa yó.

Kiví mií yó su'va tiaa yó ña:

- Indaá á kuq'á ká kiví.
- Nuú kiví ivá na. Kú ña nuú kiví na tá'an ra ivá yó.
- Nuú kiví sí'í na. Kú ña nuú kiví na tá'an ña sí'í yó.

Xí'in tákú ndi'i ña yó'o xíniñú'un nuú kiví mií na yuvií.

Kuniso'o va'a ún tu'un ña ká'vi ra sáña'a yó'o ra ndatú'un xí'in ra ña ká'an ña.

Ña tiaa yó kivi mií yó xiniñú'un ní ña tákú ndi'i ichí, saá tákú ña tiaa yó ña nuú iin tutu va'a ña xiniñú'un nuú na chiñu, tákú tutu nuú vaxi na'ná yó ña va'a ka'an yó xa'a na chiñu. Íyo tutu ña sa'vi nuú yó té kuví tiaa va'a yó kivi yó.

Tákú ña kivi xiniñú'un ní ña, ndi'i ichí ra xiniñú'un ní to'ni yó á va'a tiaa yó ña, saá tú, xiniñú'un kundaa ini yó niña'a ka'an tutu nuú tiaa yó kivi yó ña va'a ná koó kuqchi yó.

Ña Ñuu Ko'yó, íyo iin na chiñu ña ka'an ra ndiaa na tu'un ña ka'an xa'a yó, tákú kivi yó, té taxi yó ña nda'a inka na, ña naá kuví taxi na ña inka nda'a na yuvií. Na chiñu yó'o, saá tu, ka'an na kuví kuniñú'un na kivi yó sáta ña sandá'vi na yó á ña sandi'i na xa'a yó.

Ndátú'un ún ña savií ún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Níchuun ké xíniñú'un vivií tiaa yó kivi míí yó?
- ¿Níchuun ké xíniñú'un to'ni yó ndia ké tiaa yó kivi yó?

Xí'in ndieé ra sáña'a yó'o tiaa ún kivi un nuú chichi vaxi yó'o.

Ndakani xini ún inka kivi ña íyo iin káchi tachií xí'in kivi kún, ka'an kún ña xí'in ra sáña'a yó'o ra ndatavaá ún ña nuú chichi vaxi yó'o.

Tákú:

María _____

Marko _____

Martín _____

Marta _____

Marisela _____

To'ni kún kiví ña t̄iaa ún.

Ña k̄iví	Íyo ña	Koó ña
Íyo ndi'i ndiakua ña.		
Íyo ndiakua ná'nu nuú ixá'á ña.		
Ndiakua nuú ká'nu v̄g'a ña nuú na inka.		

Tá ndakuiin ún koó ña iin nuú k̄iví, sanduvií ña nuú ch̄ichi yó'o:

Ndatavaá nuú chichi vaxi yó'o kivi na ka'vi
xí'in ún xí'in kivi ra sáña'a yó'o.

Ka'vi kivi xí'in ndieé ra sáña'a yó'o ra ka'yu kivi na
nixa'an ka'vi.

Ka'vi kivi na yuvii nixa'an ndakitá'an.

ACTA DE NACIMIENTO

OFICIALÍA	LIBRO	ACTA	CRIP	FECHA DE REGISTRO
03	01	55		
LOCALIDAD		MUNICIPIO		ENTIDAD FEDERATIVA
TLAPA DE COMONFORT		TLAPA DE COMONFORT		GUERRERO

DATOS DEL REGISTRADO

NOMBRE: LUIS ANTONIO GONZÁLEZ LÓPEZ
NOMBRE CS PRIMER APELLIDO SEGUNDO APELLIDO

FECHA DE NACIMIENTO: 10 DE ABRIL DE 1984
TLAPA DE COMONFORT GUERRERO MÉXICO

ACTA DE NACIMIENTO

OFICIALÍA	LIBRO	ACTA	CRIP	FECHA DE REGISTRO
03	01	55		
LOCALIDAD		MUNICIPIO		ENTIDAD FEDERATIVA
TLAPA DE COMONFORT		TLAPA DE COMONFORT		GUERRERO

DATOS DEL REGISTRADO

NOMBRE: MARÍA LUISA MARTÍNEZ RUIZ
NOMBRE CS PRIMER APELLIDO SEGUNDO APELLIDO

FECHA DE NACIMIENTO: 7 DE JULIO DE 1982
TLAPA DE COMONFORT GUERRERO MÉXICO

ACTA DE NACIMIENTO

OFICIALÍA	LIBRO	ACTA	CRIP	FECHA DE REGISTRO
03	01	55		
LOCALIDAD		MUNICIPIO		ENTIDAD FEDERATIVA
TLAPA DE COMONFORT		TLAPA DE COMONFORT		GUERRERO

DATOS DEL REGISTRADO

NOMBRE: MANUEL SOTO GÓMEZ
NOMBRE CS PRIMER APELLIDO SEGUNDO APELLIDO

FECHA DE NACIMIENTO: 8 DE SEPTIEMBRE DE 1983
TLAPA DE COMONFORT GUERRERO MÉXICO

ACTA DE NACIMIENTO

OFICIALÍA	LIBRO	ACTA	CRIP	FECHA DE REGISTRO
03	01	55		
LOCALIDAD		MUNICIPIO		ENTIDAD FEDERATIVA
TLAPA DE COMONFORT		TLAPA DE COMONFORT		GUERRERO

DATOS DEL REGISTRADO

NOMBRE: MARÍA DE LOS SANTOS TORRES HERNÁNDEZ
NOMBRE CS PRIMER APELLIDO SEGUNDO APELLIDO

FECHA DE NACIMIENTO: 11 DE MAYO DE 1981
TLAPA DE COMONFORT GUERRERO MÉXICO

ACTA DE NACIMIENTO

OFICIALÍA	LIBRO	ACTA	CRIP	FECHA DE REGISTRO
03	01	55		
LOCALIDAD		MUNICIPIO		ENTIDAD FEDERATIVA
TLAPA DE COMONFORT		TLAPA DE COMONFORT		GUERRERO

DATOS DEL REGISTRADO

NOMBRE: YOLANDA JIMÉNEZ ESTRADA
NOMBRE CS PRIMER APELLIDO SEGUNDO APELLIDO

FECHA DE NACIMIENTO: 6 DE JULIO DE 1981
TLAPA DE COMONFORT GUERRERO MÉXICO

To'ni ra sanduvií kún kivi na yuvií.

Ve'e nuú sákua'a na kúachi Emiliano Zapata

Tutu nuú vaxi ikun kivi ivá na kúachi

1. Maria Torres
2. Yolanda Jimenes Estrada
3. Luis Antonio Gonsalez
4. Manuel Soto
5. Ma. Luisa Martínez Ruíz

Vé'e nuú sákua'a na kúachi Emiliano Zapata

Tutu nuú vaxi ikun kivi ivá na kúachi

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

Chitá'an ña sanduvií kún xí'in kivi vaxi ninú.

¿Ndía kú kivi savií ún ra síin íyo xí'in kivi vaxi ninú?

¿Ndía kú ña xiniñú'un sanduvií kún?

Ka'vi tu'un vaxi yó'o ra tiaa ún uní tu'un kání xí'in ña.

Ñá Elena

sachúún ñá

Rq José

níjí ní ra

Rq Leovardo

vq'a ní ka'vi ra

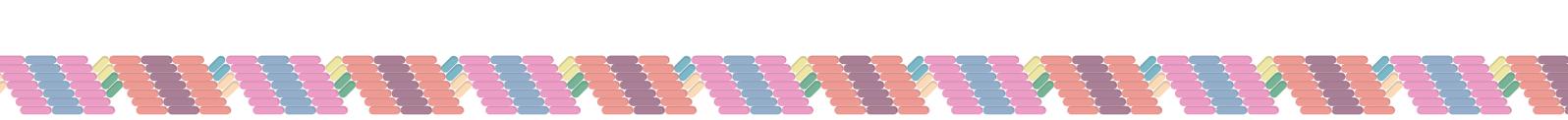
Ñá Margarita

tuún lo'o ñá

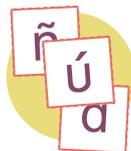
Tákú su'va:

Ñá Elena sachúún ñá.

Tiaa kún uvi kivi na yuvi ra sanana kún ña ndaka'an ún xa'á na ña xiniso'o ún kivi na.

Saxinu kún kivi na'ná vaxi yó'o xí'in ndiakua yó'o “a, e, i, o, u”, “a', e', i', o', u'”, “aa, ee, ii, oo, uu”.

nd_v_y_

nd_k_ñ_

y_ _

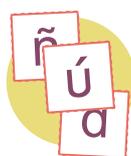
t_ k_ _ _

s_v_

t_k_s_n

Ña'ñu ña níí 2

Ña kúni tutu yó'o:

- Ndakuni na tu'un ña vaxi nuú tutu vaxi sáta ña'a xá'á ña nixaa íin ña.
- Ndakuni na ra kundaa ini ña kúni tutu vaxi sáta ña'a ra ndakani na nixuun xiniñú'un ña xá'á ña kúni ña.
- Nadakani ra ndatú'un na xá'á na yuvií ra ndakaxi na tu'un ña xiniñú'un xá'á tá iin tá iin chúún.
- Ndakaxi na tu'un sáta ña ndatú'un kuitií na ña nixaa íin na yuvií.
- Xí'in tu'un mií na ndatú'un na ña'a ké xiniñú'un kuni'i iin tutu nuú vaxi ikun ña'a ña tiaa kuá'á na yuvií.
- Xí'in tu'un mií na ndatú'un na nixaa kúni na ña ná tiaa na, nixaa ndakú koo ña xí'in ña vivií koo tutu nuú vaxi ikun ña'a ña té tiaa na ra sáya'a na tu'un.
- Ndakuni na ra tiaa na ndiakua *an, en, in, on, un, aan, een, iin, oon, uun, a'an, i'in, u'un* saá tú ndiakua ná'nu xí'in ndiakua valí ña tiaa na tu'un mií na.
- Ndakuni na kivií ña, nixaa íin ña xí'in ndiá ké xiniñú'un tutu vaxi sáta ña'a xí'in tutu nuú vaxi ikun ña'a ña ka'vi na ra tiaa ndi'i nuú ña'ñu ña níí yó'o.

Kotondiaa nuú na na'ná vaxi yó'o ra kuniso'o ña ká'vi ra sáña'a yó'o xa'á ña ká'an na yuvii.

Táta sátátán, vaxi yu to'ni yu yó'o chi se'e lo'o yu kueé va'a íyo ra. Xíní yu ñike ndó'o ra.

Taxi na to'ni yu ra. Ka'an xí'in yu, ¿ñike yaxí se'e kun?

Léchi tia sataá yu ya'vi kú rá xí'í ra saá xá'á ra ndó'o ra su'va.

Nána, nduva'a va se'e kun, tí xiniñú'un inka ichí té sataá kún tóndiaa va'a kún tutu vaxi sata ña'a ña sataá kún. Ra lo'o se'e kun léchi tia xí'í ra xa rá niya'a va kú rá ña kán ké ki'in kuule tixi ra chí xa rá va'á ka kú rá

Ndatú'un ún ña savií ún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Níke ndó'o ra lo'o?
- ¿Xa ndó'o kún saá?
- ¿Á tondiaa kún tu'un vaxi sáta ña'a ña sataá kún?
- ¿Níchuun?
- ¿Níchuun ké xiniñú'un ka'vi yó tutu vaxi sáta ña'a ña sataá yó?

Ndandukú ña tutu vaxi sáta ña'a ña tutu ta'nu va'á ndakaá vaxi ña kúvi ka'vi yó

Kotondiaa nuú na'ná yó'o ra to'ni nixaa íyo vii ña tu'unvaxi sáta ña'a.

Léchi ní sindikí xí'in xq'an jkú, kóó kué'le xí'in rá, kuq'á ní ña vq'a vaxi xí'in rá, saá zinc, saá ácido fólico xí'in vitaminas

Ña vaxi ndátú'un xq'á ñg'a yáxin na

Ña tá ña'ñu vaxi: 1 tasa (240 ml)	
Ña tá lo'o vaxi ini <i>envase</i> : ku'va 4	
Ndiéé taxí tá lo'o nuú iin iin ña	
Káloría (Kcal) 140 káloría (Kcal)	
% Nixaa ña xiniñú'un tá iin kíj*	
Tákú ndí'i xq'án 8 g	12%
Xq'án vq'á'a 7 g	35%
Xq'án ñú'un ini níj 25 mg	8%
Ndiéé vq'á ña vaxi 10 g	3%
Fivra dietética 0 g	0%
Na víxj 10 g	15%
Proteína 8 g	12%
Vitamina A	90%
Calcio	6%
Ácido fólico	60%
Vitamina B6	30%
Vitamina B12	25%
Vitamina C	30%
Hierro	6%
Zinc	50%
Vitamina D	10%

* Ña kq'án nixaa ña xiniñú'un tá iin ng yuvii tákú ña iin kíj 2,000 káloría.

Ña ñú'un ké: Léchi tjakují, léchi íchi, tjakují, ña víxj, *proteína* ña léchi, ñíj, ra kóó inka ñg'a ña chindieé tá'an xí'in ña ñg na'á koo ña ñú'u xí'in ñe.

Ña savií ñe kú na: Grupo Ganadero del Norte S. A. de C. V., Ichí Ká'nu Xaá kuq'án chí Ñuu Monterrey No. 3512, kolonia Álamos, Ñuu Monterrey, Nuevo León.

Ña kúvi ká'án kún taxí ún kuq'á á nuú kúvi ká'án ún ña nduvii chí'nu: 01(800)11223344

Su'va rá ñú'un 1 lítro

Kíj ndí'i xq'á rá 19 kíj xika yóó uxj ña kuq'á 2018

Ndatú'un ún ña savií ún xí'in ra sáña'a yó'o.

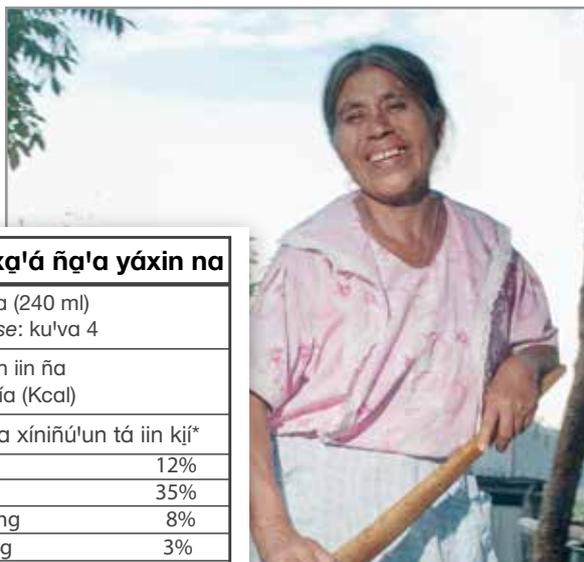
- ¿Nike xíni ndó nuú na'ná ña tutu vaxi sáta ña'a?
- ¿Nike íyo sáta tutu vaxi sáta ña'a?
- ¿A tá káchi ndiakua cheé saá káchi ndiakua valí?
¿Níchuun?
- ¿Nike ña'a kuvi koo tutu vaxi sáta ña'a yó'o?

Kuniso'o va'a ún ña ka'vi ra sáña'a yó'o xa'á tutu vaxi sáta ña'a ña vaxi yó'o.

Ka'yu sáta tutu vaxi sáta ña'a yó'o, tu'un ña xiniñú'un ka'vi tá iin tá iin na yuvii.

Ñá Luisa kúni ñá kundaa ini ñá yá kiji ndi'i xq'á léchi.

Léchi níi sindikí xí'in xq'an iku, koó ku'e'e xí'in rá, ku'á ní ña vq'a vaxi xí'in rá, saá zinc, saá ácido fólico xí'in vitaminas

Su'va rá ñú'un 1 lítro
Kiji ndi'i xq'á rá 19 kiji xika yó'o ɸxi ña kuyiya 2018

Ña vaxi ndátú'un xq'á ñq'a yáxin na

Ña tá ña'ñu vaxi: 1 tasa (240 ml)	
Ña tá lo'o vaxi ini envase: ku'va 4	
Ndieé taxí tá lo'o nuú iin iin ña	
Káloría (Kcal) 140 káloría (Kcal)	
% Nixaa ña xiniñú'un tá iin kiji*	
Tákú ndi'i xq'an 8 g	12%
Xq'an vq'á 7 g	35%
Xq'an ñú'un ini níj 25 mg	8%
Ndieé vq'a ña vaxi 10 g	3%
Fivra dietética 0 g	0%
Na vixj 10 g	15%
Proteínas 8 g	12%
Vitamina A	90%
Calcio	6%
Ácido fólico	60%
Vitamina B6	30%
Vitamina B12	25%
Vitamina C	30%
Hierro	6%
Zinc	50%
Vitamina D	10%

Ña ñú'un ké: Léchi tjakují, léchi íchi, tjakují, ña vixj, proteína ña léchi, ñij, ra koó inka ñq'a ña chindieé tá'an xí'in ña ñq na'á koo ña ñú'u xí'in ñe.

Ña savii ñe kú na: Grupo Ganadero del Norte S. A. de C. V., Ichí Ká'nu Xaá ku'q'an chí Ñuu Monterrey No. 3512, kolonia Álamos, Ñuu Monterrey, Nuevo León.

Ña kvi ká'q'n kún taxí ún kuq'chi á nuú kvi ká'q'n ún ña nduvii chiñu: 01(800)11223344

Ra táta Antonio kúni ra chindú'ú ra iin kuq'chi chí léchi kini ní xijí ra.

Kuniso'o va'a ún ña ka'vi ra sáña'a yó'o xa'á tutu vaxi sáta ña'a ña vaxi yó'o.

Kaxin ña ndakú ra ndachitá'an tu'un ña kúmaní xí'in ndieé ra sáña'a yó'o.

Su'va ku'va rá ñú'un ini ña'a kíya'viyó'o _____.

1 lítro

1 tasa

Na savií ña'a kíya'vi yó'o kú na:

56

Grupo Ganadero del Norte

Ichí ká'nu xaá ku'a'an chí
N̄uu Monterrey

Ña'a kíya'vi yó'o ñú'un ña'a yó'o ini ña _____ tá
mitu'un envase, ku'va yachin su'va ña.

140 káloría

4 ña'ñu vaxi

Kundikun kún ña ka'vi ra sáña'a yó'o xa'á tu'un káni ra kaxin ña ndakú xí'in ña vivíi ka'án tu'un mií kún.

1. Kuá'a ní xa'an vaxi xí'in léchi.
2. Ndiko yu léchi.
3. Va'a ní léchi sɨndikí.
4. Tuchi ní léchi xí'i ra Hermes.
5. Xí'i yu léchi vixin.
6. Va'a ní ko'o yó ñá léchi.

Ndatú'un xa'á tu'un ña nɨkaxin kún xí'in ra sáña'a yó'o ra saá tú ndatú'un ka inka xa'á tu'un káni ña kitá'an xí'in tu'un xa tɨaa kún yó'o ña ka'an xa'á tutu vaxi sáta ña'a.

Ka'vi tu'un xí'in ndieé ra sáña'a yó'o ra ndachitá'an kún xí'in iin chichi dakú na'ná xí'in tu'un ña kitá'an xí'in mií ña.

xá'an

xí'íní

chiín s̄indikí

s̄indikí

íin

Ka'vi tu'un xí'in ndieé ra sáña'a yó'o ra ndakasi xí'in iin tìvì lo'o ndiakua yó'o: “an, en, in, on, un”, “aan, een, iin, oon, uun”, “a'an, i'in, u'un”.

an

en

in

on

un

yásín

súkun

aan

een

iin

oon

uun

chúún

íín

a'an

i'in

u'un

ñú'un

ndaki'in

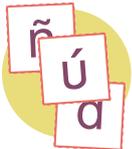
an en in on un

aan een iin oon uun

a'an i'in u'un

xíniñú'un

n̄í

Ndatú'un xí'in ra sáña'a yó'o xa'á ña xíni kún xa'á tutu vaxi sáta ña'a.

- ¿Nisaa ká ña?
- ¿Ndia tu'un vaxi nuú ña?
- ¿Nisaa vaxi tu'un sáta iin tutu ña vaxi sáta ña'a?

Nuú ña yó'o, ndatavaá iin tutu vaxi sáta ña'a iin ña xa xíni kún.

Kuniso'o va'a ún ña ká'vi ra sáña'a yó'o.

Ndaka'an ún:

Ña **tutu vaxi sáta ña'a** kú ña tu'un ña kuvi ndani'i yó sáta ndia iin ña'a ña sataá yó. Ña kúni ña ké ná kundaa ini yó xá'á ñiña'a ké vaxi xí'in ña'a ña sataá yó.

lin **tutu ña vaxi sáta ña'a** ña va'a yáxi yó ni'i ña ña yó'o:

- **Tuni ká'an xá'é.** Na'ná sáña'a ñiña'a ké vaxi ini ña'a ña íxikó na.
- **Kivi ká'an xá'é.** Kivi ña'a ña sásín ña nuú inka ña'a.
- **Kijí ndijí xá'á ña'a.** Kijí ndijí xá'á iin ña'a ra kuvi ká kaxi yó á ko'o yó ña.
- **Su'va ña ñú'un.** Su'va ña'a ñú'un ini ña.
- **Ña va'a vaxi xí'in iin ña'a.** Ña ndatú'un xá'á ñiña'a ké ña va'a vaxa xí'in ña'a ña yáxi yó ra saá tú nixaa ña vaxi.
- **Ña ñú'un ké.** Ña'a ña kuvií ña xí'in.
- **Na saví ña kú na.** Tu'un ndatú'un xá'á na saví ña'a yó'o.
- **Ña kuvi ká'an kún taxi ún kuq̄chi.** Tu'un ká'an yoó kú na kana yó té íyo iin kuq̄chi xá'á ña'a.

Saá tú kuvi ndani'i yó **tutu vaxi sáta ña'a** xí'in inka chiñu ká'an xá'á tákú tikoto, tákú xá'á tátán xí'in tákú xá'á inka ña'a.

Kuniso'o va'a kún ña ká'vi ra sáña'a yó'o xa'á tu'un kání ra kakin iin krúsin lo'o nuú ña á ña ndixa ké á ña ndíixa ké.

Tu'un kání	Ña ndixa	Ña ndíixa
Koó nq'ná sáta tutu vaxi sáta ñq'a.		
Kuvi kundaa ini yu tú na ka'vi yu tutu vaxi sáta ñq'a yó'o niñq'a kuvií ña xí'in.		
Tutu vaxi sáta ñq'a ndátú'un ña nixaa ñq'a vaxi xí'in ña.		
Sáta tutu vaxi sáta ñq'a yó'o kuví kundaa ini yó ama ndi'i xq'á ña.		
Kuvi kundaa ini yó yoó kú na savií ñq'a yó'o tú na ka'vi yó tutu vaxi sáta ñq'a yó'o.		

Tiaa kivi tá iin ña ndikun sáta tutu vaxi sáta ña'á xí'in ndieé ra sáña'a yó'lo.

Tun̄i ká'ḡan x̄a'é	Kiví ká'ḡan x̄a'é	Kijí ndi'ij̄ x̄a'á ñḡ'a
Su'va ña ñú'un	Ñḡ ñú'un ké	Ñḡ va'a vaxi xí'in iin ñḡ'a
Ña kuvi ká'ḡan kún tax̄i ún kuq̄chi	Nḡ savií ña	

Léchi ní sindikí xí'in xḡ'an iḡu, koó kye'e' xí'in rá, kuq̄'á ní ña va'a vaxi xí'in rá, saá zinc, saá ácido fólico xí'in vitaminas

Su'va rá ñú'un 1 lítro
Kijí ndi'ij̄ x̄a'á rá 19 kijí xika yoó ux̄i ña ku'iyḡ 2018

Ña vaxi ndátú'un x̄a'á ñḡ'a yáxin na

Ña tá ña'ñu vaxi: 1 tasa (240 ml)
Ña tá lo'o vaxi ini *envase*: ku'va 4

Nd̄jeé tax̄i tá lo'o nuú iin iin ña
Káloria (Kcal) 140 káloria (Kcal)

% Nixaa ña xiniñú'un tá iin kijí*	
Tákú ndi'ij̄ x̄a'ḡan 8 g	12%
Xḡ'ḡn vḡ'á'a 7 g	35%
Xḡ'ḡn ñú'un ini níj̄ 25 mg	8%
Ndieé va'a ña vaxi 10 g	3%
Fivra dietética 0 g	0%
Ña vix̄i 10 g	15%
<i>Proteínas</i> 8 g	12%
<i>Vitamina A</i>	90%
<i>Calcio</i>	6%
<i>Ácido fólico</i>	60%
<i>Vitamina B6</i>	30%
<i>Vitamina B12</i>	25%
<i>Vitamina C</i>	30%
<i>Hierro</i>	6%
<i>Zinc</i>	50%
<i>Vitamina D</i>	10%

* Ña ká'ḡan nixaa ña xiniñú'un tá iin nḡ yuvií tákú ña iin kijí 2,000 káloria.

Ña ñú'un ké: Léchi tiḡkují, léchi íchi, tiḡkují, ña vix̄i, *proteína* ña léchi, níj̄, ra koó inka ñḡ'a ña chindieé tá'an xí'in ña ñḡ na'á koo ña ñú'u xí'in ñe.

Nḡ savií ñe kú na: Grupo Ganadero del Norte S. A. de C. V., Ichí Ká'nu Xaá kuq̄'ḡn chí Ñuu Monterrey No. 3512, colonia Álamos, Ñuu Monterrey, Nuevo León.

Ña kuvi ká'ḡan kún tax̄i ún kuq̄chi á nuú kuvi ká'ḡan ún ña nduvií chiñu: 01(800)11223344

Ndachitá'an xí'in iin chichi ña kumani tá iin
nú na yuvií xá'á iin tutu vaxi sáta iin ña'a.

lin chiñu

Ra Juan kúni ra kundaa in ira ña ña'la ña kaxi ra na koó ndiví xí'in ña, chí ixa ña kuę'e xí'in ra.

Ra Francisco kúni ra sataá ra 2 kílo árrros tí to'ni ra kuę'á nú tını'ni ndeé nú íxikó na.

Ña Jacinta kúni ña ka'an kuęachi ña chí iin ña'la ña sataá ña kumaní tá'an ña.

Ña Carmen kúni ña kundaa ini ña nixaa kaloria vaxi xí'in iin ña'la ña va'la yáxi ña.

Ña xiniñú'un ka'vi

Ña ndatú'un xá'á niña'la ké ña va'la vaxi xí'in ña'la ña yáxi yó ra saá tú nixaa ña vaxi.

Ña'la ña kuvií ña xí'in.

Tu'un ká'an yoó kú na kana yó té íyo iin kuęachi xá'á ña'la.

Sulva ña'la ñú'un ini ña.

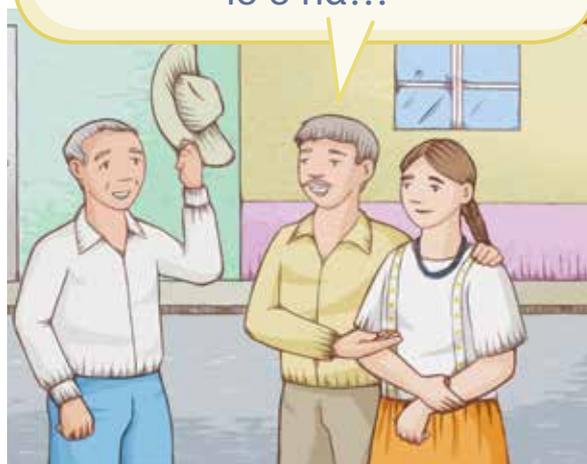
Ndatú'un ní ké xini kún nuú na'ná yó'o.

Ndanduku yó ñá nána naní Nieves, ndatú'un na chí cho'o kandú'ú ñá, ñá nána yó'o kue'e sukún ñá, s*í* ní ini ñá, ixí xini ñá ña kava lo'o ké, íyo uni se'e ñá, iin ra naní Felipe...

Ñá yó'o kú ñá se'e lo'o ñá, naní ñá Ángela... kandú'ú ká va ñá xí'in yu; ñá ka'vi va ké, ñá yó'o kú ñá ínuú ní ká xí'in ñá si'í yu, ixí nini ñá ña kú'a lo'o ke ra tínuú ñá ndiáá yaa lo'o ña...

Ra Hilario kuu ra iin ra táta ítía yaa nixiyo ixí xini ra, lo'o ní nixiyo tínuú ra ra tu'un lo'o nixiyo ra, niña t*ikoto* kání nda'á xindixi ra. S*í* ní nixiyo in ira va'a ní xita ra, ra kutoó ní ra ndatú'un ra siki...

Ndatú'un xí'in ra sáña'a yó'o xá'á ña t̄iaa kún.

- ¿N̄ike íxa na yuvií yó'o?, ¿ndíá mií íyo na? ¿N̄ike ká'an na?
- ¿Á x̄a xiniso'o ndó á x̄a kúmaní ndatú'un ndó x̄a'á na yuvií á x̄a'á mií ndó? ¿Ndíá chiñu ra nichuun íxa yó ña?

Ndakani x̄iní ún x̄a'á iin na yuvií na x̄ini kún á na kusij̄ ini kún x̄ini kún ra ndatú'un x̄a'á na x̄i'in inka na sákua'a x̄i'in ún.

Kuniso'o niñá'a ké ndakani ra sáña'a yó'o x̄a'á ña vaxi yó'o ra ndatú'un ña.

67

Ndaka'an ún:

Ña ndili ké'é kún x̄i'in ña ndili xiniso'o kún kú ña **ndatú'un x̄a'á nixaa íin iin na yuvií.**

Té ndatú'un x̄a'á nixaa íin iin na yuvií ndatú'un kún nixaa ká na ña x̄ini kún na x̄i'in niñá'a íyo n̄ú na.

Ña n̄ú íyo yó ña yuúvi yó'o ndatú'un yó x̄a'á nixaa íin mií yó á nixaa íin na yuvií x̄a'á ña kúni yó:

- Ndatú'un yó nixaa íin na.
- Sáña'a yó iin na yuvií nuú inka na yuvií.
- Ka'an yó xa'á iin na yuvií, ndani'i yó á ndandukú yó iin na yuvií.
- Ña kuvi ka'an yó ña kusíj ini yó xíni yó xa'á iin na yuvií.

Koto'ni ra kuniso'o ña ka'an ña ña niña'a ké kuvi kuitálan xí'in ña va'a ndatú'un yó xa'á iin na yuvií.

1. Nixaa íin kuñu na yuvií

Nuú: tínuú, íxí xíni, íxí xíkúá, íxtiín, yu'ú, tiaan, xaa, so'o, nixaa íin ñiín na yuvií.

Nixaa íin kuñu na: níj, ndu'ú, niju.

Ña ni'i mítu'un saá na: tichikún, yanda, yanda ká'yu na, yavi íin ñiín na, inka tunj íin na.

6. Ñuu nuú íyo na

Chí ikú, chí ñuu ká'nu, ini tún xíkó yuvií, ini ve'e sátátán na.

5. Níke íxa na

Na ndú'ú, na sasikí, na kixi, na kúnu.

2. Tu'un ndatú'un xa'á iin yuvií

Kuiya, nuú keé na, nuú ndeé na, chiñu ké'é na, á xa tandá'á na.

3. Ña kuchuun na xí'in

Nixaa íyo mí na, ña'a kusíj ini na xíni na, ña va'a savií na.

4. Ña ndixi na

Ni tikoto ndixi na, kolor, nixí'li ña'a kuvíí ña, nixaa íin ña ñu'un xa'á na.

Xí'in ndieé t'un ñá vaxi ninú kuvi sándi'i kún savií kún ña ndatún'un xa'á na.

- ¿Niña'a ka ndachikaa ún xí'in ña ndatiaa kún xa'á iin na yuvií?
- Vivií ndachindee ikun t'un ña savií ún ra tuku ndatú'un xa'á na yuvií nixaa íin na.

Kuniso'o niña'a ké ndakani ra sáña'a yó'o xa'á ña vaxi yó'o ra ndatú'un ña.

Ndaka'an ún:

Ña ndatún'un kún xa'á na yuvií nixaa íin na xiniñú'un ña nuú **kotondiaa va'a ún** na yuvií yó'o, saá ké kuvi ka'an ún xa'á na:

- Ka'an ún **yoó kú na** yuvií yó'o, tákú su'va: “Ñá Rosa kú ñá iin yuvií, iin ñá nána, iin ñá lo'o sí'j, iin ñá nána cheé, ñá sáña'a”, íyo ká na, tú xíiní kún kiví na kuvi kachún su'va: Ñá/Ra kú na iin yuvií, iin táta á iin nána, iin ñá lo'o sí'j á iin ra lo'o tiga, íyo ká na. Saá tú kuvi xa'á ún su'va “Ñá nána yó'o kú ñá...”
- Ndakani t'un xa'á na yuvií.
- Ndatú'un xa'á ña xini kún **xiniñú'un va'a**, xa'á iin na yuvií, ña xanini ún kúni ún ka'an ún xa'á

nixaa kaá na, ña kuchuun na xí'in, ña kysíi ini na, xí'in inka ña, xq'á ña kúni na kundaa ini na.

Ña ndatú'un xq'á nixaa íin na kuvi ka'q̃n ún nixaa íin na su'va:

- Tá yq̃chi, su'va: ñá kán kuu ña iin yuvií saq̃húún ní ñá.
- Vichin, su'va: ñá yó'o kuu ña iin yuvií sachiñu ní.
- Ña vq̃xi, su'va: ñá yó'o kuú ña iin yuvií sachiñu ní.

70

Kuniso'o ña ndatú'un inka na yuvií xq'á nixaa íin iin na yuvií ra ka'yu ún yoó xq'á ka'q̃n ña.

¿Yoó xq'á ndatú'un na?

Antonia

Elena

Rafael

Silvia

Emilio

Lupe

Claudia

César

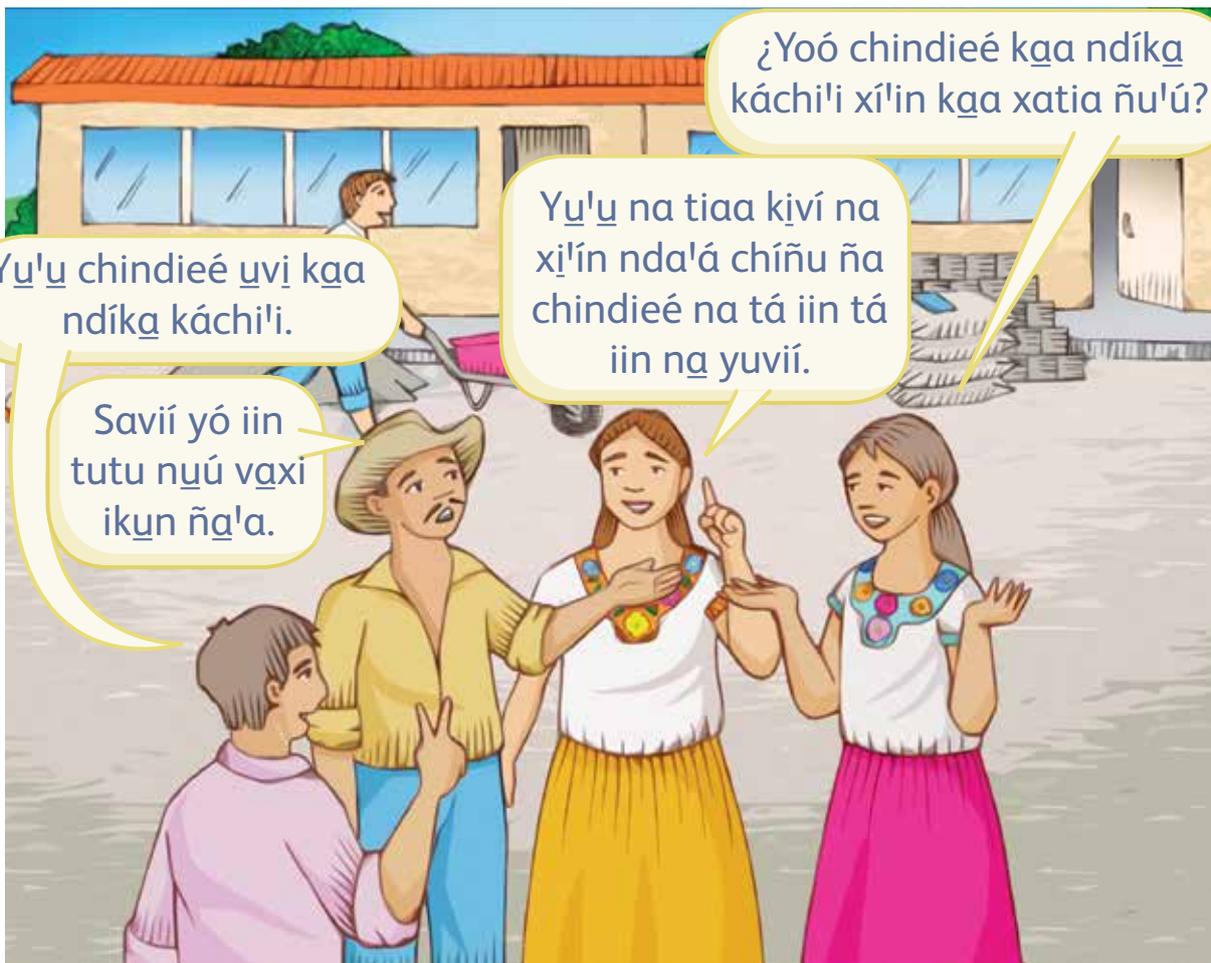

Ndatú'un ra ndaki'in x̄iní x̄a'á ña kutu'va kún ña n̄ixaa ndakani kún x̄a'á na yuvií.

- ¿Nduva'a ka ndixa ndakani kún x̄a'á iin na yuvií?
- ¿N̄ichuun ndakani x̄iní kún ña nduva'a ka ña ndixa ndatú'un kún x̄a'á iin na yuvií? ¿N̄iñ̄a'a ké nduva'a ka?
- ¿Á kúmaní ka nuú kún ña kuniso'o vivií kún té ka'an na x̄a'á iin na yuvií x̄i'in kún?

Kotondiaa nuú na'ná vaxi yó'o ra kuniso'o ña ká'vi ra s̄aña'a yó'o x̄a'á ña ká'an na yuvií.

Na yuvií na chindieé ndalá chíñu

Kiví na	Kaa ndalá chíñu
1. Juana Hernández Martínez	2 kaa ndíka káchili
2. José López Juárez	2 kaa xatia ñulú
3. Pedro González Sánchez	1 kaa xikó ñulú
4. María López Juárez	1 martiyo

Ndátú'un ún ña savií ún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Níchuun na yuvií xiniñú'un tiaa na?
- ¿Níxaa naní tutu ña tiaa ñá nána?
- ¿Á xá xini kún tutu tá'an ña tiaa ñá nána yó'o?
¿Ndíá tú?
- ¿Níchuun va'a tutu yó'o?

Kotondiaa ña vaxi ikun yó'o.

Ikun ña'a kiyá'vi

Ña'a	Ku'va ña kiyá'vi
Súkar	2 kílo
Ndiví	3 kílo
Léchi	1 lítro
Nduchí tikuitia valí	Sava kílo
Árros	2 kílo sava
Nduchí	5 kílo
Sópa	2 volsas
Ya'á ñú'un ini tiakuí iyá	3 kaa valí 2 kaa ná'nu
Nama ndakatia tikoto	1 volsa
Keso yaa	100 gramo

Ikun ña'a nda'á chíñu

Iin itún tún ndaa na
Uni tún kaa ndíka káchili
Uni tún kaa xatia ñu'ú
Iin kaa xíkó ñu'ú
Iin kaa xíkó tiakuií
Iin martiyo
Iin kaa xa'ndia lámbre
Iin kaa xa'ndia itún
Iin kaa kání kī'in ku'va
Uvi vote kaa
Iin kaa xa'ndia kaa

Ikun ña'a ña sataá yó

2 kílo ixta
1 kílo sanaoria
1 kílo nduxí
2 lítro léchi
1 tilvi lo'o ya'á
Sava kílo tinana
1 xiní ájo
1 tumi lo'o silántro

Ndatú'un ún ña savií ún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Ndíá chiñu vaxi nuú tutu vaxi ikun ña'a yó'o?
- ¿Nixaa vaxi tu'un nuú tutu vaxi ikun ña'a yó'o?
- ¿Nichuun ndakani ini ún ña va'a kuniñú'un tutu vaxi ikun ña'a?

Ndachitá'an tutu vaxi ikun ña'a xí'in tu'un vaxi chí nda'á kúá'a.

76

Tutu ikun nuú vaxi kivi na ka'vi

Ndiakua ka'vi	
1	Margarita Flores López
2	Alma Jacinto Hernández
	Ignacia Ramírez Barrera
4	Jaime Suárez Rodríguez
5	

Dalia Juárez Ríos

Kivi na

3

Ndatú'un xa'á ña ndakuin ún xí'in ra sáña'a yó'o.

Kuniso'o va'a un ña ka'vi ra sáña'a yó'o.

Ndaka'an ún:

Iin **tutu nuú vaxi ikun ña'a** kú ña iin tutu nuú tíaa na vivií na kuq'á nuú kivií ña'a.

Ña yó'o xiniñú'un tíaa né su'va:

- Ña kúni kún ña vivií koo ikun ña.
- Xí'in ña ndiakua xiniñú'un kún ña vivií koo tutu kún.
- Nu'u chí nínú ki'in ún iin saá ndiqa chí nínú.

Ña **tutu nuú vaxi ikun ña'a**, ndia ndiá ka kuú ña, kivi kuni'i ña tu'un tákú ña yó'o: nixaa ku'va kuú ña, kuq'á nuú ndiakua ka'vi, ku'ya, tuni ndáña'a iin ve'e chun á iin ve'e íxikó ña'a, tuni na yuvií, xí'in kuq'á inka nuú ña'a.

Ña **tutu nuú vaxi ikun ña'a** ndeé ikun ña té nixaa mií kúni yó koo ña ña va'a kuniñú'un yó ña té kúmaní ña, tákú su'va, tutu nuú vaxi ikun kivií na ka'vi kivi tíaa yé xí'in ndiakua ña íxá'á nixaa kivi na á tá nixaa xqa na nuú ka'vi na.

Kaxin iin ña kúni kún tiaa kún nuú tutu ikun vaxi ña'a.

Ña xiniñú'un kundaa ini yu niñq'a ké sataá yu.

Ña kundaa ini yu yoó kú na kana yu vikó.

Ña tiaa yu kivi na na xqa ve'e ká'vi.

Ndatú'un ún ña savií ún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Ni tutu ikun vaxi ña'a kúni kún savií kún?
- ¿Nixaa savií kú ña?
- ¿Ni tu'un xiniñú'un ku'un xí'in ña?

Ka'a xí'in ra sáña'a yó'o tu'un ña tiaa kún nuú tutu vaxi ikun ña'a ra ná tiaa ra ña.

To'ni tutu nuú vaxi ikun ña'a, ra to'ni va'a kún á vaxi ña yó'o:

- Ná kuni'i ña ndi'i tu'un ña xiniñú'un nuú yó.
- Xiniñú'un su'va koo ña nuú chí nínú ki'in ña iin saá ndiaa chí ninu.
- Ná kuni'i ña tu'un ña kúni ndó kuni'i ña.
- Ná koo iin kivi ña.
- Tú t̄aa ndó kivi na yuvií, ¿á xiniñú'un ndó ndiakua ná'nu?

Sanduvií tutu nuú vaxi ikun ña'a tú kúmaní lo'o ka nuú ña.

Sanduvii tu'un ña na kuvi savii kún iin tu'un kání xí'in ña.

kiví Tá'nu Íyo na ikun na ñuu Itia na yuvii

Íyo ikun kiví na yuvii na íyo ñuu Itia Tá'nu.

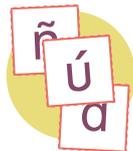
ña íyo ve'e iin kuvi yó Ikun kuv'a ña ñg'a sachiñu

80

íyo Ñuu Ko'yó Ikun kiví ñuu valí

kuv'a ñú'un Íyo rá léchi ña ñg'a ikun té xí'in

**Ka'vi tu'un kání tiaa kún nuú iin na sákua'a xí'in kún,
ra tú xiniñú'un, ra sanduvii ún ña ña na vivii koo ña.**

Ka'vi xí'in ndieé ra sáña'a yó'o ra ka'yu ndiakua ña t̃aa na xí'in ña yó'o: “an, en, in, on, un”, “aan, een, iin, oon, uun”, “a'an, i'in, u'un”.

Ndasa ikun ndili na ña'a ña xiniñú'un ña sáña'a na tákú ndili ña n̄xaa kuniñú'un na ña, tá su'va, ikun nuú vaxi kivi na yuvií kivi tá ikun kivi na á tá ku'va xaa na ve'e nuú sákua'a na.

Ña tutu ña ka'vi kún tiaa ún tu'un ña vaxi xí'in tu'un ña t̃aa na xí'in ndiakua yó'o: “an, en, in, on, un”, “aan, een, iin, oon, uun”, “a'an, i'in, u'un”.

Ka'vi ndieé tu'un xí'in ndieé ra sáña'a yó'o.

1. yakúín

4. tjuún

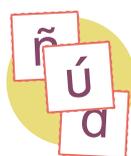
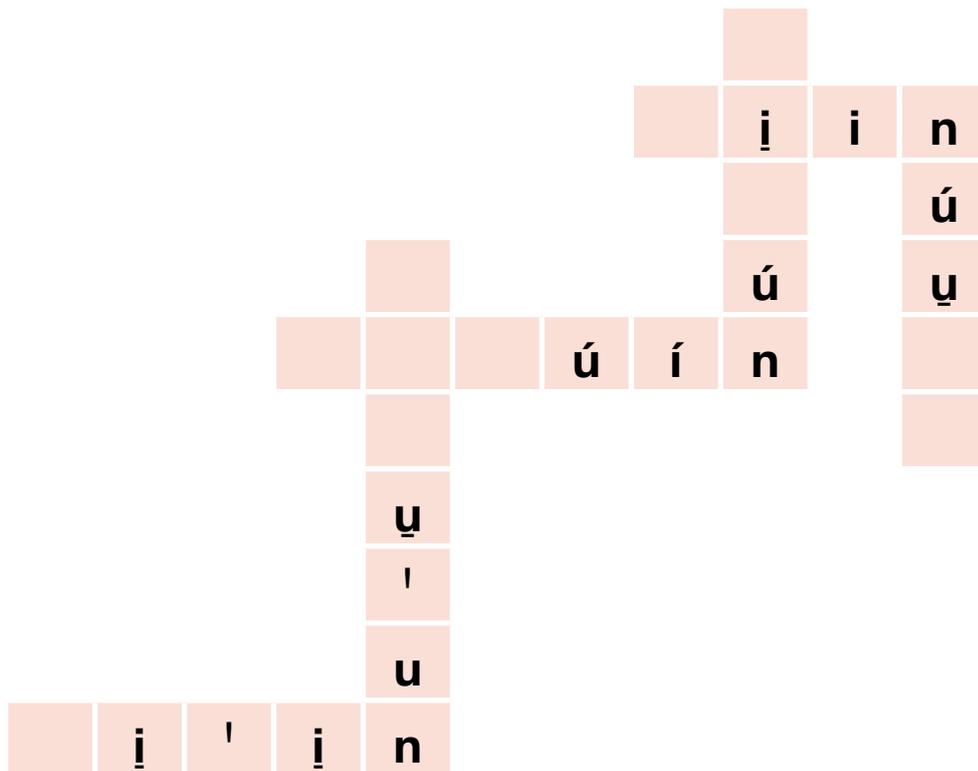
2. tjsún

5. sij'in

3. tjin

6. kañu'un

Ndatavaá tu'un nuú ña'a vaxi yó'o nuú kúmaní ña.
Kundiaa ña tá iin mitú'un ndiakua ná kindoo ini nuú
kúmaní ña.

Kuniso'o ña ka'vi ra sáña'a yó'o xa'á tá iin tu'un ra ka'yu xí'in iin krúsin lo'o nuú xíniñú'un savií kún tutu nuú vaxi ikun ña'a á nuú koó xíniñú'un ña.

Chiñu	Xíniñú'un tiaa ún iin tutu nuú vaxi ikun ña'a	
	Xíniñú'un ña	Xíniñú'un ña
Tú xíniñú'un yu kunda ini yu ama ndatiaa na kivi na ve'e nuú saku'a na.		
Tú xíniñú'un kunda ini yu ni tutu kuni'i yu ku'un yu ña ké'é yu iin chúun.		
Tú xíniñú'un yu saña'a yu iin tutu nuú vaxi kivi yó nu'u na ndatxi xu'un.		
Tú xíniñú'un kunda ini yu niña'a ké xíniñú'un sataá yu ña kuniñú'un na kúachi se'e yu ve'e nuú ka'vi na.		
Tú xíniñú'un yu tiaa yu niña'a ké chikaa yu xí'in iin ña'a ña savií yu kuxi yu.		

Ndatú'un xí'in ra sáña'a yó'o ndia inka nuú kuvi kuniñú'un ká yó chiñu nuú xiniñú'un tiaa yó iin tutu nuú vaxi ikun ña'a.

Chitá'an tutu yó'o.

Léchi ní sindikí xí'in xq'an iku, koq kuq'á ní ña va'a vaxi xí'in rá, saá zinc, saá ácido fólico xí'in vitaminas

Su'va rá ñú'un 1 lítro

Kij nd'i xq'á rá 19 kij xika yoó uxí ña kujya 2018

Ña vaxi ndátú'un xq'á ñg'a yáxin na

Ña tá ña'ñu vaxi: 1 tasa (240 ml)
Ña tá lo'o vaxi ini envase: ku'va 4

Ndjeé taxí tá lo'o nuú iin iin ña
Káloría (Kcal) 140 káloría (Kcal)

% Nixaa ña xiniñú'un tá iin kij*

Tákú nd'i xq'an 8 g	12%
Xq'an vq'á'a 7 g	35%
Xq'an ñú'un ini ní 25 mg	8%
Ndieé va'a ña vaxi 10 g	3%
Fivra dietética 0 g	0%
Ña vixi 10 g	15%
Proteínas 8 g	12%
Vitamina A	90%
Calcio	6%
Ácido fólico	60%
Vitamina B6	30%
Vitamina B12	25%
Vitamina C	30%
Hierro	6%
Zinc	50%
Vitamina D	10%

* Ña kq'án nixaa ña xiniñú'un tá iin nq yuvií tákú ña iin kij 2,000 káloría.

Ña ñú'un ké: Léchi tiqkují, léchi ichi, tiqkují, ña vixi, proteína ña léchi, ñij, ra koq inka ñg'a ña chindieé tá'an xí'in ña ñg na'á koo ña ñú'u xí'in ñe.

Ña savii ñe kú na: Grupo Ganadero del Norte S. A. de C. V., Ichí Ká'nu Xaá kuq'an chí Nuu Monterrey No. 3512, kolonia Álamos, Nuu Monterrey, Nuevo León.

Ña kuvi ká'qn kún taxí ún kuqchi á nuú kuvi ká'qn ún ña nduvií chiñu: 01(800)11223344

Ikun ña'a nda'á chíñu

Iin itún tún ndaa na
uni tún kaa ndíka káchili
uni tún kaa xatia ñu'ú
Iin kaa xíkó ñu'ú
Iin kaa xíkó tikuii
1 martiyo
Iin kaa xa'ndia lámbre
Iin kaa xa'ndia itún
Iin kaa kání k'i'in ku'va
uvi vote kaa
Iin kaa xa'ndia kaa

Ndatú'un ún ña savií ún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Ndía tutu kú ña?
- ¿Nixaa naní tá iin tá iin ña?
- ¿Niña'a ké sásíin ña?
- ¿Nichuun xiniñú'un yó tá iin ña?

Ña'ñu ña níí 3

Ña kúni tutu yó'o:

- Ndakuni na ve'e chuun na tiaa tutu ndátú'un tu'un kama xí'in tu'un vaxi nuú ña xq'á ña nixaa íin ña.
- Ká'vi na ra ndakuni na tu'un ña xíniñú'un ní vaxi nuú tutu ndátú'un tu'un kama.
- Ndakani na ra ndátú'un xq'á ña'a ña xíniñú'un na ndi'i saá kíj.
- Ndakuni na tu'un ndatú'un ña ndakani xq'á kuq'á nuú ña'a.
- Ndátú'un na xq'á tu'un xíniñú'un kuni'i ña tutu tu'un yu'ú yu kama ña tiaa kuq'á na yuvií.
- Ndátú'un xq'á nixaa tiaa na ña, nixaa sanduvií na ña xí'in nixaa savií na tutu tu'un yu'ú yu kama ra ndatavaá na ña.
- Ndákuni na ra tiaa na ndiakua t, k, x; ña ná'nu xí'in ña valí ña tu'un míf na.
- Ndakuni na kivi ña, nixaa íin ña xí'in ndia xíniñú'un ña tutu ndátú'un tu'un kama xí'in tutu tu'un yu'ú yu kama ña ka'vi na ra tiaa na ndi'i nuú ña'ñu níí yó'o.

Kotondiaa nuú na'ná ra ka'vi kún ña ká'an na yuvií yó'o xí'in ndieé ra sáña'a yó'o.

Ndiaa yó'o xaa ndia'yu itia, ña kán ké ndi'i xa'á ichí. Xíini yu nixaa íxa yu tiaa ña kubi xaa yu ñuu ká'nu, saá índaa kíj tiaa ké íyo ña kubi tava yu tutu yú.

¿Á ní xíini kún tutu ndátú'un tu'un kama?

U'un, ¿ndiá ña?

Na'an, na ko'o yó ra ka'vi kú ña.

“Ña ndieé va'a kundani kún Ñuu ká'nu ndatú'un ña xí'in ndi'i na yuvií ña ndakunu nuu kíj ña táva na tutu xa'á ñe ndieé ní kaní savi.”

¡Á, saá va! Tú nika'vi yu ña, ra kúndaa ini yu xa'á ña. Va'a ní íxa kún nika'an ún xí'in yu.

Ndátú'un ún ña savií ún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Níchuun xíniñú'un ka'vi ra tiaa yó'o ña vaxi nuú tutu yó'o?
- ¿Níxaa naní tutu ka'vi na?
- ¿Á xq xini kún iin tutu ña kitá'an xí'in ña tutu yó'o?
¿Ndía mí?
- ¿Níchuun xíniñú'un tutu yó'o?

Ka'vi tu'un ná'nu vaxi nuú tutu yó'o xí'in ndieé ra sáña'a yó'o.

Ña ndieé va'a kundani kún

Nq chiñu nq ndiaa nq yuvií xí'in nq Chiñu nq ki'in kúenta xí'in nq ká'vi tixi nq Chiñu Ká'nu, ndátú'un na xí'in tákú ndi'i na ñuu, ña kq'ví na kúáchi valí nq íyo ñuu valí naní Las Margarita, El Jikotal, ña Piedras Negras xí'in ña Paraje Chico, xq'á ñe ndieé ní kani sqví ra ndi'i xq'á ichí saá tu kujq'á ní xq'nú ní rá.

Ña kq'ví nq kúáchi kuu na'á ñe iin saá ndiaa na ndátú'un na xí'in na ñuu, ña kán ké ndukú na ké nuú nq yuvií ña na koo tu'va na xí'in ndiaa ndia ká chiñu xq'á nda'á na. Nq chiñu nq ndiaa nq yuvií xí'in nq Chiñu nq ki'in kúenta xí'in nq ká'vi, na yó'o chindieé tá'an na xí'in na té kúmaní nuú na ra kq'an na xí'in na niasa xíniñú'un íxa na.

Ñuu Tuxtla Gutierrez, Chiapa, kíj 10 xika yó'ó unq kujyq 2018

Ndatú'un kún ña savií ún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Ña tutu ndátú'un tu'un kama á vaxi ña iin ve'e chiñu?
¿Ndía ña?
- ¿Ndía chiñu ké kuvi taxi na ve'e chiñu yó'o?
- ¿Tákú tu'un vaxi nuú tutu yó'o á xiniñú'un ña nuú tákún di'i na ñuu?
- ¿Nike xanini kún ña ka'an tutu ndátú'un tu'un kama yó'o?

Ka'vi ña tutu ndátú'un tu'un kama yó'o xí'in ndieé ra sáña'a yó'o ndiaa na kundaa ini ún ña.

Ndanduku ra ka'yu kún nuú tutu ndátú'un tu'un kama yó'o ra ndakuin kún tu'un ña ndakatu'ún.

¿Ndiag ndiá k̄i ndeé na kúachi valí ka'vi na?

¿N̄ichuun ké ka'ví na kúachi valí?

Ña ndieé va'a kundani kún

Na chiñu na ndiaa na yuvií x̄i'in na Chiñu na ki'in kúenta x̄i'in na ká'vi t̄ixi na Chiñu Ká'nu, ndátú'un na x̄i'in tákú ndi'i na ñuu, ña ka'ví na kúachi valí na íyo ñuu valí naní Las Margarita, El Jikotal, ña Piedras Negras x̄i'in ña Paraje Chico, xq'á ñe ndieé ní kani sa'ví ra ndi'i xq'á ichí saá tu kuq'á ní xq'nú ní rá.

Ña ka'ví na kúachi kuu na'á ñe iin saá ndiag na ndátú'un na x̄i'in na ñuu, ña kán ké ndukú na ké nuú na yuvií ña na koo tu'va na x̄i'in ndiag ndia ká chiñu xq̄ nda'á na. Na chiñu na ndiaa na yuvií x̄i'in na Chiñu na ki'in kúenta x̄i'in na ká'vi, na yó'o chindieé tá'an na x̄i'in na té kúmaní nuú na ra ka'q̄n na x̄i'in na n̄isaa x̄iniñú'un íxa na.

Ñuu Tuxtla Gutierrez, Chiapa, k̄i 10 xika yo'ó un̄a ku'iyá 2018

¿Ndiá ñuu ké ka'ví na kúachi valí?

¿Yoó kú na ndátá'un ña kundaa ini yó?

Ndatú'un x̄i'in ra s̄aña'a yó'o tu'un ña ka'yu kún ña vaxi nuú tutu ndátú'un tu'un kama.

Ka'vi tu'un kání vaxi yó'o xí'in ndieé ra sáña'a yó'o ra ka'yu á ña ndixa á ña ndíxa ké.

Tu'un kání	Ndixa	Ndíxa
Ña ka'ví na kúáchi valí saá chí xq ndi'i kujya ka'vi na xq xá'á kij ndakindieé na.		
Ña ka'vi na kúáchi valí ña xá'á vivií ña kij 11 yoo unq kujya 2018.		
Na chiñu na ndia na yuvií xí'in na chiñu na ki'in kúenta xí'in na ka'vi na yó'o ndátú'un xí'in ndó ña xíniñú'un nyú ndó.		
Ña ka'ví na kúáchi valí tákú ndi'i ve'e sákua'a na ña íyo tákún ndi'i ñuu.		
Tákún ndi'i na kúmaní nyú xíniñú'un koo tuva na xí'in ndiá ndia ka chiñu xq'á nda'á na.		

Ka'vi kún tu'un kání vaxi yó'o xí'in ndieé ra sáña'a yó'o.

Ña ka'ví na kúáchi valí xá'a ña ndieé ni kani saví.

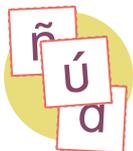

·
92
·

Ña ka'ví na kúáchi valí na íyo ñuu valí naní Las Margaritas, El Jicotál, ña Piedras Negras xí'in ña Paraje Chico.

Na chiñu na ndiaa na yuvií xí'in na chiñu na ki'in kúénta xí'in na ká'vi kú na taxi tutu ndátú'un tu'un kama.

Ka'vi tu'un xí'in ndieé ra sáña'a yó'o.

t

k

x

kañu'un

taxa

kúáchi

tá'an

Ka'vi tu'un vaxi yó'o ra ndakasi xí'in iin tiví lo'o ña ndiakua yó'o “t”, “k”, “x”.

tiakuí

taxa

kaxin

kití

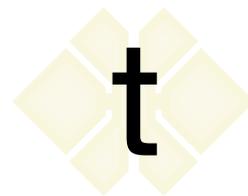
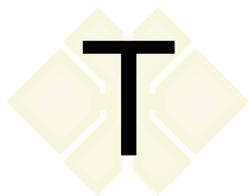

yakúin

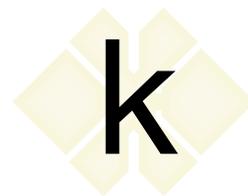
tjin

Ka'vi tu'un kání vaxi yó'o ra ki'in va'a ún kúenta xí'in
ña ndiakua ná'nu xí'in ndiakua valí.

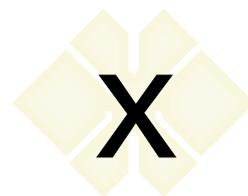
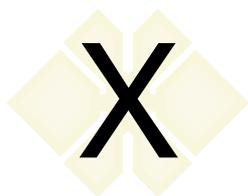
Ñá Teresa xinú ñá nuú taxa.

Na ñuu Itia Tá'nu ndi'i kíj ya'a na nuú tjakují itia.

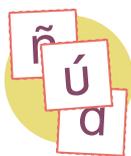
Kí'in kúenta xí'in kití sḡna kún.

Ñá Karina kani ní kaxin ña.

Na ñuu Xíkí Nduvi ndasi ichí na.

Na ñuu Xiní Itia ndátú'un xí'in tá'an na.

Ndatú'un kún ña savií ún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Ndíá tu'un ké vaxi nuú tutu ña ndátú'un tu'un kama?
- ¿Yokú na ndátú'un na xí'in?
- ¿Yokú na ndáta'vi ña?
- ¿Níchuun ké xanini kún su'va váxi tu'un nuú tutu yó'o ra kuéé vaxi ña inka nuú?

Kotondiaa ra ka'vi kún xí'in ndieé ra sáña'a yó'o.

Ña ndieé va'a kundani kún

Na chiñu na ndiaa na yuvií xí'in na Chiñu na ki'in kúenta xí'in na ká'vi tixi na Chiñu Ká'nu, ndátú'un na xí'in tákú ndi'i na ñuu, ña ka'vi na kúáchi valí na íyo ñuu valí naní Las Margarita, El Jikotal, ña Piedras Negras xí'in ña Paraje Chico, xq'á ñe ndieé ní kani sqví ra ndi'i xq'á ichí saá tu kuq'á ní xq'nú ní rá.

Ña ka'vi na kúáchi kuu na'á ñe iin saá ndiag na ndátú'un na xí'in na ñuu, ña kán ké ndukú na ké nuú na yuvií ña na koo tu'va na xí'in ndiag ndia ká chiñu xq'á nda'á na. Na chiñu na ndiaa na yuvií xí'in na Chiñu na ki'in kúenta xí'in na ká'vi, na yó'o chindieé tá'an na xí'in na té kúmaní nuú na ra ka'q'n na xí'in na nisaa xíniñú'un íxa na.

Ńuu Tuxtla Gutierrez, Chiapa, kíí 10 xika yo'ó unq kuyiqa 2018

Tiaa xí'in ndieé ra sáña'a yó'o ndia ña kú ña vaxi nuú ña tutu ndátú'un tu'un kama.

Ka'vi tutu vaxi yó'o xí'in ndieé ra sáña'a yó'o ndiaa kunda ini ún xí'in ña.

Ndaka'an ún:

Ña **tutu ndátú'un tu'un kama** kú ña iin tutu ña ndátú'un iin chiñu, ña va'a kunda ini na yuvií xq'á iin chiñu ká'nu.

Ña **tutu ndátú'un tu'un kama** ndátú'un ña xí'in ndi'i na yuvií ra ni'i ña kivi ve'e chiñu á na yuvií na savií ña á na ndáta'vi ña.

Ña **tutu ndátú'un tu'un kama** ndi'i ichí xiniñú'un kuni'i ña tu'un yó'o:

- **Xiní tutu.** Kivi xí'in tuni ka'an xq'á ve'e chiñu á na yuvií na ndáta'vi ña tutu ndátú'un tu'un kama.
- **Tu'un á chiñu ndátú'un.** Tu'un ndátú'un nuú tákú ndi'i na ñuu ña tu'un xiniñú'un kunda ini na.
- **Kijí.** Kijí ña té chindikun na tutu ndátú'un tu'un kama. Xiniñú'un ku'un nuú tutu yó'o ñuu valí nuú ku'un chiñu, kijí, yoó xí'in kujiya.

Kaxin ra ka'yu ún ndiá ké xiniñú'un tutu ndátú'un tu'un kama.

1. Ña ve'e sákua'a na kúachi kúni ña ndátú'un ña xí'in tákú ndi'i na ivá xa'á ña kijí sachúún na ña savií na koo ña inka kijí.
2. Rá táta ra chiñu ká'nu ñuu Ajomulco kúni ra sándaka'án ra se'e sí'i ra ña na ya'a ña ñuu ká'nu té xa ndikó ña ve'e sákua'a ña.
3. Na chiñu ndiso xí'in na sátátán kúni na ndátú'un na xí'in tákú ndi'i na ñuu xa'á kijí ká'nu kútátán na koo ña ma'ñu ñuu ká'nu.
4. Ná Dora kúni ña tiaa ña kivi tákú ndi'i na kúachi ká'vi saá ké kundaa ini ña nixaa tutu ká'vi na ndukú ña.
5. Na xika chiñu xa'á vikó ká'nu ñuu kúni na ndátú'un na xa'á ku'va ña xiniñú'un vivií kana vikó kuiya vichin.

Ndatú'un xa'á ña savií kún xí'in ra sáña'a yó'o.

Ndatú'un níke xíni kún nuú na'ná yó'o.

¿Niña'a kú xíkó'ó, si'í yu?

Tá ká iin ña'a nuú ndakatia yó ña'a ká ña, íyo ña tí'é a ña itún ra xíniñú'un ña ndakatia yó tìkoto, ra kuéé íyo nuú ñu'ú tiakuíí...

¿Niña'a ké taxi yu nda'á kún?

Té inka ichí xíni yu iin kotó ra nduvi ní ña. Ña yaa kú ña ra kání nda'á ña, xí'in ita kújí valí vaxi xá'á ña...

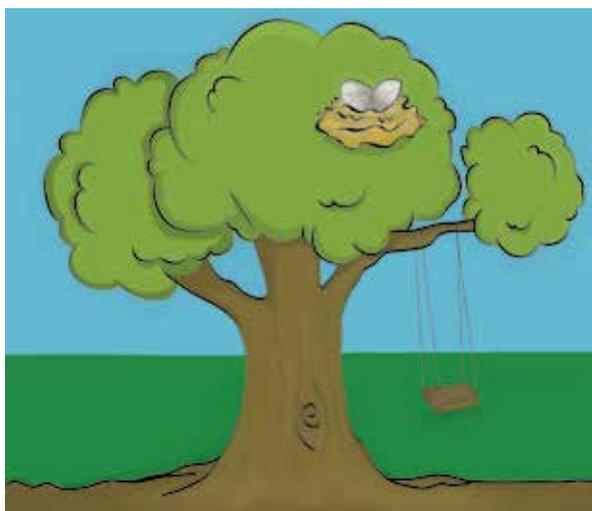
Á xíni kún tina sana yu tí yaá lo'o kú rí ra íyo ní íxí rí, ñika'yu ña ndiáá iin tínuú kú'a rí

Ndatú'un ña savií kún xí'in ndieé ra sáña'a yó'ò.

- ¿Niña'a ké íxa na yuvií yó'ò?, ¿ndiá mí ké íyo na? ¿Niña'a ké ka'an na?
- ¿Nìchuun ké xiniñú'un ka'an na xa'á ña'a?
- ¿Ndiá mí ké xiniñú'un ña ka'an kún xa'á nìxaa ìin iin ña'a a iin kití?

Kotondiaa, kaxin ra ndátú'un kún xa'á ña'a vaxi yó'ò.

Kuniso'o niña'a ké ndakani ra sáña'a yó'o xa'á tu'un ña vaxi yó'o ra ndatú'un ña.

Ndaka'an ún:

Ña sakán ke'é kún ra x̣iniṣo'o kún kú ña
ṇ̃a ndátú'un x̣a'á ṇixaa íin iin ṇ̃a'a.

Ña kuvi ndátú'un yó x̣a'á ṇixaa íin iin ṇ̃a'a
x̣iniñú'un kotondiaa va'a ún ña vivií kundaa ini
kún, x̣a'á ṇixaa íyo ña. Ña té ndátú'un kún x̣a'á iin
ṇ̃a'a, x̣iniñú'un ka'ḡan kún x̣a'á ña su'va:

- ¿Ṇiṇ̃a'a **kú** ña a ṇixaa naní ña?
- ¿Ṇichuun **x̣iniñú'un** ña?
- ¿Ṇixaa **ṇ̃a'ṇ̃u** ña íyo?
- ¿Ṇiṇ̃a'a ké **íin ṇ̃a**? Ṇixaa íyo ña, ku'va ña, kolor ña, ṇixaa ká nuú na, x̣iḳo ña, ṇixaa ya'sín ña, inka ká ña.
- ¿Ṇiṇ̃a'a ké savií na ña á **nda'á chiñu** ké'é na ña?
- ¿Ṇixaa **x̣iniñú'un na** ña?
- ¿Ṇixaa **indú'ú** ña á itá'an ña x̣í'in inka ṇ̃a'a?

X̣iniñú'un yó ña ndátú'un x̣a'á ṇixaa íin iin ṇ̃a'a,
nuú tákú iin chiñu vaxi yó'o: ña kotondiaa yó iin
ṇ̃a'a; ña va'a ki'in yó kúenta ña va'a ndani'i yó iin
ṇ̃a'a; ña ka'ḡan yó x̣a'á iin ṇ̃a'a ṡan kúni yó; ña

ndakani kún xq'á iin ñq'á ndia iin na kyeé xíní ña, ña va'a savií na tu'un sásikií ndakani xíní na, xí'in inka ká ña.

Kúniso'o kún tu'un ndátú'un xa'á nixaa iin iin kíti xí'in iin ña'a ña ké'é ra sáña'a yó'o.

Ña xiniñú'un va'a ní íyo nuú íyo ita valí kú ña chiko'ó lo'o. Xini'i yuú ña kújí yu'ú ña xí'in iin kaa toso ña kuvi tava na tiakuí. Ña tava na tiakuí yó'o ña itún ké ra nda'yu ña tákú iin kití saa lo'o. Itún kú tixi ña, tiin ña xí'in kaa, tákú tiin yu'ú ña, ra vee ní ña. Chiko'ó lo'o yó'o ra kunu ní ña ra yé'e ní tiakuí ñu'ún ini ña.

Kaxin ra kotondiaa kún kuá'á ña'a, savii
ún xí'in ndieé ra sáña'a yó'o ra ndáta'vi ña
ndatú'un kún nixaa íin iin ña'a.

Ndása ikun ña tu'un vaxi nuú tutu yó'o ña ka'án kún
xa'á ña.

Sanana ña'a ndatú'un xa'á yó'o.

Kotondiaa kún nyú ná'na ra savií ún tu'un sásikí ndakani xiní ña ndatú'un xá'á nìxaa íin iin ña'a xí'in kití.

Ndatuú'un xí'in ndieéra sáña'a yó'o nìxaa ké ndatú'un na xá'á nìxaa íin ña'a xí'in kití.

Ndatú'un ra ndakani xíní kúnxa'á ña sakua'a kún ña ndátú'un nixa íin ña'a xí'in kití.

- ¿Á nduva'a xa'á ña ndatú'un kún nixaa íin ña'a xí'in kití?
- ¿Níchuun xanini kún nduva'a ndatú'un kún nixaa íin iin ña'a? ¿Niña'a ké nduva'a?
- ¿Niña'a ké xanini kún xíniñú'un íxa kún ña kuvi nduva'a kuniso'o va'a kún ña ndátú'un na xí'in kún nixaa íin ña'a xí'in kití?

Kotondiaa nuú na'ná ra ka'vi kún ña ka'án na yuvií yó'o xí'in ndieé ra sáña'a yó'o.

Ndatú'un ún ña savií ún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Nìchuun ké xiniñú'un ñá nána tiaa ña tutu yó'o?
- ¿Nìxaa naní tutu tiaa ña?
- ¿Á xá xíni kún iin tutu tá'an ña yó'o? ¿Ndíá mií?
- ¿Nìchuun ké xiniñú'un tutu yó'o?

Ka'vi ña tutu tu'un yu'ú yu kama xí'in ndieé ra sáña'a yó'o.

Nixá'án ndi xito'ni ndi ra xí' kún.
Xikuqá xqa ndi. Savií ña'a kuxi yó,
ña máni.

Ndakiin kún tu'un ndakatu'ún xí'in ndieé ra sáña'a yó'o.

¿Yoó nda'á ku'un ña?

¿Yoó kú na tiaa ña?

¿Niña'a ké ka'an na?

Ka'yu kún tu'un vaxi yó'o ña xiniñú'un ní ku'un nuú
tu'un yu'ú yu kama.

kij

kuiya

ña sachúun na

ña to'ó

tunij kivi na

kivi yoó da'á
ku'un ña

tu'un xini ña
va'a

ndíáyu

kivi na tiaa ña

tu'un ka'an na

Ndatú'un ña savií kún xí'in ra sáña'a yó'o.

Ka'vi tutu vaxi yó'o xí'in ra sáña'a yó'o ndiaa kundaa ini ún xí'in ña.

Ndaka'an ún:

Ña tutu tu'un yu'ú yu kama kú ña iin tutu nuú tiaa na iin ña númi va'a kundaa ini na yuvií xq'á iin chiñu.

Nuú iin **tutu tu'un yu'ú yu kama** xíniñú'un ní tiaa tu'un yó'o:

- Kiví na yuvií tiaa tutu tu'un yu'ú yu kama.
- Kiví na yuvií yoó ku'un nda'á tutu tu'un yu'ú yu kama.
- Tu'un kúni na ka'an na xí'in na yuvií.
- Kijí ña ndakoo na tutu tu'un yu'ú yu kama.

Ndiaa kijí, saá tú xíniñú'un tiaa na *hora* ña dakoo na tutu tu'un yu'ú yu kama.

Ña tutu tu'un yu'ú yu kama yó'o xíniñú'un na yuvií ña tákú kúni na ka'an na xí'in inka yuvií iin chiñu ra koó na xíni na; tákú xín yó na'á ini yó iin chiñu; á tákú ña kúni yó na kundaa ini kuq'á na yuvií iin chiño.

Tiaa xí'in ndieé ra sáña'a yó'o kivi tá ña'ñu ña tutu tu'un yu'ú yu kama, ndiá mií vaxi ña tu'un yó'o.

Kivi na yuvií
yoó ku'un
nda'á tutu
tu'un yu'ú
yu kama.

Tu'un kúni
na ka'an
na xí'in na
yuvíi.

Kivi na yuvií
tiaa tutu
tu'un yu'ú
yu kama.

Kíi ña
ndakoo na
tutu tu'un
yu'ú yu
kama.

Kíi 15 yoó una kuiya 2018

Nána lo'o yu:

Nixa'an yu ve'e nuú sáku'a ra Jaime, ñé kána na ndakitá'an ndi ka'yu ndi tuni nda'á ndi nuú tutu ká'vi na. Ndakoo yu tátán nuú tún xixi yu, naáni ún ko'ó kún ña chí saá indaa kíi ké xiniñú'un ko'ó kún ñe. Ndaka'an kún chí su'va ké nika'an ra táta sátátán ko'ó kún ña:

1. Kaa 11:00, ko'ó kún iin kuchára tátán ku'á xa'á ñe kata sukun kún.
2. Kaa 12:30, chikaa kún iin tátán kuan ini vaso xí'in sava kikuíi, kundiatu kún na ndutiá ña ra saá ko'ó kún rá.

Ko'ó ku'á ká kén. Xaá yu té xa kuxi yó ra xa ya'a yu ya'vi kí'in yu ña'a ña kuxi ndi'i yó.

Se'e ñáni kún, Nã Laura

Ka'vi kún chiñu vaxi yó'o xí'in ndieé ra sáña'a yó'o.

Xíniñú'un kama ní kita kún ku'un ñuu Santa Cruz ra xíni ún xíniñú'un kuni'i ún ku'un xiyó xí'in kaq ichu'ma ve'e ñá íyo yachi xí'in kún. Ndakoo kún iin tutu tu'un yu'ú yu kama xí'in iin na ve'e kún ña chindieé tá'an na xí'in kún ku'un na ndaka na ña'a ña ndukú ñá íyo yachi xí'in kún nuú ún.

Tiaa xí'in ndieé ra sáña'a yó'o tu'un ña xíniñú'un ku'un nuú tutu tu'un yu'ú yu kama.

¿Ndía ña kú kivi ñá íyo yachi xí'in kún?

Ndatú'un nìchuun ké kuví kuni'i kún ña'a ku'un nuú ñá íyo yachin xí'in kún.

¿Niña'a ké xiniñú'un ka ka'an kún xí'in na nuú tutu tu'un yu'ú yu kama?

Ndakani xini kún ra ka'an kún á tíaa kún ña tu'un vaxi yó'o nuú tutu tu'un yu'ú yu kama.

¿Á xiniñú'un tíaa kún hora ku'un na xí'in ña'a nduku kún nuú na?

Xiniñú'un Xiniñú'un

¿Á xiniñú'un ka'an kún ndiá mií nuú ku'un na xí'in ña'a?

Xiniñú'un Xiniñú'un

¿Ndiá inka tu'un ké xiniñú'un tíaa kún?

Tiaa kún tutu tu'un yu'ú yu kama xí'in ndieé ra sáña'a yó'o.

A large, light blue writing area with horizontal blue lines and a vertical red margin line on the left side.

To'ni ña tutu tu'un yu'ú yu kama, ña ná kuni'i ña ndi'i ña yo'o:

- Ná kuni'i ña kivi na yuvií yoó na ku'un ña nda'á.
- Ná kuni'i ña kivi kún.
- Ná kuni'i ña tu'un ña kúni kún ka'an kún.
- Ná kuni'i ña tu'un ña xiniñú'un kundaa ini na yuvií na tiaa kún nuú.

Té xiniñú'un kún ndasavií kún tutu tu'un yu'ú yu kama.

Ndata'vi ña tiaa kún xí'in na ka'vi xí'in kún.

Ka'vi ún tu'un ra tiaa kún iin tu'un kání xí'in ña. To'ni ña vaxi yó'o.

ña kuxi

ve'e

Ra Juan ndándikó ra ve'e ra ña xa ña kuxi na.

ve'e sákua'a

tátán

kuxi

xito

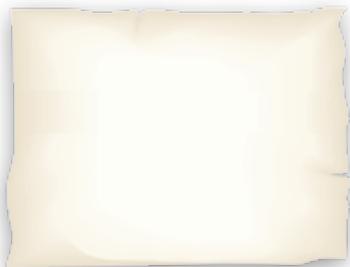
nda'á chíñu

kóó ún ndú'ú

Saxinu kún tu'un xí'in ña ndiakua ña kúmaní.

__u__u

u t t u

__iaa

a t i a

__iví

i k i v

ika__i

i x i x

__á__án

n t a t a

Ka'vi tu'un ra ka'yu kún ndiakua ña sáxínu kú tu'un yó'o.

__íí

x

o

k

i__un

t

k

m

__ó'o

y

k

b

__uún

k

y

t

Ndachitá'a ún xí'in iin chichi tu'un ña ndátú'un iin chiñu xí'in tutu tu'un yu'ú yu kama ña va'a kitá'an xí'in ña.

Tu'un ndátú'un iin chiñu

Ra Jairo ndandikó ra ve'e ra ña nixq'an ra sákua'a ra, saá ra koó na ivá ra ndeé.

Ra José nixq'an ra ve'e ra Pedro, xa'á da'á chíñu ña sátatu na nda'á ra, ra nindani'i ra ra.

Tutu tu'un yu'ú yu kama

Kíi 11 yoo una kuiya 2018

Ra Pedro:

Kixi yu ve'e kún ndaki'in yu nda'á chíñu ra koó kún ndú'ú. Tiaan nandikó yu.

José

Kíi 10 yoo kumi kuiya 2018

Ra Jairo:

Kua'an ndi ve'e ra xito kún chí kana ra ndu'u ña kuxi ndi, xaa kún ndiaa kán ndakitá'an yó.

Na ivá kún

Ndatú'un kún ña savií kún xí'in ra sáña'a yó'o.

¿Ndía nuú inka chíñu xiniñú'un tiaa kún tutu tu'un yu'ú yu kama?

Chitá'an uvi tutu vaxi yó'o.

Ña ndieé vá'a kundani kún

Ng chiñu ng ndiaa ng yuvií xí'in ng Chiñu ng kí'in kúenta xí'in ng ká'vi tixi ng Chiñu Ká'nu, ndátú'un na xí'in tákú ndi'i na ñuu, ña kq'ví na kúachi valí ng íyo ñuu valí naní Las Margarita, El Jikotal, ña Piedras Negras xí'in ña Paraje Chico, xq'á ñe ndieé ní kani sqví ra ndi'i xq'á ichí saá tu kuq'á ní xq'nú ní rá.

Ña kq'ví ng kúachi kuu na'á ñe iin saá ndiaq na ndátú'un na xí'in na ñuu, ña kán ké ndukú na ké nuú ng yuvií ña na koo tu'va na xí'in ndiaq ndia ká chiñu xq̃ nda'á na. Ng chiñu ng ndiaa ng yuvií xí'in ng Chiñu ng kí'in kúenta xí'in yó'o chindieé tá'an na xí'in na té kúmaní nuú na xí'in na ñisaa xíniñú'un íxa na.

Ñuu Tuxtla Gutierrez, Chiapa, kíj 10 xika yó'ó u

Kíj 11 yó'ó una kuiya 2018

Ra Pedro:

Kixi yu ve'e kún ndaki'in yu nda'á chíñu ra koó kún ndú'ú. Tiaan nandikó yu.

José

Ndatú'un ún ña savií ún xí'in ra saña'a yó'o.

- ¿Ni tutu kú ña?
- ¿Nixaa naní tá iin tá iin ña?
- ¿Niña'a ké sásíin ña?
- ¿Nichuun xíniñú'un yó tá iin ña?

Ña'ñu ña níí 4

Ña kúni tutu yó'o:

- Ndakuni na tu'un vaxi nuú iin tutu vá'ndiá ndatú'un xq'á nq'ná vaxi nuú ña xí'in ña ka'vi na ndiakua ká'nu vaxi nuú ña.
- Ka'vi na ra tuku ndatú'un na tu'un ña xiniñú'un ní kundaa ini na vaxi nuú tutu vá'ndiá ndatú'un.
- Ndatú'un na xq'á ñuu valí íyo nuú ndeé naa xí'in ñuu vaxi ini ña'ñu yó'o.
- Ndakuni na ñuu valí xq'á ña kuniso'o na nixaaa íyo ña.
- Ndakuni na kuxq'á nuú xiniñú'un tiaa na iin tu'un ndíkundiaa ndatú'un.
- Tiaa na, to'ni na ra sanduvíi na tu'un ndíkundiaa ndatú'un xí'in kuxq'á nuú ña kúni ña.
- Ndakuni na ra tiaa na ndiakua v, ', n, ña ná'nu xí'in ña valí ña xiniñú'un na tiaa na tu'un mií na.
- Ndakuni na kivi ña, nixaa iin ña xí'in ndia xiniñú'un ña tutu vá'ndiá ndatú'un xí'in tu'un ndíkundiaa ndatú'un ña ka'vi na ra tiaa ndi'i nuú ña'ñu ña níí yó'o.

Kotondiaa nuú na'ná ra ka'vi kún ña ka'an na yuví yó'o xí'in ndieé ra sáña'a yó'o.

¿Á xa xíni kún ña ka'an yó'o?

Kundiaa xímíi kún, ja, ja.

Xaku va kún, ¿á xíni yó'o niña'a kú ña yó'o?

Xíiní yu, xíni yu iin ña nuú ve'e kútátán.

Vichin na xa yó ndandukú yó ña.

Va'a va, saá kundaa ini yó.

Ndatú'un ún ña savií ún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Nixaa naní tutu ndíkundia nda'á itun yó'o?
- ¿Á xa xíni ndo iin ichí iin tutu ínuú xí'in ña yó'o?
¿Ndíá mií?
- ¿Niña'a ké ka'an tutu ña xa xíni ndo?
- ¿Nichuun xíniñú'un ña tutu yó'o?

Ndandukú tutu vá'ndiá ndatú'un vaxi nuú, koto'ni nuú na'ná ra ka'vi ña tu'un vaxi xíni tutu xí'in ndieé ra sáña'a yó'o.

Ndatú'un ún ña savií ún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Ndíá ña kú ña sáña'a na na'ná vaxi nuú tutu vá'ndiá ndatú'un yó'o?
- ¿Ndíá ña kú ña kuvi ka'an tutu vá'ndiá ndatú'un yó'o xa'á?
- ¿Ndíá tu'un kuvi ndani'i ndo nuú tutu vá'ndiá ndatú'un yó'o?

Ka'vi tutu vá'ndiá ndatú'un yó'o xí'in ndieé ra sáña'a yó'o ndiaa ná kundaa ini ún xí'in ña.

Ka'vi tutu vá'ndiá ndatú'un xí'in ndieé ra
sáña'a yó'o ra ndachitá'an ún tu'ún kání ña
va'a saxinu kún tu'un, tá'an íyo ña vaxi yó'o.

Xa'á kuę'e yó'o
va'a ña...

lin kama chíkaa
ña ka'ní yó ra
ku'vi ní ikí yó.

lin ña kuvi
íxa yó ña na
xíkun kuę'e
chinkunkuya ké:

...xa'á ña tuvi
ndiyáá tí nili
kuę'e yó'o.

Tí kití valí
savíkun kuę'e
yó'o su'va ké
xíkun ña...

...koó iin tátán
tikú ña va'a
sátátán kuę'e
yó'o.

lin ña nuú ndo'o
yó ña íxa ña
kuę'e yó'ó kú ña:

Ndasi yó nda'á
yó xí'in xa'á yó
ña ná kuví tuví
ndiyáá yó.

Ndakuiin tu'un vaxi yó'o xí'in tu'un vaxi nuú tutu vá'ndiá ndatú'un.

Tiaa ni_xaa ndo'o iin na yuvií té tuví iin ndiyáá tí ndíso kue'e na.

Tiaa 2 nuú tu'un ña níxa kuvi isa yó ña ná k*i*'ín kue'e chinkunkuya yó.

Tiaa ni_xaa koo kunda ini yó té ni'i yó kue'e chinkunkuya.

Ka'vi kún tu'un kání vaxi yó'o xí'in ndieé ra sáña'a yó'o.

Ña ná nuu lo'o kue'e ra xíniñú'un taxí na ko na'án tiakuií ini iin ña'a.

•
126
•

Iin ña ndo'o na té ní'i na kue'e kú ña ta'vi ní tuchi xa'á na.

Ña kuvi kundaa ini yó té ndieé ndó'o yó, xíniñú'un ku'un yó ve'e sátatán.

Ka'vi tu'un kání sá tu tá iin tu'un xí'in ndieé
ra sáña'a yó'o ra ka'yu tixi tu'un ña vivií
ndakitá'an xí'in tu'un vivií.

tíku

kue'e

Ña ka'ní chikunkunya kú ña _____.

ndi'i ndieé

kutátán ña

Ña _____ na kú ña iin ña ndo'o na té

ki'in kue'e na.

ki'in kue'e

tuvi

Kue'e yó ki'in ña su'va ña _____ iin

ndiyáá na.

Ka'vi tɔ'un kání ra ndakasi ún xí'in iin tɔ'vɔ lo'o ña ndiakua: “v, ' , n”.

v, ' , n

Kɔ'ɛ yó'o kánáta ña té xɔ yɔa 4 á 8 kíj té ndi'i tɔ'vɔ kití yó'o.

v, ' , n

Koó tátán xɔ'á kɔ'ɛ yó'o.

v, ' , n

Ña nɔa tɔ'vɔ kití yó'o na xíniñú'un ndasi nda'á na xí'in xɔ'á na.

v, ' , n

Ña tátán taxi na yó'o ndíákua sava ña ndiaxi kuñu na sanduvií ña.

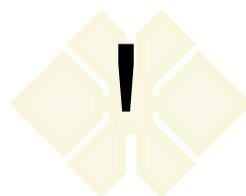
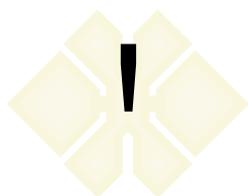
v, ' , n

Tɔ'un ña chikunkuya kuni kɔchi ña saá “nɔ tá'nu”.

Ka'vi tu'un kání vaxi yó'o ra ki'in va'a ún kúenta xí'in
ña ndiakua ná'nu xí'in ndiakua valí.

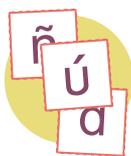
Ñá Veronika nixa'an ña ve'e tátán.
Iyo ní ndiyáá ini veñu'u valí.

Ini ve'e ká'nu tuvi ndiyáá ra lo'o.
Kua'á ní yuvií ki'in ke'e.

Nuú tiakuií sasíkií na valí.
Ñá Nansi ndátú'un ñá xí'in ná nána.

Tiaa xí'in ndieé ra sáña'a yó'o ña xini kún xa'á iin tutu vá'diá ndatú'un.

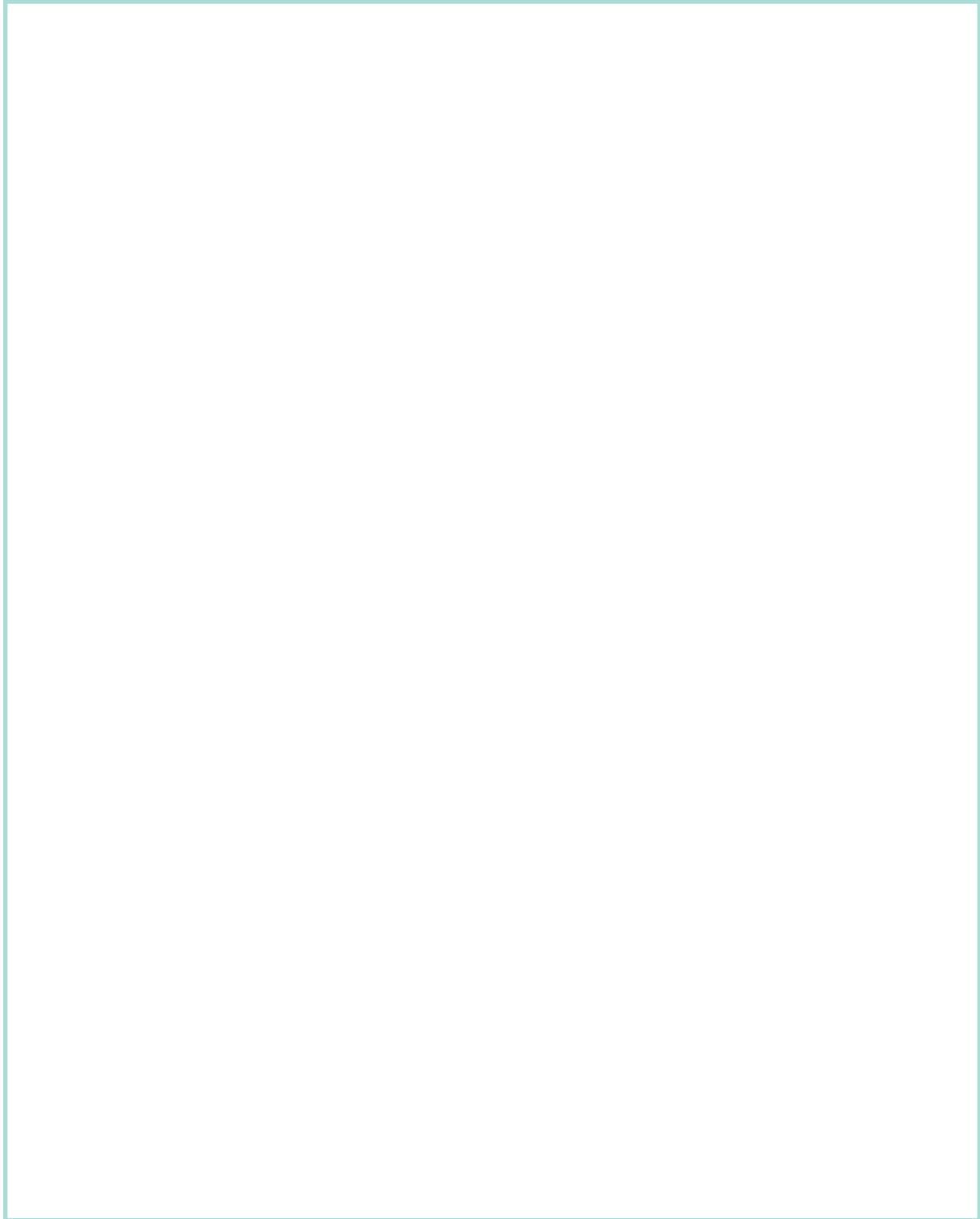
¿Nixá iin ña?

¿Ndíá tu'un ni'i ña?

¿Nixaa vaxi tu'un nuú ña tutu vá'ndiá ndatú'un?

Nuú ña yo'ó sanana kún iin tutu ván'diá ndatú'un ña xa xíni kún.

Ka'vi tutu vaxi yó'o xí'in ndieé ra sáña'a yó'o ndiaa na kundaa ini ún xí'in ña.

Ndaka'an ún:

Ña **tutu ván'diá ndatú'un** kú ña iin tutu nuú vaxi nq'ná xí'in tu'un ña xíniñú'un ní kundaa ini nq yuvií á ña nducheé ka ña xq xíni na xq'á iin chiñu.

Ña **tutu ván'diá ndatú'un** chindieé tá'an ña xq q'á ka tu'un nuú nq yuvií ra chindíkundiaa na ña nuú kvi kuni kuq'á na ña.

Ña tutu vá'ndiá ndatú'un:

- lin xq'á ñq'a ká'an ña.
- Íyo iin tu'un vaxi xíni ña.
- lin tu'un xíniñú'un va'a vaxi nuú ña.
- Vaxi nq'ná ítá'an xí'in tu'un ká'an vaxi nuú ña tutu vá'ndiá ra nq'ná yó'o taxi tú ña iin chiñu.
- Xíniñú'un ña kuq'á nuú ndiakua tiaa saá tu kuq'á nuú ña nixaa ná'nu ña ñq kvi kundaa ini na iin chiñu ndieé va'a.
- Vaxi chiñu ñq kvi kundaa ini ndi'i na.
- Vaxi tu'un ndatú'un nuú kvi ndani'i ká na tu'un va'a ña kuniñú'un ká nuú na.

Ka'vi tu'un kání vaxi yó'o xí'in ndieé ra sáña'a yó'o ra ka'yu á ña ndixa á ña ndíixa ké.

Tu'un kání	Ndixa	Ndíixa
Ña tutu vá'ndiá ndatú'un koó nḡ'ná vaxi nuyú ña.		
Ña tutu vá'ndiá ndatú'un kuḡ'á nuyú ndiakua xíniñú'un ña.		
Ñḡ nḡ'ná vaxi nuyú ña ni'i ña iin chiñu.		
Kuḡ'á chiñu vaxi nuyú ña.		
Á ni'i ña kivi xini ña.		

Ndakasi xí'in tiví lo'o ndiá iin nuú xí'in nuú xí'iniñú'un ña tutu ván'diá ndatú'un.

Ini iin ve'e

Nuú ve'e sátátá

Ve'e nuú ká'vi na kúáchi ñuu

Nuú ya'vi ñuu

Ndatú'un xa'á ña savií ún xí'in ra sáña'a yó'o.

Ndatú'un ní ke xíni kún nuú na'ná yó'o.

Iin itia yaa ra nduvi ní ká rá káva ndiakua rá kuá'an rá nuú ñuu Cafayate. Ña nduvi ní yaa rá taxi rá kuni yó maá ini rá nuú ñú'lu yuú valí. Xitia rá íyo yuú xí'in iku kúii, nuú ya'a rá kuá'an rá. Xikí ndási ña nuú rá ndása nduvi ní káña xí'in rá nuú ya'a rá [...]

Ña ndiví ndí'i kúii ndása nduvi ní ká ña xí'in rá nuú kivi ndakindieé va'a yó té xa ndikava xikuáá.*

Ndatú'un xí'in ra sáña'a yó'o xa'á ña tiaa kún.

- ¿Ni ké íyo nuú ñuu yó'o?
- ¿Nixaa ká itia yó'o, yuú, xikí, xí'in ndiví?
- ¿Ndía íyo yuú valí, yuú cheé, xí'in iku kúii?
- ¿Tu'un ndakani vaxi yó'o á chindieé tá'an ña xí'in ún kuni kún itia yó'o?
- ¿Ndía ké xíiniñú'un yó ña té ndakani yó xa'á iin ña'a?

* Descripción y retrato (fragmento). Recuperado de <http://www.escolar.com/lengua/11descr.htm>

Ndatún'un xí'in inka na n̄ixaa ká iin n̄uu n̄a kusíj ní ini kún xíni kún.

Ndatavaá n̄uu n̄a n̄indatú'un kún x̄a'á:

Ndatú'un xí'in ra s̄aña'a yó'o x̄a'á n̄a t̄iaa kún.

- ¿Ndíá tu'un ndatú'un n̄ika'an ún x̄a'á n̄a ndakani kún?
- ¿Ndíá ikun ké xíniñú'un kún te n̄indatú'un kún x̄a'á n̄a ndakani kún?
- ¿Á kuvi ká ka'an ká ún x̄a'á n̄a ndakani kún x̄a'á? ¿Ndíá mií ká n̄a?

Kuniso'o niña'a ké ndakani ra sáña'a yó'o xá'á ña vaxi yó'o ra ndatú'un ña.

Ndaka'an ún:

Té ndatú'un na xí'in inka na xá'á nixaa íyo iin ñuu ña yó'o naní ña **nixaa íin iin ñuu**.

Ña ndakani yó **nixaa íin iin ñuu** kú ña ndakani vivií yó, xá'á nixaa íyo ña xíniñú'un va'á ndatú'un yó xá'á ña, tákú, ña ndatún'un yó xá'á ña nixaa íin ña ra saá tú ndiá mií íyo xí'in ña'á íyo nuú ña.

Ña ndakani nixaa iin ña'á yó'o chindieé tá'an ña sáña'a ña inka na ¿nixaa kaá iin ñuu?

Xíniñú'un yó ña ndakani xá'á iin ñuu xá'á ña kuvi kunda ini yó xá'á ña nixaa kuu iin ña'á nuú iin ñuu, sava tu, xíniñú'un yó ña ña ná kandixa na yó, tákú té ndatú'un yó xá'á iin ña'á:

- **Ña ndixa**, tákú: iin ña ndo'o yó, ña nixaa xikundu'ú xá'á iin ñuu, ña ndatú'un yó xá'á iin nuú nixaa'á yó, ña kuvi kuniñú'un yó ña té kuni yó ndaka'an yó xá'á iin ñuu, saá tú inka ña.
- **Ña ndíxa**, tákú: tu'un ndakani, tu'un ndatú'un ra sáña'a ña iin ña va'á saá tu tu'un ndatú'un xá'á ñe kuu.

Saá tu xí'in ña yó'o kuvi ndatú'un yó xq'á iin ñq'a xí'in iin nq'ná á xí'in iin ña sanana yó ra nq xinisq'o yó'o kuvi ndakani xini na ñq nixaa íin ña ndatú'un yó xq'á.

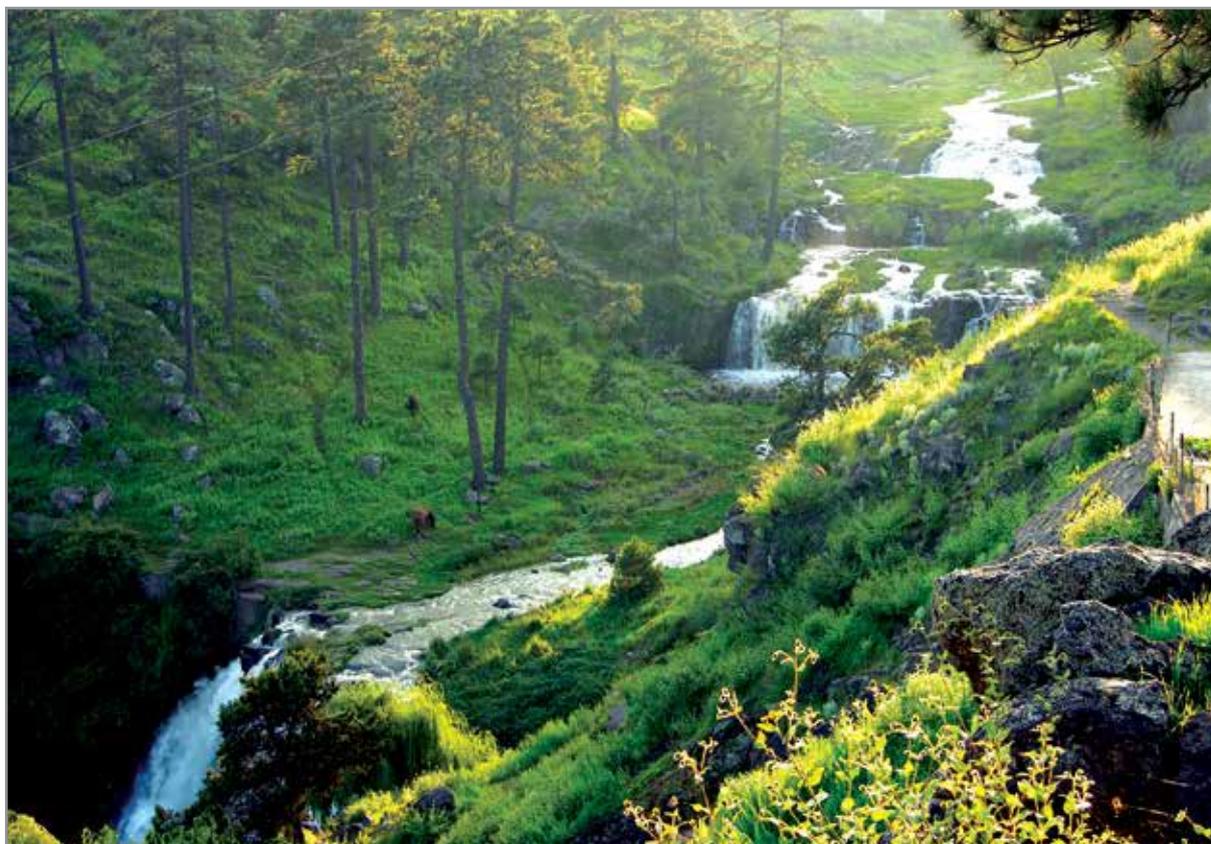
Ñq ndakani yó xq'á nixaa íin iin ñuu chindieé tá'an ña xí'in nq yuvií ña ná va'a ní kq kotondiaa na iin ñq'a.

Kunisó'o ña ka'an ra sáña'a yó'o ra ndatú'un žniña'a ké kuvi ka ka'an ún xq'á te ndakani kún xq'á nixaa íin iin ñuu?

1. ¿Ndíá ñuu ké ndakani kún xá'á? Iin ñuu, iin ñuu sá'án, iin ñuu lo'o íyo ikú, t̩ákuíí ta'nu, yosó, ñuu nuú íyo kití, ikú nda'va, saá inka ña.

2. ¿Ndíá mií kuvi ndani'i yó ña? Ini Ñuu Kó'yó, Ñuu Ndio'o, yachin, xíka, inka ká ña.

3. ¿Níxaa kaá nuú ñuu? Cheé, lo'o, nduvi, ni'ní, mitú'un ni, ndíí, síí ini, ña kundaá ini yo níxaa kaá, inka ká ña.

4. ¿Ndíá ña'a vaxi ndani'i kún? Yuvi, itia, namíí, kúñú'un, xíkíí, itún, chí'i, yuú chée, ve'e, kití, ita, saá inka ña.

5. ¿Ndíá ké kuvi ndani'i yó ña vaxi yó'o? Chí n̩nú, chí n̩nu, chí nda'á kúá'a, chí nda'á íchin, xijín, maá, sáta, chí nuú, saá inka ña.

6. ¿Níxaa íin ña'a yó'o? Lo'o ña, cheé ña, ye'e ña, nduvi ña, kújí ña, yaa ña, yakua ña, ndíí ña, táxín ña, kua'á ña íyo, ichi ña, kó'yo ña, saá inka ña.

Kuniso'o nixaa ndatú'un ra sáña'a yó'o xa'a iin iin ña'a.

Vichin saxinu kún ña ndatú'un xa'á iin ñuu ña kotóó kún, ndukú ndieé nuú ra sáña'a yó'o.

Ndasa ikun tu'ún ña ndatú'un kún xí'in tu'un vaxi yó'o:

- ¿Ndía ña kú ñuu ra nixaa kuvi ndani'i yó ña? Kú ña iin ñuu, iin ma'ñu ñuu, nuú íyo kití, nuú chi'i na, nuú ke'e, saá inka ña.
- ¿Nixaa íin ña? Nduvi ña, cheé ña, sí ini ña, ndíí ña...
- Ka'an ndía ña vaxi yó'o xa ni'i ña, ¿nixaa íin ña ra ndía míí ndani'i yó ña?
- Sáku'a nixaa ndatú'un kún xa'á nixaa íin iin ña'a ra té ndi'i ndata'vi ña nindatú'un kún.

Ndata'vi ña ndatú'un kún xa'á nixaa iin iin ña'a ra kuniso'o kún inka ña.

Kuniso'o ña ndatú'un ra sáñá'a yó'o xa'á nixaa iin iin ñuu ra ndani'i kún ndiá ñuu ña.

1

2

3

4

Vichin mií kún ndatú'un xá'á ña ñuu ra inka na yuvii na ndakani xini na ndani'i na ña.

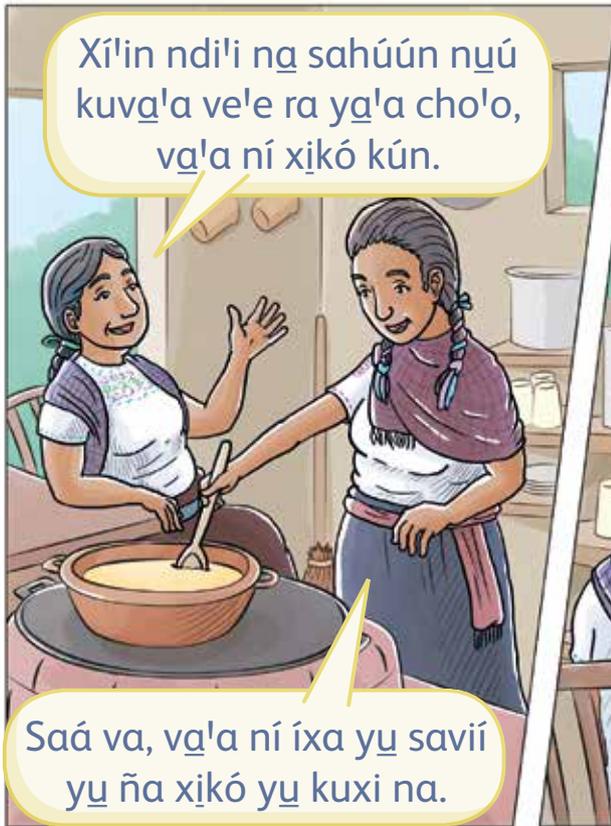

Ndatú'un ra ndakani xini kún xá'á ña sakua'a kún ña ndatú'un kún nixaa kaá iin ñuu.

- ¿Nduva'a ka ndixa ndakani kún xá'á iin ñuu?
- ¿Nichuun ndakani xini kún ña nduva'a ka ña ndixa ndatú'un kún xá'á ña? ¿Níñq'a ké nduva'a ka?
- ¿Á kúmaní ka nuú kún ña kuniso'o vivii kún té xiniso'o ún ka'an na xá'á iin ñuu?

Kotondiaa nuú na'ná ra ka'vi kún ña ká'an na yuvií yó'o xí'in ndieé ra sáña'a yó'o.

Ndatú'un ún ña savií ún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Níchuun ké tiaa ná nána ña tutu yó'o?
- ¿Níxaa naní tutu tiaa ná nána yó'o?
- ¿Á xa xíni kún tá'an iin tutu yó'o? ¿Ndíá míí?
- ¿Níchuun xíniñú'un tutu yó'o?

Ka'vi tu'un ndíkundiaa ndatú'un yó'o xí'in ndieé ra sáña'a yó'o.

144

¡Na kulun léchi
tía vala xílin ún!

Yalvi tá iin lítro rá.

Ve'e nuú xikó na ña'a

“Ña ká'nu”

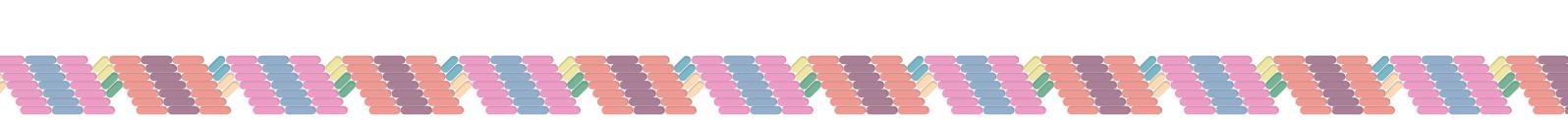

¡Íyo ndi'i ña'a nuú chí yó'o!

Ké'é ndi chiñu ña
kuvii ve'e xí'in ña
ndaka'yu.

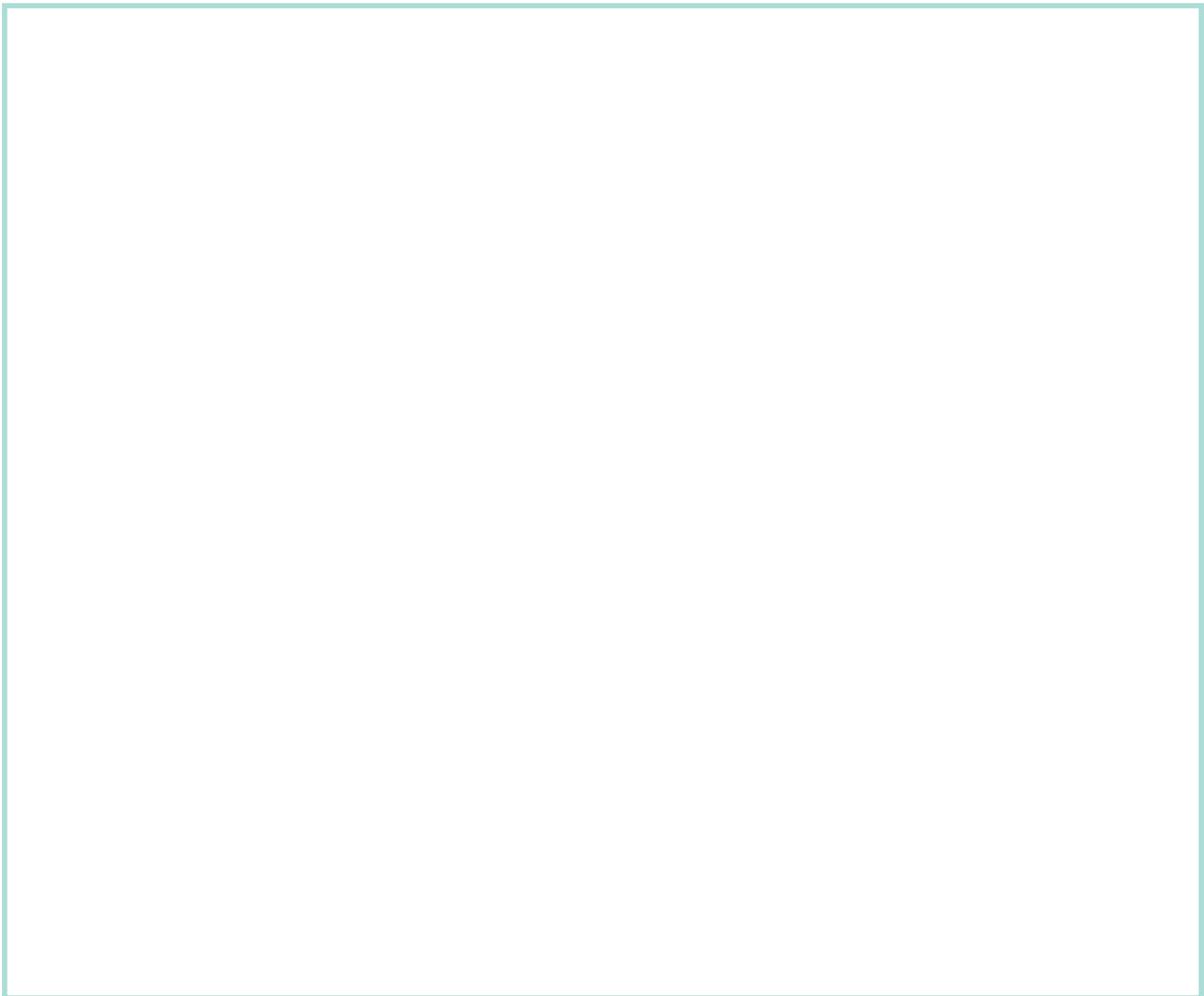
Ka'an kaa xikó tu'un yó'o 55 1122 3344

Ndatú'un ún ña savií ún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Ndíá tu'un ké vaxi nuú tutu ndíkundiaa yó'o?
- ¿Nixaa ké taxi na tu'un tá iin tá iin ña?
- ¿Niña'a chiñu ké xanini ún tja na tutu ndíkundiaa ndatú'un yó'o?
- ¿Niña'a ké koó xiniñú'un kumaní nuú tutu ndíkundiaa ndatú'un yó'o?

Nuú ña yó'o, ndatavaá iin tutu ndíkundiaa ndatú'un ña xa xini kún.

Ndasama ña ndatavaá kún xí'in iin na ká'vi xí'in kún.

To'ni tutu ndíkundiaa ndátú'un tiaa na ká'vi xí'in kún ra ka'yu kún yó'o ña ni'i ña xí'in ña koó ni'i ña vaxi yó'o.

Tutu ndíkundiaa ndátú'un na ka'vi xí'in kún	Ni'i ña	Koó ni'i ña
Ndatú'un ña xq'á iin ñq'a.		
Kana ña ku'un yó iin ñuu.		
Ndatú'un ña xq'á iin chiñu á xq'á ña íxa na.		
Ni'i ña tu'un ña sakusí' ini na yuvií ña sataá na.		
Xq'á ña ka'vi iin na yuvií kú ña.		
Ni'i ña na'ná.		

Ndatú'un ña savií ún xí'in na ká'vi xí'in ún saá tú ra saña'a yó'o.

Ka'vi tutu vaxi yó'o xí'in ndieé ra sáña'a yó'o ndiaa kunda ini ún xí'in ña.

Ndaka'an ún:

Iin **tutu ndíkundiaa ndatú'un** kú ña iin tutu lo'o ña taxi tu'un va'a ña kunda ini yó xq'á iin ñuu, xq'á iin chiñu á xq'á iin ñq'a xikó na.

Ña **tutu ndíkundiaa ndatú'un** xí'in ndi'i na yuvií ndatú'un ña ra kúni ña kana ña ndi'i na yuvií na ku'un na iin ñuu á kélé na iin chiñu á sataá na iin ñq'a.

Iin **tutu ndíkundiaa ndatú'un** xíniñú'un kuni'i ña ñq yó'o:

- **Tu'un ndatú'un.** Nuú ká'gan ña xq'á ñuu, xq'á chiñu á xq'á iin ñq'a ña kúni na ndatú'un na xq'á.
- **Ndíá mií íyo chiñu íxa na á ñq'a xikó na.** Ndia iin ichí, xíniñú'un ka'gan ña ndíá mií ku'un na yuvií kúmaní nuú.
- **Tu'un ña ndasasí ini na yuvií.** Xíniñú'un ña ñq kunda ini na á kúni na xq'á iin ña va'a íyo iin ñuu, á xq'á iin chiñu á iin ñq'a sava ra xa vaxi ña tixin ña tu'un ndatú'un.

Íyo inka nuú **tutu ndíkundiaa ndatú'un** ña xiniñú'un ña ndakuni yó iin nuú, tákú ña kundaa ini yó á kuvi ka'mi yó ini nuú xikó na ña'la kuxi yó, á kundaa ini yó ndaá íyo nuú kuvi tiatía na kúachi ini ve'le sákua'a na.

Kaxin iin ña tu'un vaxi yó'o ra tiaa kún iin tutu ndíkundiaa ndatú'un.

Ña ndatú'un
ún na xq'á iin
ña'a.

Ña ndatú'un
ún xq'á iin
chiñu íxa na.

Ña ndatú'un
ún xq'á iin
ñuu lo'o.

Tiaa xí'in ndieé ra sáña'a yó'o tu'un ña xiniñú'un ku'un nuú tutu ndíkundiaa ndatú'un.

¿Ndía ña'la, chiñu íxa na á ñuu lo'o xini kún ndatú'un kún xq'á?

¿Ndía ña ké sana á va'a ní íyo ña'a xikó kún, chiñu íxa kún á ñuu kúni kún ndatú'un kún xa'á?

¿Ndía ña kú ña kusíi ini na yuvíi xa'á ña'á, xa'á ñuu á xa'á ña íxa na ña nīkaxin kún?

¿Ndía inka tu'un xiniñú'un tiaa kún?

Yó'o tiaa kún tutu ndíkundiaa ndatú'un xí'in dieé ra sáña'a yó'o.

A large, light blue, rounded rectangular area with horizontal blue lines for writing. A vertical red line is positioned on the left side, creating a margin.

To'ni nuú tutu ndíkúndiaa ndatú'un, na kuni'i ña tákú ndi'i ña vaxi yó'o.

- Na ndatú'un ña xa'á ña'a, xa'á ñuu á xa'á chiñu ña nìkaxin kún.
- Ni'i ña iin tu'un ña kusí ini na yuví.
- Tú t̄iaa kún k̄iví na yuví á ñuu, ¿á xiniñú'un ndo ndiakua ná'nu?

Ndasavií tutu ndíkúndiaa ndatú'un tú xiniñú'un ña.

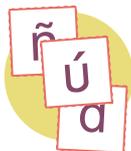
Tiaa iin tu'un kání ña kusí' ini na yuvií sataá na iin ña'a.

Tiaa kivi ña'a ña ndatú'un na xa'á ña vaxi nuú
tutu ndíkundiaa ndatú'un ña tá'an mitú'un ña.

Na ku'un ixta vá'a vixi ña
sakán kivií.
¡Saá tú ixta vá'a ¡'va!

Savií na xiyo ña kuniñú'un
tákú ndi'i ichí.

Xikó na nduxí xí'in tjuún tákú
ndi'i ku'va.

¡Íxikó na tutun va'a ní ichi nú
ndaka'mi kún ñu'ú!

Tiaa ndiakua ña ndásaxinu tu'un yó'o.

l _ _ a

l

a

v

_ a _ ná

n

l

l

_ e _ e

v

l

b

_ di̱a _ ná

p

l

n

Ka'vi tá iin chiñu xí'in ndieé ra sáña'a yó'o
ra ka'yu nuú xiniñú'un tiaa kún iin tutu
ndíkundiaa ndatú'un.

Chiñu	Xíniñú'un ña	Xíniñú'un ña
Tú kúni yu ndaka'an yíi yu xq'á ña tondiaa yu ra ñuu ká'nu.		
Tú kúni yu kunda ini na yuvíi ña ve'e nuú xikó yu íyo tákú ndi'i ña xiniñú'un na.		
Tú kúni yu kunda uni ñá lo'o sí'i se'e yu kanata yu xikó yu ma'ñu ñuu ra ndakoo yu ña'a kuxi ñá.		
Tú kúni yu kunda ini na yuvíi savií yu ra ndasavií yu tákú ndi'i nuú tìkoto.		
Tú kúni yu kunda ini na yuvíi xikó yu nduxí tíaku ve'e yu.		

Chitá'an uvi tutu yó'o.

¿Chikun kuya...? ¡Chinkunkuya!

¿Ndíá kwe'e kú ña chinkunkuya yó'o?

Kú ña iin kwe'e keé chí ñuu na tu'un ra kama ní xikun ña. Kí'vi ña, chinkunkuya, vaxi kivié nuú tu'un makonde ña kuni kqchi saá "ra tá'nu" saá chí na kí'lin kwe'e yó'o ndiákua ndakava na xg'a ña ndakú ní saku'vi tuchi na. Ña ká'vi na chíñu ká'nu na ká'vi xg'a kwe'e (oms) kqchi na saá ndiiga yoó kumi ña kú'ya 2015, nika'gn na xq íyo **1,379,788** na yuvii ndó'o kwe'e yó'o ra xq **191** kú na yuvii xq xí'j xg'a kwe'e yó'o.

¿Nixaa xikun ña?

Ti savikun ña kwe'e yó'o kú rí ti ndiyáá sí'j té tuvi rí na, tí keé chí *Aedes aegypti* xí'lin *Aedes albopictus*. Kundani na tí ndiyáá yó'o tuvi rí na té kí'j ra saá, té ndii' tuvi rí na tí ndiyáá ndiso kwe'e yó'o, yg'a kumi á unq kí'j saá xá'á kwe'e yó'o xí'lin na.

¿Nixaa kú'vi kunda ini yó'o?

Ña vga kunda ini yó'o á na ndieé ndó'o kú na, xiniñ'ulun, isa yó'o ña yó'o ndia ndiá ká kwe'e kú ña, ku'yun yó' ve'e sá'tátán, nuú tandosoó na yó' niku'e'le ké ndó'o yó', ra tú xiniñ'ulun, tandosoó na ñi na ña vga kunda ini na niku'e'le ké ndó'o yó', saá que kunda ini na á ndieé ndó'o na kwe'e chinkunkuya á inka ká kwe'e. Na yó'o xiniñ'ulun ní ña, chí saá ké kú'vi taxi na tátán ña kú'mani nuú na ña vga nduv'a na.

¿Ndíá kú ña nuú ndó'o na x'fin ña?

Ña yó'o kú ña ndó'o na:

- Ndiéé ní kí'lin ká'ni na
- Ndiéé ní kú'vi tuchi na
- Kú'vi kuñu na
- Kú'ni xjini na
- Kú'ni nduxan na
- Kuñáá ní na
- Ka'un ra kátá iin na

¿Nike kú'vi fxa yó' ña ná kí'lin kwe'e yó'o yó'o?

Ña ná xikun ká kwe'e yó'o kú'vi íxa kún ña yó'o:

- Taxi yó' ku'kun tiqukii, ní chí ini ra chí sá'ta ve'e, chí ña yó'o kú'vi koo ña nuú kaku se'e ndiyáá yó'o.
- Kuniñ'ulun yó' tátán ña sá'yu'vi ndiyáá yó'o.
- Ndakasi yó' ye'e xí'lin ventana xí'lin kaa ndikí ña vga na taxie keé ndiyáá
- Ndakasi yó' nda'á yó' xí'lin xg'a yó' ña na ku'vi tuvi ndiyáá yó'o.

Ña yó'o ra chindieé tá'an ña xí'lin yó' ña na kí'lin inka nuú kwe'e yó', tákú kwe'e ndiyáá xí'lin sika chí saá tú kwe'e yó'o xí'lin ndiyáá vikun ña.

¿Nixaaa kutátán ña?

Koó tátán kutátán ña kwe'e yó'o, ña kún ké, ndia iin na kí'lin kwe'e yó'o, ndiákua ña taxi na nda'á na kú ña tátán ña savita lo'o ndia mii ña kú'vi na, xg'a ña yag lo'o ña kú'vi na. Saá yg'a kí'j, ra na yuvii yó'o kukuee saá nduv'ga na, iin saá íyo kwe'e ñe ku'vi ndoó ña ndiiga yoó xí'lin na. Xiniñ'ulun kunda ini yó' ña koó iin tikú sanduv'ga na té kí'lin kwe'e chinkunkuya na.

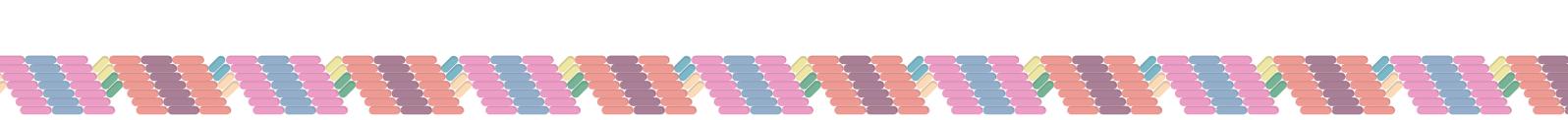
Ña ku'á'á ká kundani kún:

Tú kú'ni ká kún kunda ini kún xg'a kwe'e chinkunkuya, ra kú'vi kana kún na ndiichi xg'a kwe'e yó'o kana kún tuchi kaa yó'o 01 800 00 44 800. Ndaká'an kún chí, tú ndakani ini kún ndia iin kwe'e yó'o kí'lin yó'o, xiniñ'ulun ku'yun kún ve'e sá'tátán a ña yachin vga kinqoo ra iin ra sá'tátán tándoso ra yó'o ra tú xq kí'lin ña yó'o xiniñ'ulun ká'gn ra xí'lin kún nixaaa kondia kún mii kún xí'lin nitátán ko'o kún.

¡Na ku'un léchi
tía va'a xí'lin ún!

Yalvi tá iin lítro rá

Ndatú'un ún ña savií ún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Ndíá nuú tutu kú ña?
- ¿Nixaa naní tá iin ña?
- ¿Niña'a ké sama nuú tá iin tutu yó'o?
- ¿Nichuun xíniñú'un tá iin tutu yó'o?

Ña kotondosoó yu mií yu

Ka'vi va'a ún ña ndataxi nuú kún ra ndakuin ña ndukú tá iin ña.

Tiaa kivi ún.

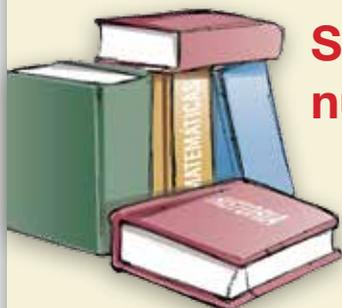
Tiaa kivi uní na yuvií na xini kún.

Tiaa kivi uní ñuu ña kusí ini kún ra xa nixa'an ún xini ún ña.

Ndatú'un xá'á nixaa iin iin na ka'vi xí'in kún.

Kotondiaa tu'un vaxi nuú tutu yó'o ra ndakuin kún ña ndukú ña.

Yavi nuú xikó na tutu tó'to, 2017

Sáña'a na tutu tó'to,
nuú kuá'á ní na yuvií

Kuvi sákua'a na kusíj
ini na xí'in tutu ka'vi

Koo na ka'vi tachí ndieé
ra koo kuá'á ní nuú tutu tó'to.

Koo ña kíj 30 yó'o iin saá ndiqa kíj 9 yó'o uxí kqa 9:00 ña ixtiagn
ndiqa 8:00 ñuú. Ma'ñu ve'e chiñu cheé.

Ña nixaa vaxi tu'un nuú tutu xí'in ña ndaka'yu nuú ña, ka'an
kún niñq'a ké:

Ña xitondiaa kún nuú na'ná vaxi nuú tutu yó'o ra ka'vi kún xini tutu yó'o, ¿ndiá ña kú ña nuú va'a ka'an tutu yó'o xa'á?

Ka'yu xí'in iin ✓ tu'un kání ña sáña'a ña íxa kún ña té kúmaní ka ka'vi kún iin tutu.

Ka'vi ndi'i yu tákú ndi'i tu'un ña vaxi nuú tutu.	
Xitondiaa yu xini tutu yó'o á na'ná vaxi nuú tutu.	
Ndakatu'un yu inka na ña ka'an tutu yó'o xa'á.	
To'ni yu nuú xí'in sáta tutu yó'o.	
Xitondiaa yu nixaa savií na tu'un vaxi nuú tutu yó'o.	
Ka'vi yu xí'in tachí ndieé ndiaa xaa yu nuú ndú'ú iin punto lo'o ra ndatú'un yu xí'in ra sáña'a yu.	

Kotondiaa ña tutu nuú vaxi ikun ña'a yó'o ra ndakuiin kún tu'un ndakatu'ún.

Ikun ña'a sataá na

5 ndika ná'nu

2 ikín valí

3 ña'ñu ña'mi

2 ya'á vixi

2 iku ña xá'an

3 ndixí ná'nu

1 xini tikumi xá'an

2 tinaná sóó

10 kílo nuni

1 kílo kakaa

1 kílo kakao

2 kílo namá ndakatia tikoto

Ka'yu nuú ka'an nixaa ndata'vi tutu yó'o.

a) Ña vaxi xini tutu xí'in tuni nda'á

ch) Ña vaxi xini tutu, su'va ña'a xí'in kivi ña'a

e) Ña vaxi xini tutu xí'in ya'vi ña

Tú ña ikun yó'o kóó kivi xini ña, ¿nixaa xa chindu'ú ún kivi ña?

Ikun ña _____

¿Nichuun ké xiniñú'un tiaa yó kivi xini tutu yó'o?

¿Nichuun ké savií na ikun yó'o?

Ka'vi va'a ún tutu ndatú'un tu'un kama yó'o.

Ña ndieé va'a kundani kún

Ng chiñu ng ndiaa ng yuvií xí'in ng Chiñu ng kí'in kúenta xí'in ng ká'vi t̃xi ng Chiñu Ká'nu, ndatú'un na xí'in tákú ndi'i na ñuu, ña k̃v'í na kúáchi valí ng íyo ñuu valí naní Las Margarita, El Jikotal, ña Piedras Negras xí'in ña Paraje Chico, x̃'á ñe ndieé ní kani s̃v'í ra ndi'i x̃'á ichí saá tu k̃g'á ní x̃'á'nú ní rá.

Ña k̃v'í ng kúáchi kuu na'á ñe iin saá ndig̃ na ndatú'un na xí'in na ñuu, ña kán ké ndukú na ké ñú ng yuvií ña na koo tu'va na xí'in ndig̃ ndia ká chiñu x̃g̃ nda'á na. Ng chiñu ng ndiaa ng yuvií xí'in ng Chiñu ng kí'in kúenta xí'in ng ká'vi, na yó'o chindieé tá'an na xí'in na té kúmaní ñú na ra k̃g̃an na xí'in na ñsaa xiniñú'un íxa na.

Ñuu Tuxtla Gutierrez, Chiapa, k̃j 10 xika yó'o ̃ng k̃jỹg̃ 2018

Tiaa tu'un ña ndukú ña ñú kún.

¿Ndía ñuu ra ama ch̃ndikun na tutu ndatú'un tu'un kama?

¿Ndía ama x̃'á ng kúúachi valí ka'vi na?

Ndachitá'an xí'in iin chichi ña kivi tutu xí'in chiñu xiniñú'un ña.

Tu'un
ndíkũndiaa
ndatú'un

Kú ña iin tutu ndani'li yó
sáta ñq'a ña sataá yó.

Tutu vaxi sáta
ñq'a

Kú ña iin tutu nuú tiaa
yó ikun kivi ñq'a. Ña tutu
yó'o ndasa ikun ña ñq'a
xq'á ña kúni yó sáña'q̄
ñq'a xiniñú'un nuú yó.

Tutu nuú vaxi
ikun ñq'a

Kú ña iin tutu lo'o
ndatú'un iin tu'un ña
kunda ini tákú ndi'i na
yuví xq'á iin ñuu, xq'á iin
chiñu ña íxa na á xq'á
iin ñq'a.

Ka'vi ra t_{ia}a kún ñ_a ndukú tutu yó'o nuú kún.

Iin r_a ivá xiniñú'un k_a'an ra xí'in se'e sí'j r_a, ñ_a k_u'un rá ve'e sátátán na ñ_a ndakil'in ra tátán ñ_a n_indataxi na nda'á r_a ra xiniñú'u chindeé tá'an ñá xí'in ra taxi ñá kuxi kinj s_an_a ra.

Tiaa tu'un xiniñú'un ní ku'un nuú tutu tu'un yu'ú kama.

Tiaa tutu tu'un yu'ú kama yó'o.

Tiaa ikun ndi'i ndiakua ña xiniñú'un ña tiaa kún tu'un míí kún.

Tiaa vokal ña xiniñú'un ña tiaa kún tu'un míí un.

Tiaa uvi tu'un kání xí'in ña tu'un vaxi yó'o.

ve'e

tína

Tiaa kún u'un tu'un xí'in ndiakua vaxi yó'o: “v”
xí'in “n”.

Ña nií 2

Na yuvií kúachi xí'in na ná'nu:

- Ndandukú na n̄xaa íyo iin tutu ra ndakuni na ña vaxi nuú ña.
- Ka'vi na ra kundaa ini na ña vaxi nuú tutu ña íyo iin ndi'i ña níi.
- Ndakuni na tu'un vaxi nuú iin tutu xa'á ña n̄xaa ká ña saá kúvi ka'an na ña kúni tutu yó'o té xa ndi'i ka'vi na ña.
- Ndakuni na sava ndiakua ña xiniñú'un tiaa na tu'un mií na.
- Ka'an na ra kundaa ini iin tu'un ndatú'un xa'á na yuvií, xa'á ña'a xí'in xa'á ñuu.
- Ndakani xini na n̄xaa koo savií na iin tutu ña xiniñú'un tákú ndi'i na yuvií.
- Xá'á na tiaa na, to'ni na ra sanduvií na tutu ña xiniñú'un ndi'i na ña kundaa ini na ña kúni tutu yó'o.
- Ka'an na n̄xaa koo tiaa na, ndatú'un na ra sanduvií na ña tiaa tákú ndi'i na ra sáya'a na ña.
- Ndakuni na kivi tutu xí'in n̄xaa iin ña ña ka'vi na ra tiaa na ndi'i nuú ña níi yó'o.

Ña'ñu ña níí 1

Ña kúni tutu yó'o:

- Ka'vi na ña vaxi nuú tutu nuú vaxi kivi tátán saá ké kivi kundaa ini na n̄ike kuni kachi ña.
- Ndandukú na chiñu ña xiniñú'un va'a nuú tutu nuú vaxi kivi tátán.
- Ndakuni na ndiakua ná'nu xí'in ndiakua valí nuú tiaa na tu'un kání.
- Tiaa na ra to'ni na ra sanduvií na iin tutu tu'un yu'ú yu.
- Ndakuni na n̄ixaa iin tutu ña ká'vi na saá tu ña tiaa na.
- Ndakuni na ra tiaa na ndiakua ña yo'ó nd, l, y, ña tu'un mii na ra saá tu n̄ixaa xiniñú'un na ña té tiaa na ña.
- Ndatú'un kama xa'á ndiá iin ña ndó'o na yuvi yó'o.
- Ndandukú na ña itá'an xí'in inka tu'un ña ndakani na (á ya iin tutu ña tiaa na ra x̄iniso'o na).

Koto'ni nuú na'ná ra ka'vi ña ká'an na yuvií.

Ndatú'un ún ña savií ún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Nixaa naní tutu taxi na nda'á ña nána yó'o?
- ¿Nichuun xiniñú'un ka'vi vivií ña nána yó'o tutu taxi na nda'á ña ra ísa ña tákú ndi'i ña ká'an ña?
- ¿Á x̄a x̄iní kún iin tutu tá'an ña yó'o? ¿Ndiá mií?
- ¿Nichuun va'a tutu yó'o?

Ka'vi ña ndieé va'a vaxi nuú tutu nuú vaxi kivi tátán.

 <p>Ńá sátátán. Araseli Cuevas Ernánides Ńá ndátá tixin na ra sákaku ñá nq valí</p> 	
Kivi nq ndieé ndó'o: Juan José Días Gonsáles	Kij kutátán na: Kij 15 yóó u'un kujya 2018
Kujya na: 23 kujya	A ña'á a tija kú na: Tija
Kuq̄e ndó'o na: ku'e'le ku'vi tixin xí'in xánduxe na ra kún tixin na	Ńa xiniú'un ki'in na kúenta: Ndakindieé na unj kij Niña ndutía ko'o na Kuq̄'á va'a tija'kují ko'o na
Kuq̄e ndó'o na: ku'e'le ku'vi tixin xí'in xánduxe na ra kún tixin na	
<p>Ńá sátátán. Araseli Cuevas Ernánides Kivi na sátátán na</p> <p>Tunj kivi na</p> <p>No. Sédula Profesional 0810347</p>	

Ndatú'un ún ña savií ún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Ni chiñu va'a vaxi nuú tá iin tu'un vaxi yó'o?
- ¿Yoó nuú ké va'a chiñu yó'o?
- ¿Yoó kú na taxi chiñu yó'o? ¿Nichuun?

Ka'vi tutu nuú vaxi kivi tátán ndiaa ná kundaa ini kún xí'in ña.

Ndandukú ra ka'yu ún nuú tutu nuú vaxi kivi tátán chiñu ña ndakatu'ún vaxi yó'o.

¿Yoó kúenta kú tutu vaxi kivi tátán yó'o?

¿Ndía kye'e ké ndieé ndó'o na?

 <p>Ñá sátátán. Araseli Cuevas Ernánides Ñá ndátá t̄xin na ra sákaku ñá na valí</p> 	
Kivi na ndieé ndó'o: Juan José Días Gonsáles	Kijí kutátán na: Kijí 15 yóó u'ún kuyiḡ 2018
Kuyiḡ na: 23 kuyiḡ	A ña'á a t̄iga kú na: T̄iga
Kye'e ndó'o na: kye'e kvi t̄xin xí'in xánduxe na ra kún t̄xin na	Ña xiniñú'un ki'in na kúenta: Ndakindieé na unj kiji Niña ndutía ko'o na Kug'á va'a t̄igkuij ko'o na
Kye'e ndó'o na: kye'e kvi t̄xin xí'in xánduxe na ra kún t̄xin na	
<p>Ñá sátátán. Araseli Cuevas Ernánides Kivi na sátátán na</p> <p>Tunj kivi na</p> <p>No. Sédula Profesional 0810347</p>	

¿Niñḡ'a ké xiniñú'un ísa na ña ná nduvḡ'a na?

¿Niñḡ'a ké xiniñú'un ko'ó na ña ná nduvḡ'a na?

Ka'yu ña vivií ndakitá'an xí'in tu'un kání vaxi yó'o.

1. Xíniñú'un ndakindieé va'a na nuú _____.

5 k_{ij}

3 k_{ij}

2. K_{uiya} na ndieé ndó'o kú ña _____.

32 k_{uiya}

23 k_{uiya}

3. Xíniñú'un ko'ó na iin mitú'un amoxicilina tá nuú

_____ iin saá ya xinu 5 k_{ij}.

8 hora

12 hora

4. Ra ndieé ndó'o yó'o xíniñú'un kuxi ra

_____.

kuxi ra niña ña tiakují

kuxi ra ña'a víta ña xaátu

5. Na yuvíí yó'o ndieé ndó'o na xa'á iin kue'e ña táva tachí tixi na xí'in saá tú ña _____.

nduxa na ra kún tixi na

nduxa na ra chikaé ka'ní na

Ka'vi tu'un káni ra kotondiaa na'ná vaxi yó'o.

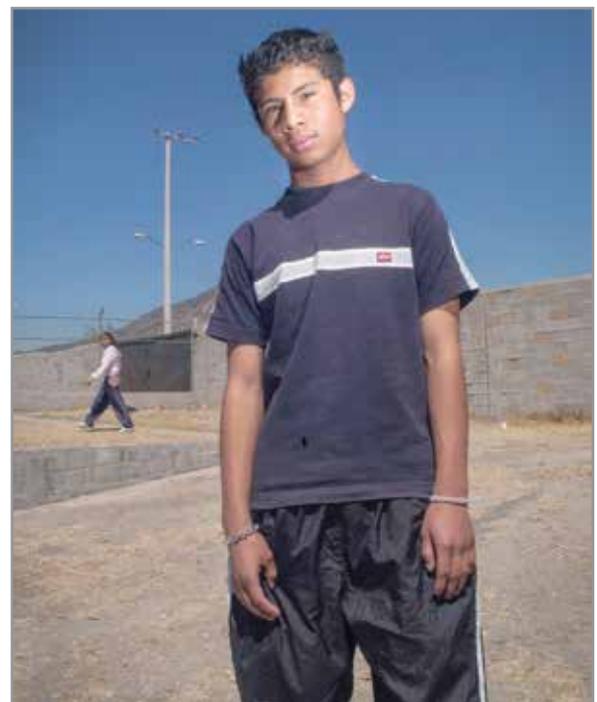
Na yuvií xiniñú'un ko'ó
na kuá'á ní tiakuií ña
saá ké nduva'a na.

Ñá sátátán Araseli
Kuevas Ernandes tiaa
tutu nuú vaxi kivi tátán.

Ra tía ndieé ndó'o yó'o
kuiya ra kú ña 23.

Ndachitá'an xí'in iin chichi tá iin tá iin tu'un xí'in nq'ná kindo ña.

nd

l

y

ndi'i

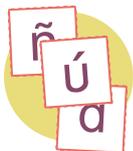
sayu

tindakú

yanda

Ka'vi tu'un ra ndakasi xí'in tiv_i lo'o ndiakua yó'o: “nd”, “l”, “y”.

nda'á

lalu

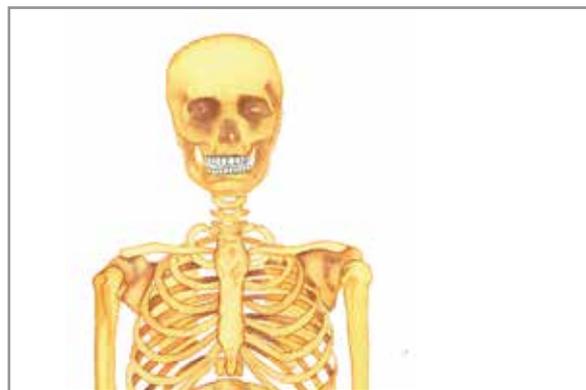
yakua

ndakatia

ndátá

leke

Ka'vi tu'un kání vaxi yó'o ra ki'in va'a ún kúenta xí'in
ña ndiakua ná'nu xí'in ndiakua valí.

Nd

nd

Ndakatia va'a nda'á kún.
Ra Juan ndieé ní ndó'o ra.

L

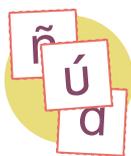
l

Ñá Lupe ku'an ñá ve'e tátán.
Ra Beto lakí ní ra.

Y

y

Ñuu Yoso Ndie'é íyo ra sátátán.
Kí'in ñá lo'o sayu.

Tiaa ña xíni kún xa'á tutu nuú vaxi kiví tátán.

¿Nixaa íin ña?

¿Ndía chiñu vaxi nuú ña?

¿Nixaa vaxi chiñu nuú tutu nuú vaxi kiví tátán?

Ka'vi vivii va'a ún tutu yó'o ndiaa ná kundaa ini kún xí'in ña.

Ndaka'an ún:

Ña **tutu nuú vaxi kivi tátán** kú ña iin tutu nuú ká'gn ña xí'in ún nixaa ko'o ún tátán, ña va'a ná nduva'a kún té ndieé ndó'o ún iin ku'e'e. Ini tutu yó'o, vaxi vivii ní tu'un, ña tákú di'i chiñu ña nixaa íxa kún té ko'o ún tátán té ndieé ndó'o ún ña nduva'a ini kún.

Ña **tutu nuú vaxi kivi tátán** ku'gn ña nuú na yuvií na xiniñú'un ña nuú ra tu'un chiñu vaxi nuú ña tá ña'ñu su'va vaxi ña:

- **Kivi na ndieé ndó'o:** Ini ña yó'o vaxi tu'un xa'á na ndieé ndó'o tákú: kivi na, ku'ya na xí'in ña'á á tija kú na.
- **Ku'e'e ndó'o na:** Yó'o tiaa na niku'e'e ndó'o na yuvií yó'o.
- **Tátán xiniñú'un ki'in na:** Yó'o tiaa na kivi tátán, nixaa kú ña saá tu nixaa ña xiniñú'un ko'o na tá iin kijí.
- **Ña xiniñú'un ki'in na kúenta:** Yó'o ká'gn na xí'in na nixaa vivii ísa na xí'in mí na ña ná nduva'a na saá tú ña va'a ná ísa tátán xí'in na.

- **Kiví na sátátán:** Yó'o vaxi tu'un xq'á na na sátátán tákú: kiví na, tunj kiví na, xí'in sédula *profesional* na.
- **Kijí kutátán na:** Yó'o tiaa na kijí, yoó xí'in kujiya té nijq'an na nuú na sátátán.

Ka'vi tá iin tu'un kání vaxi yó'o ra ka'yu xí'in iin krúsin lo'o á ña ndixa ká'an ké á ña ndíxa ká'an ké.

Tu'un kání	Ndixa	Ndíxa
Tutu nuú vaxi kiví tátán vaxi na'ná xí'in ña.		
Vaxi kiví na sátátán nuú ña.		
Vaxi kiví nuú kandu'ú na ndieén dó'o yó'o.		
Vaxi kiví tátán xí'in nijaa ko'o ne.		
Vaxi tu'un xq'á na ndieé ndó'o yó'o.		

Ka'vi tá iin tu'un chiñu vaxi yó'o ra ka'yu xí'in krúsin lo'o nuú xíniñú'un ka'vi na iin tutu nuú vaxi kivi tátán á nuú kueé xíniñú'un na ka'vi na ña.

Chiñu	Xíniñú'un	Kueé xíniñú'un
Tú kúni yu kunda ini yu xa'á yá kiji koo ña tátán na tákú ndi'i na yuvií.		
Tú kúni yu kunda ini yu ni'xaa tátán ko'o yu.		
Tú kúni yu kunda ini yu yá hora xíniñú'un ko'o yu tá iin tátán.		
Tú ve'e sátátán ndu'ú yu ra kúni yu kunda ini yu ni tíku kumaní kani na se'e yu.		
Tú nuú íxikó na tátán ndu'ú yu ra kúni yu kunda ini yu ni tátán xíniñú'un sataá yu.		

Ndatú'un xí'in ra sáña'a yó'o inka chiñu nuú xíniñú'un ka'vi ún tutu nuú vaxi kivi tátán.

Koto'ni nuú na'ná ra ka'vi ña ká'an na yuvií.

Vikó ñá sandi'i ñá lo'o se'e yu Julia ka'vi ñá ra nduvi ní nixiyo ña. Ña nuú va'a nika'an ra táta chiñu ra ká'nu ñuu yó'o, ña ná ka'vi ku'a ká na kúachi.

Kusijí ní ini yu ku'un va yu, ¿á nixiyo na taxá'á?

¡Nixiyo va na! Na kúachi valí ká ra nitaxá'á va na, ña kán kuu ña té xa ndi'i, chí té sakán sandi'i ra chiñu, saá tú nika'an ra ndiso xí'in ña ve'e sákua'a na kúachi, xí'in iin tu'un ndioxi ña kusijí ini ra ña xa sandi'i na kúachi yó'o.

Té xa sandi'i ra nika'an ra,
ra ndíso xí'in ña ve'e sákua'a
na kúáchi xí'in na ivá ñu'u
na kúáchi sandi'i, ndataxi
ra tutu ña sandi'i na kúáchi
ka'vi na. Kana ra na kúáchi
valí tá iin tá iin na.

Té xa ndi'i va'a, tákú ndi'i
na kúáchi xí'in na sáña'a
ndakitá'an na ña tava na iin
na'ná na.

Ndatú'un ún ña savií ún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Ndíá ña kú ña nindatá'un ná nána yó'o?
- ¿Á ña xa kuu kú ña ndatú'un ñá á ña kúmaní ka kuu kú ña?
- ¿Á xa nindatú'un kún ndíá iin ña ndó'o kún?
- ¿Nichuun xíiniñú'un tá ikun ndatú'un yó ña xa kuu?
- ¿Ndíá tu'un ké xíiniñú'un ka'an yó ña ndatú'un ká yó ña xa kuu?

Kuniso'o va'a kún tu'un ña ká'vi ra sáña'a yó'o
ra ndatú'un xí'in ra ña ká'an ña.

Ndaka'an ún:

Kuq'á ní ichí ña ndeé yó, xíniñú'un **ndatú'un yó** ra ndakani yó xq'á iin ña xq ndó'o yó ña ndeé yó ra ña kuvi ká vivií ndatú'un yó ña, xíniñú'un ndasa ikun yó ña ka'an yó, ña ndatú'un yó ra inka na ná kundaa ini ña, na kuéé ndó'o na ña, ña nįndatú'un yó, kuvi kundaa ini na ra ndakani ini na ña.

Té ndakani yó, ña va'a **ndatú'un yó** xí'in inka na yuvií, ña ka'an yó iin tu'un ña kuvi ndakani xini na xq'á ña ndatú'un yó xí'in na.

Ña ndakani yó, kuvi chindieé tá'an yó ña ndatú'un yó nįxaa íin iin na yuvií á iin ñuu saá tú ña ndó'o tá mií ña ndatú'un yó, ña xanini yó, xq'á na yuvií na ndeé xí'in ña íxa na.

Ña ndakani yó kú ña savií yó tu'un mií yó xq'á ña xq ndó'o yó.

Koto'ni nuú na'ná ra ndakani xini kún xí'in ra sáñá'an yó'o nixaa ndakani ndo xa'á ña kuu.

Chindieé tá'an ndo xí'in tu'un ña ndakatu'ún vaxi yó'o.

- ¿Niña'a ké kuu?
- ¿Yoó kú na ndeé ra niña'a ké íxa tá mitú'un na?
- ¿Ndía míí ndeé na?
- ¿Ndía ña kú ña kuu iin iin nuú na'ná?
- ¿Nixaa ndasa ikun kún ña na'ná yó'o ña va'a ka'an ña iin tu'un?

Ndakani xini ún iin ña xa ndó'o kún. Yó'o sanana kún tá iin ña ndó'o kún. Kuniñú'un kún iin ña'ñu ña va'a sanana kún.

Xa'a ña sanana kún, ndatú'un iin ña ndó'o kún xi'in iin na ka'vi xi'in kún á ra sáña'a yó'o saá té ndi'i kuniso'o ña ndatú'un na xi'in kún.

Ndasama ña sanana kún xí'in iin na ka'vi xí'in kún ña va'a ndakani kún ña ndó'o na ra ndakani na ña ndo'o kún, tú xíniñú'un, kúvi ndakatu'ún kún ña va'a sáxinu kún ña tu'un yó'o.

Kuniso'o va'a kún tu'un ña ká'vi ra sáña'a yó'o ra ndatú'un xí'in ra ña ká'an ña.

Ndaka'an ún:

Ña **tu'un ndatú'un na yuvií ña kuu** kú ña iin chiñu ña xanini yó xí'in ña ka'an yu'ú yó, xíniñú'un ndakuni yó ikun ña ndatú'un yó ña, saá tú na yuvií na ka'an ra savií na ña, tú iin ñuu nuú íyo na xíniñú'un ña ndatú'un na xa'á ña ndó'o na, saá tú ka'an na xa'á ndi'i ña ña xíniñú'un kani'i ña ña va'a kundaa ini na yuvií xa'a ña kúni yó ndatú'un yó xí'in na. Xíniñú'un ní taxi yó tákú ndi'i ña xíniñú'un va'a, ña kúni yó kú ña na kundaa va'a ini inka na yuvií xa'á ña yó'o xíniñú'un ndasa ikun yó ña ra ka'an yó viví yó xa'á ña ndó'o yó.

Tú xíniñú'un, ndandiko ndó ndakani ndó ña ndó'o ndó kúvi chindieé tá'an ndó xí'in ña na'ná ra xí'in tu'un ña vaxi ninú.

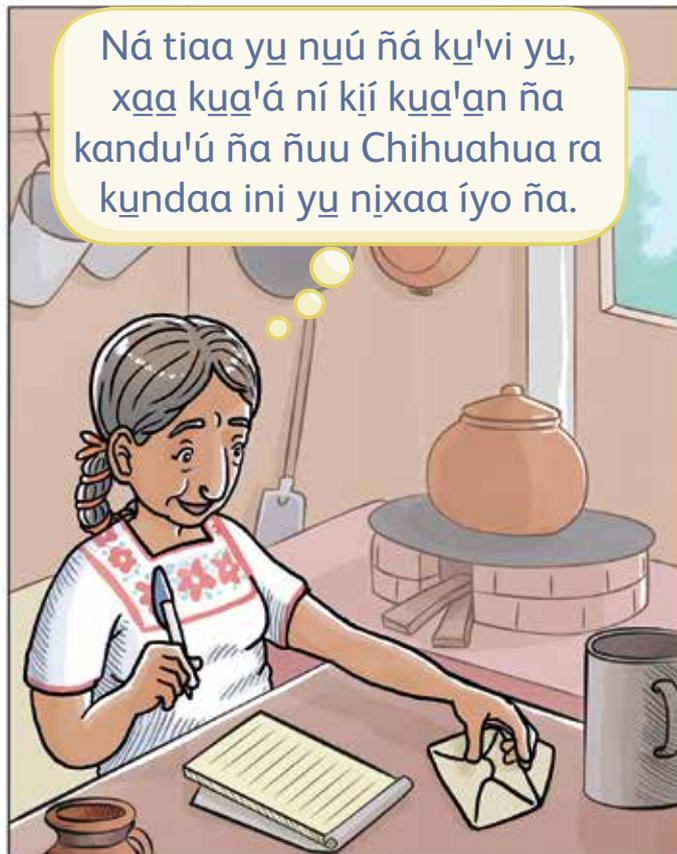

Ndatú'un ra ndakani xini kún xa'á ña saku'a'a kún ña ndakani kún ña ndó'o kún.

- ¿Nixaa kuvi ndakani yó iin ña ndó'o yó?
- ¿Á vichin kuvi ndakani va'a ka kún ña ndó'o kún? ¿Nichuun?
- ¿Á ndiá ña kú xiniñú'un kuniso'o va'a ún xa'á ña ndatú'un inka na yuvií xí'in kún?
- ¿Nixaa chindieé tá'an ña yó'o xí'in kún ña kuvi kunda ini yuvií kún ña ndatú'un inka na yuvií xí'in kún?

Kotondiaa nuú na'ná ra ka'vi kún ña ndakani xini ña nána yó'o.

Ndakiin ña ndakatu'ún yó'o.

¿Nìchuun ké xíniñú'un tiaa ñá nána tutu yó'o?

¿Nìxaa naní tutu ña tìaa ñá?

¿Á xá ndaki'in ún iin tutu tá'an ña yó'o? ¿Nìchuun?

¿Nìchuun ké xíniñú'un tutu yó'o?

Ndatú'un ña savií ún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Ndíá ña kú chiñu vaxi nuú tutu tu'un yu'ú?
- ¿Ndíá ña kú tu'un kueé xiniñú'un kúmaní nuú tutu tu'un yu'ú?
- ¿Nìchuun ké túvi kún ña tiaa na tutu tu'un yu'ú?

Savií iin ikun ña tu'un xiniñú'un ku'un nuú tutu tu'un yu'ú.

Ka'vi ra ka'yu kún ña xiniñú'un kuni'i ña tutu tu'un yu'ú xí'in ña kuéé xiniñú'un kuni'i ña.

lin tutu tu'un yu'ú yu xiniñú'un kuni'i ña	Kuni'i ña	Kuéé kuni'i ña
Ñuu xí'in kij		
Tu'un vaxi xini tutu		
Nq kuq'an tutu nda'á		
Chiñu tu'un kuq'an		
Ndíáyú tá'an		
Nq'ná		
Nq tiaa tutu tu'un yu'ú		
Tu'un ndíoxi		

Ka'vi ña tutu yó'o ra kuniso'o va'a kún ña ndiaa na kunda ini kún xí'in ña.

Ndaka'an ún:

Ña **tutu tu'un yu'ú yu** kú ña iin tutu nuú tíaa na iin chiñu ña kúni na kundaa ini na inka na yuvií. Tutu yó'o, ndi'i saá ichí, kuḡaḡan ña nda'á na yuvií na xíiní tá'an na xí'in ra kuví ndatú'un na xí'in na vitú'un mié ndikun, tákú té xíka íyo na nuú tá'an na. Chiñu ña yó'o ra nda'á mitú'un na ké kuḡaḡan ña, ra té ti'vi na ña ra vivií va'a ndási na yu'ú ña.

Ña chiñu ña vaxi nuú **tutu tu'un yu'ú** yó su'va vaxi ña nuú tutu:

- **Ñuu xí'in kijí:** Ká'ḡan ña kijí xí'in ñuu nuú tíaa na tutu tu'un yu'ú.
- **Na kuḡaḡan tutu nda'á:** Yó'o tíaa na kivií na kuḡaḡan tutu yó'o nda'á.
- **Tu'un ndíoxi:** Yó'o tíaa na iin tu'un ndíoxi ña ndaki'in na na kuḡaḡa tutu yó'o nda'á.
- **Chiñu tu'un kuḡaḡan nda'á na:** Ña kúni na kaḡan na xí'in na na ti'vi na ña nda'á. Tá iin tu'un ña tíaa na yó'o xíniñú'un inuú kitá'an ña xí'in tákú ndi'i tu'un ña tíaa na.
- **Ndíáyú tá'an:** Tu'un ña tíaa na té xa ndi'i tíaa na tutu yó'o ra ká'ḡan na ña xí'in na na kuḡaḡan ña nda'á.
- **Na tíaa tutu tu'un yu'ú:** Yó'o tíaa na kivií na na tíaa tutu yó'o.

Tiaa kivi ta ña'ñu ña tutu tu'un yu'ú ndiá mií nuú ké xiniñú'un ku'un tá iin tu'un yó'o.

Ñuu Sindiya'a, ndikundia Ñuu Kuqchi,
kí 8 yoó uxa kuiya 2018

Margarita:

Se'e sí'i lo'o mií yu.

Tiaa yu tutu yó'o chí kúni yu kundani yu a va'a lo'o íyo kún ra nixaa ku'a'an ún xí'in chiñu kún. Saa tu, ndátú'un yu xí'in kún ña kusíi ní ini yu xa'á ña ká'vi yu xí'i na valí sáña'a. Na vali yó'o vaxi na ya ñuu yó'o ra yá'a ní tó'o na. Xí'in na yó'o kutu'va yu tiaa yu tu'un, tákú tutu yó'o ra saá tu xa va'a chindu'ú yu tuni kivi yu.

Ñá sí'i ñu'u kún, saá tu kueé xini ñá ka'vi ñá ra tiaa ña té yachi, ñá yó'o chindieé tá'an ña xí'in yu ña ndaki'in yu nixa'an yu nuú íyo na na sáku'a ña íyo yachin chí nuú íyo ve'e sátátán. Una ku ndi xá'an sáku'a té xikuá, ra tákú ndi'i ndi chindieé tá'an ndi xí'in mií ndi tákú ndi'i ña sáña'a na vali sáku'a ndu'u, ra na yó'o ká'an tu na tu'un mií yó.

Ndiatu yu kusíí ní ini kún ña kundani kún ña xa va'a ní ka ká'vi yu ra tiaa yu, ra su'va kúvi ka tiaa ni'i yu nuú kún ra kundani ini ka yu nixaa íyo kún. Té na kixi kún ve'e ra ká'vi yó iin tutu ndátú'un xí'in kún ña nani "Tu'un ndátú'un xa'á na ká'vi". Tu'un ndátú'un yó'o vaxi ña nuú tutu tóto ña taxi na tákú ndi'i nda'á ndi na ná'nu ká'vi. Kundani ini yu ña kotóó ké tá kotóó mií yu ña.

Kondiaa ní kú mií kún ra kanatá mií kun chúún kún, chí nika'an kún tiaa kún nuú yu xí'in iin tutu tu'un kún, ichí xiyo nuú íyo kún ná'nu ní ichí ña ra koó ku'á yuvií xika. Té kánáta kún kánáta xí'in na itá'an xí'in kún, saá ké kúvi kondiaa ndi'i tá'an ndo.

Ra ivá kún káchi ra saá kutati ní ini ra xa'á kún.

Kusíí ní ini yu tiaa yu nuú kún ña yó'o kú ndi'i vé kúni yu ka'an yu xí'in kún.

Esperansa Gome Sanches

P.D. Ndiatu yu númi kúni yu yó'o.

Chitá'an ña savii kún ra ndia ña vaá'a ra sanduvii kún ña.

Na kuq'an
tutu nda'á

Ñuu xí'in kíj

Ñuu Sindiya'a, ndíkundia Nuu Kuachi,
kíj 8 yoó uxa kuiya 2018

Margaríta:

Sele sí'i lo'o mii yu.

Tu'un
ndíoxi

Tiaa yu tutu yó'o chí kúni yu kundani yu a va'a lo'o íyo kún ra nixaa kuq'an ún xí'in chiñu kún. Saa tu, ndátú'un yu xí'in kún ña kusii ní ini yu xa'á ña ká'vi yu xii na valí sáña'a. Na vali yó'o vaxi na ya ñuu yó'o ra yá'a ní tó'o na. Xí'in na yó'o kutu'va yu tiaa yu tu'un, tákú tutu yó'o ra saá tu xa va'a chindu'ú yu tuni kivi yu.

Ñá sí'i ñu'u kún, saá tu kueé xini ñá ka'vi ñá ra tiaa ña té yachi, ñá yó'o chindieé tá'an ña xí'in yu ña ndakii'in yu nixa'an yu nuú íyo na na sáku'a ña íyo yachin chí nuú íyo ve'e sátátán. Unq ku ndi xa'an sáku'a té xikuá, ra tákú ndi'i ndi chindieé tá'an ndi xí'in mii ndi tákú ndi'i ña sáña'a na vali sáku'a ndu'u, ra na yó'o ká'an tu na tu'un mii yó.

Chiñu tu'un
kuq'an nda'á na

Chiñu tu'un
kug'an nda'á na

Ndiatu yu kusii ní ini kún ña kundani kún ña xa va'a ní ka ká'vi yu ra tiaa yu, ra su'va kúvi ka tiaa ni'i yu nuú kún ra kundani ini ka yu nixaa íyo kún. Té na kixi kún ve'e ra ká'vi yó iin tutu ndátú'un xí'in kún ña nani "Tu'un ndátú'un xa'á na ká'vi". Tu'un ndátú'un yó'o vaxi ña nuú tutu tóto ña taxi na tákú ndi'i nda'á ndi na ná'nu ká'vi. Kundani ini yu ña kotóó ké tá kotóó mií yu ña.

Kondiaa ní kú mií kún ra kanatá mií kun chúun kún, chí nika'an kún tiaa kún nuú yu xí'in iin tutu tu'un kún, ichí xiyo nuú íyo kún ná'nu ní ichí ña ra koó ku'á yuvií xika. Té kánáta kún tánáta xí'in na itá'an xí'in kún, saá ké kúvi kondiaa ndi'i tá'an ndo.

Ra ivá kún káchi ra saá kutati ní ini ra xa'á kún.

Kusii ní ini yu tiaa yu nuú kún ña yó'o kú ndi'i vé kúni yu ka'an yu xí'in kún.

Esperansa Gome Sanches

P.D. Ndiatu yu númi kúni yu yó'o.

Ndiáyú tá'an

Ng tiaa tutu
tu'un yu'ú

Ka'vi ña chiñu vaxi yó'o.

Ndakani xa'á iin na yuvií na kueé xini ka kún xa kuá'á kuiya ra tiaa iin tutu ña kúni kún ka'an ún xí'in na á ña kúni kún ná kundaa ini na. Saá tu, ndatu'ún na xa'á iin ña kúni kún kundaa ini kún xa'á na, ndaka'an chí xa niya'a kuá'á ní kuiya ra xí'in tutu yó'o kuvi kundaa ini ndó nixaa íyo tá mitú'un ndó nuú íyo ndó.

Savií iin ikun ña tu'un á chiñu ña xiniñú'un kún nuú ña tutu tu'un yu'ú.

To'ni ra sanduvií kún ña ikun ña savií kún á ni'i ña tákú ndili ña chiñu ña va'a t̄iaa kún ña tutu tu'ún yu'ú. Na chindieé tá'an ña vaxi ninu yó'o xí'in kún.

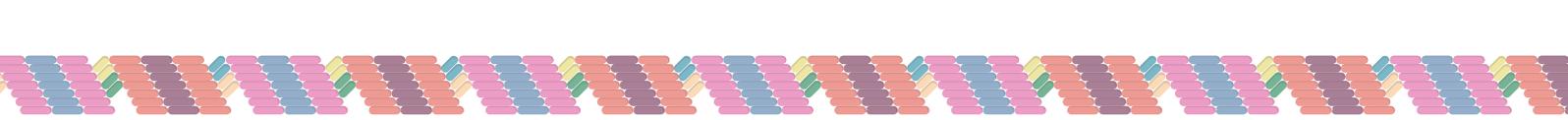
Ka'yu xí'in iin krúsin lo'o X ña chiñu xiniñú'un kún nuú ña tutu tu'un yu'ú vaxi nuú ikun ña savií kún.

Chiñu	Kani'i ña	Kuḗé kani'i ña
Kijí xí'in ñuu		
Kiví na ndaki'in tutu yó'o		
Tu'un ndíoxi		
Chiñu ku'un nuún tutu yó'o		
Kiví na t̄iaa tutu yó'o		

Ndakiin tu'un ña ndakatu'ún yó'o.

¿Ndía ña kú ña ka'an ún xí'in na t̄iaa kún nda'á?

Ndasa ikun ndi'i ña tiaa kún: ¿ndiá ña xi'na ku'un? xí'in
¿ndiá ña ku'un té xa di'i?

Yó'lo tíaa kún ña ndiá ña xi'na ku'un nuú xí'in ndiá ña ku'un té xa ndi'i.

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

Tiaa ña tutu tu'un yu'ú.

Naá ini kú xa'á tákú ndi'i tu'un xíniñú'un ku'un nuú tutu tu'un yu'ú.

Lined writing area with 12 horizontal lines for text entry.

To'ni ña tutu tu'un yu'u, ña yó'o ké xiniñú'un ku'un nuú ña:

- Ná kuni'i ña kijí xí'in ñuu.
- Ná kuni'i ña kivi na yuvií na ndaki'in ña.
- Ná kuni'i ña kivi na yuvií na tiaa ña.
- Ná xá'á ña xí'in iin tu'un ndíoxi nuú na ndaki'in ña.
- Ná kuni'i ña tu'un kúni na ká'an na.
- Ná kuni'i ña iin tu'un índiáyú tá'an.
- Ná kuni'i ña kivi na ndaki'in ña.
- Xiniñú'un ku'un ndiakua ná'nu nuú tutu yó'o:
 - Ña kivi na yuvií xí'in ñuu
 - Á nuú xá'á tá iin ña'ñu
 - Nuú ndu'ú iin *punto* ra kua'an ká ña tiaa

Tú xiniñú'un ndasavií kú ña tutu tu'un yu'ú, ndandikó tiaa kuña yó'o.

Ka'vi ra t^{ia}a kún iin t^u'un kání xí'in ña v^axi yó'o. To'ni ña x^a v^axi yó'o.

ñg'a kuxi

ve'e

Té na kixi kún ve'e ra savií yu ña'a kuxi kún ña koto va'a ún.

ñuu

ñani kúáchi

xíj

va'a íyo

xu'ún

vikó

chiñu

ve'e

Ndasaxínu tu'un yó'o xí'in ndiakua ña kúmaní.

__ápi tuún

k

j

l

__uvíí

m
y
th

__ixí

nd
p
v

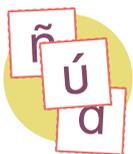
_____ikama

s
nd
k

__aví

y
b
a

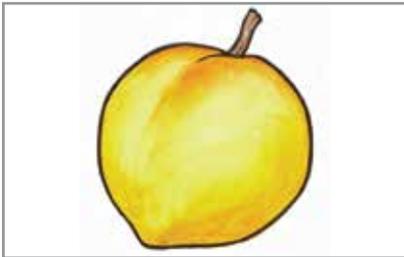

Ka'vi tu'un yó'o ra ka'yu kún ndiakua ña va'a ndásaxínu ña.

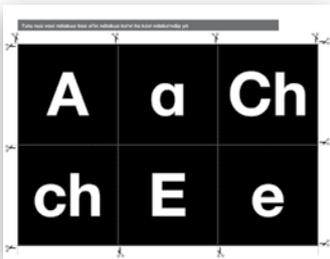
__a'vi

g
y
l

__ie'e

u
nd
a

__iakua

l
j
nd

__a'á

nd
s
r

Kaxin ra ka'yu kún chiñu ña xiniñú'un kún tiaa kún tutu tu'un yu'ú.

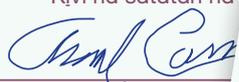
1. Ñá María kúni ñá na kundaa ini tákú ndi'i na ñuu íxikó ña nuni xí'in tutún ve'e ñá saá tú savií tú ñá ña'a kuxi na tá íyo iin vikó.
2. Ra Jesús kúni ra kundaa ini ra niña'an ké íxa ra kumpari ra ra Juan, chí nanié keé ra ku'a'an ra ñuu ká'nu ta'an ka'an ra xí'in ra.
3. Ñá Rosario kúni ñá ndatú'un ñá xí'in ñá lo'o se'e ñá ñá ku'a'an ka'vi inka ñuu chí chí'i na ku'ya vichi ra kuchuun niña ra kama su'va ku'un ñá to'ni ña se'e ñá.
4. Ra Vicente kúni ra tiaa ra kivi tákú ndi'i na yuvií na kixi nuú ndakitá'an na ivá na kúachi ña ndukú na tiayu tú kúmaní.
5. Ra Luis kúni ra ka'an ra xí'in ñani ra ña vivií ndiaa ra ñu'ú xí'in kití ña vichin ña ku'a'an ra inka xiyo ra ná kundili ini ra.

Ndatú'un ún ña savií kún xí'in ra saña'a yó'o.

¿Ndíá inka nuú xiniñú'un kún tiaa kún iin tutu tu'un yu'ú?

Chitá'an tutu yó'o.

 <p>Ñá sátátán. Araseli Cuevas Ernándes Ñá ndátá t̄ixin na ra sákaku ñá ng valí</p> 	
Kjíví ng ndieé ndó'o: Juan José Días Gonsáles	Kjíví kutátán na: Kjíví 15 yóó u'ur
Kujíya na: 23 kujíya	A ña'á a t̄iga T̄iga
Kȳeé ndó'o na: kȳe'ē kȳ'vi t̄ixin xí'in xánduxe na ra kún t̄ixin na	Ñá xiniñú'un Ndakindieé Niña ndutía Kug'á va'a
Kȳeé ndó'o na: kȳe'ē kȳ'vi t̄ixin xí'in xánduxe na ra kún t̄ixin na	
<p>Ñá sátátán. Araseli Cuevas E Kjíví na sátátán na</p> <p>Tuní kjíví na</p> <p>No. Sédula Profesional</p>	

Ñuu Sindiyá'a, ndikundia Ñuu Kuq̄achi,
kjíví 8 yóó uxa kujíya 2018

Margarita:

Se'e sí'í lo'o mií yu,

Tíaa yu tutu yó'o chí kúni yu kundani yu a va'a lo'o íyo kún ra nixaa kuq̄an ún xí'in chíñu kún. Saa tu, ndátú'un yu xí'in kún ña kusí'í ní ini yu xa'á ña ká'vi yu xí'í na valí sáña'a. Na vali yó'o vaxi na ya ñuu yó'o ra yá'a ní tó'o na. Xí'in na yó'o kutulva yu tíaa yu tu'un, tákú tutu yó'o ra saá tu xa va'a chindulú yu tuní kjíví yu.

Ñá sí'í ñu'u kún, saá tu kȳeé xini ñá ká'vi ñá ra tíaa ña té yachi, ñá yó'o chindieé tá'an ña xí'in yu ña ndakí'in yu nixaa'an yu nuú íyo na na sáku'a'á ña íyo yachin chí nuú íyo ve'e sátátán. Úng ku ndi xá'an sáku'a'á té xikuq̄á, ra tákú ndi ndi chindieé tá'an ndi xí'in mií ndi tákú ndi ña sáña'a na vali sáku'a'á ndulva ra na na tu'un mií yu.

Ndatú'un ún ña savií kún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Ndíá tutu kú tá iin ña tutu yó'o?
- ¿Nixaa naní tá iin mitú'un ña?
- ¿Ndíá ña ké sama tá iin mitú'un tutu yó'o?
- ¿Níchuun ké xiniñú'un tá iin mitú'un nuú tutu yó'o?

Ña'ñu ña ñí 2

Ña kúni tutu yó'o:

- Kotondiaa na nuú nḡ'ná ra ka'vi na ña'ñu ña tutu tá'nu vaxi tu'un ndatú'un xḡ'á ña ndiáyú nḡ ñuu valí, ña vḡ'a kundaa ini na xḡ'á ña tutu yó'o.
- Ndakuni na xḡ'á ña xíniñú'un ña ku'un nuú tutu tá'nu vaxi tu'un ndatú'un xḡ'á ña ndiáyú nḡ ñuu valí ra ndakani nḡxaa íyo ña.
- Ndátu'un yu'ú na ña ndó'o inka nḡ yuvií ra kuniñú'un na tu'un ñḡ xḡ ña ku.
- Tiaa na, to'ni na ra sanduvií na ña **tutu ña kḡndoo na.**
- Ndakuni na ña tu'un vaxi nuú tutu ña ndatú'un inka na.
- Ndakuni na ra tiaa na ndiakua ñ, ch, s, m, xí'in tu'un mií na ra nḡxaa koo tiaa na ña.
- Ndakuni na ndiakua ná'nu xí'in ndiakua valí nḡxaa tiaa na iin tu'un xí'in iin tu'un kání.
- Ndakuni na nḡxaa íin ña ra ndiá xíniñú'un na tutu yó'o ña ka'vi ra tiaa na.

Kotondiaa nuú na na'ná vaxi yó'o ra ka'vi kún niña'a ke ndátú'un na yuvi yó'o.

Vichin ra ká'an yó xa'á ña ndiáyú ña koo ví na ñuu valí xí'in na sí'i, ¿yoó kú ndó'o xini sava ndiáyú ndó?

Íyo ndiáyú yó ña nixaa koo kútátán yó.

¡Ña kán kú ña va'a! Ná ka'vi yó ña tutu tá'nu vaxi tu'un ndatú'un ña xaá xí'in yu ña kunda ini yó xa'á inka ndiáyú yó.

Nìxaa ixto'ni ndó, ña tutu tá'nu vaxi tu'un ndatú'un yó'o kivi
ká'vi ndó ña kundaa ini ka ndó xa'a ña ndíáyú saá tú ña ndíá
kivi ndani'i ndó kua'á ká ña vaxi nuú tutu yó'o.

Ndatú'un kún ña savií kún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Nixaa nani tutu ña ká'vi na sí'í yó'o?
- ¿Nichuun ké xiniñú'un ka'vi na ña?
- ¿Á xa xini kún iin tutu ña kitá'an xí'in ña tutu yó'o?
- ¿Ndíá mí?
- ¿Nichuun xiniñú'un tutu yó'o?

Ndandukú ña tutu tá'nu vaxi tu'un ndatú'un xa'á ña ká'an “Tutu ká'nu ndaki'in tu'un ndi'i na ñuu valí” ra ka'vi ña vaxi xini tutu yó'o.

Ndatú'un kún ña savií kún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Ndíá ña kú ña kúvi ndátú'un tu'un ña vaxi xínú ña tutu tá'nu vaxi tu'un ndátú'un?
- ¿Ndíá ña ké xanini kún ká'an tu'un vaxi xini tutu tá'nu nuú vaxi tu'un ndatú'un?
- ¿Yoó kú na xiniñú'un tu'un vaxi nuú tutu tá'nu ña ndatú'un?

Ka'vi tá iin tá iin ña'ñu tutu tá'nu vaxi tu'un ndatú'un ra ndatú'un xí'in ra sáña'a yó'o ña kundaa ini ún. Ká'vi ndiaa na kundaa ini ún ña.

Ndakuiin tu'un ndakatu'ún xa'á ña nixaa káchi
tutu tá'nu vaxi tu'un ndatú'un yó.

¿Ndía ña kú sava ndiáyú ti'vi na ñuu valí?

Ndatú'un ndía tutu ké kuvi ndandukú kún tú kuni ka ún
kundaa ini kún xa'á ña ka'an ña tutu yó'o.

¿Ndía ña kú sava ndiáyú na sí'i valí, a ná kúáchi valí?

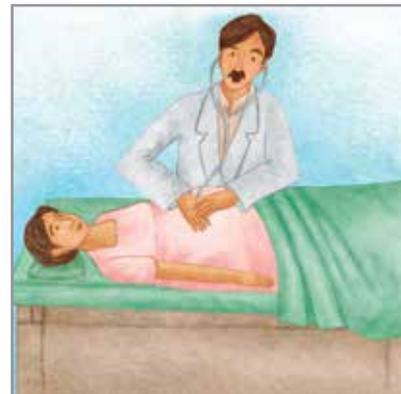

Ká'vi tu'un káni yó'o.

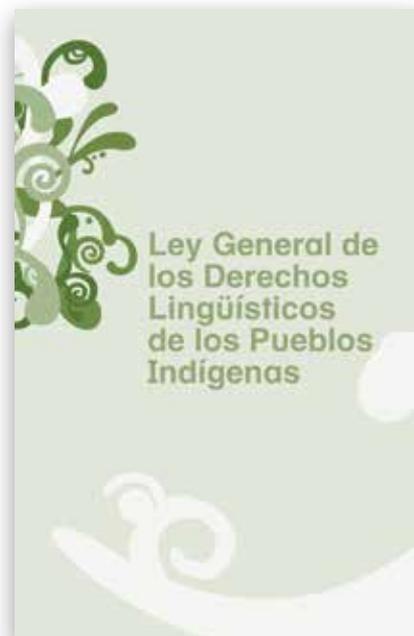
Ñuu Ko'yó kú ña iin ñuu
nuú íyo kuá'á ní ña va'a
tákú ña kúijí xí'in tu'un.

Íyo ndiáyú na sí'i ña koo
na sátátán ki'in kúenta
xí'in ná té ñú'un se'e na
iin saá ndiaa té sakaku
na se'e na.

Ña kundaa ini ka ún xa'á
ndiáyú kún kuvi ka'vi
kún tutu ká'nu ká'an
xa'á ndiáyú tu'un na
ñuu valí.

Ka'yu tixi tu'un ña vivií ndakitá'an xí'in tu'un vaxi yó'o.

ñu'ú

ti'vi na

Na yuvií ñuu valí íyo ndiáyú tá mitú'un na ña xí'in iin

_____.

va'a ka

inuú

Ña _____ koo ndiáyú na tija xí'in ndiáyú na sí'i nuú na chiñu.

217

ndiáyú

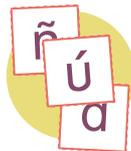
kugchi

Ña _____ yó xiniñú'un na chiñu ká'nu ká'an na xa'á ña vivií va'a kundeé tákú ndi'i na yuvií.

ñuu

tu'un

Ñuu Ko'yó ká'an na ndi'i saá kijí 364 _____.

Ka'vi tu'un kání ra ndakasi kún ña xí'in tìvì lo'o ndiakua “ñ, ch, s, m”.

ñ ch
s m

Ndi'i na valí íyo ndiáyú na ña kondiaa na na ña ni iin na sandivǵ'a xí'in na.

ñ ch
s m

Vivií kundeé na ra ná sandivǵ'a na xí'in na kú ña ndiáyú na.

ñ ch
s m

Ndaki'in na ña kutu'va na nuú tu'un míí na ndi'i saá tusa'an kú ña iin ndiáyú na ñuu valí.

ñ ch
s m

Na ñuu valí íyo ndiáyú na ña ka'ḡan na tu'un míí na ndia ndiá ká nuú xika na ra kọ́o na kasi nuú na.

ñ ch
s m

Ñuu cheé N̄uu Kọ'yó íyo 68 ñuu valí ra ka'ḡan na 364 nuú tu'un míí na.

Ka'vi tu'un kání vaxi yó'o ra ki'in va'a ún kúenta xí'in
ña ndiakua ná'nu xí'in ndiakua valí.

Ñ

ñ

Ñuu Ko'yó íyo ndiáyú na ñuu valí.
Ra Marco kú ra ra chiñu.

Ch

ch

Ñá Cheli íyo ndiáyú ñá ka'an ñá tu'un mií ñá.
Ra kucheé kú ra kumisario.

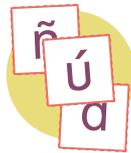
S

s

Ra Silvino ka'vi ra nuú tu'un mií ra.
Na sí'i valí xíniñú'un kondiaa na na.

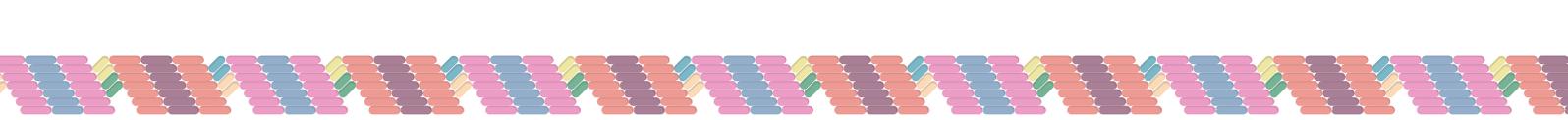

Ñá Maria ka'an kuqchi ñá xa'á na sí'i.
Tu'un mií ra Pedro ká'an ra.

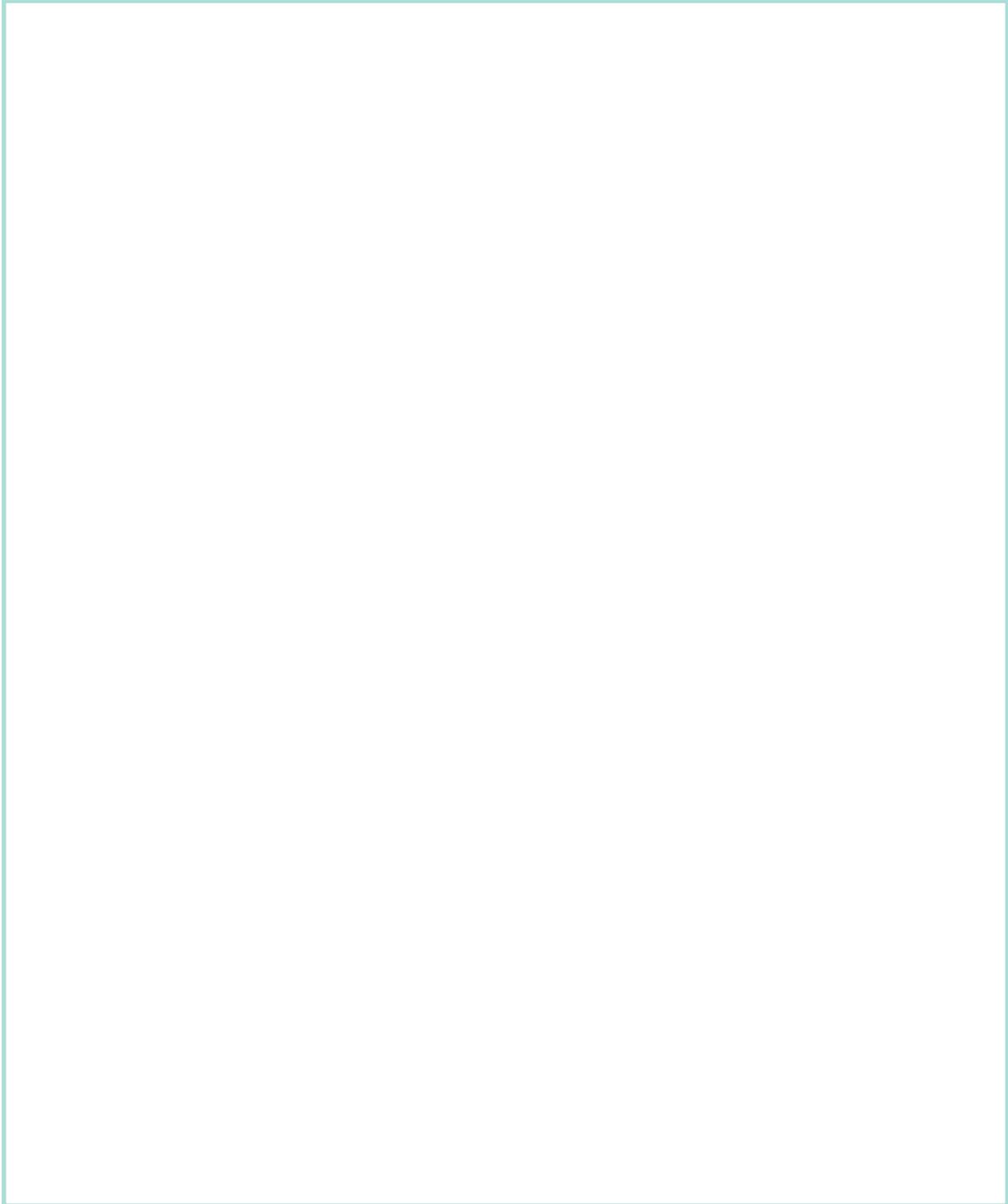

Ndatú'un xí'in ra sáña'a yó'o ña xíni kún xa'á
ña tutu tá'nu vaxi tu'un ndatú'un.

- ¿Nixaa iin ña?
- ¿Ndía tu'un vaxi nuú ña?
- ¿Yoó kú kú na xíniñú'un tu'un vaxi nuú ña?
- ¿Nixaa taxi na tu'un vaxi nuú ña tutu tá'nu vaxi tu'un ndatú'un?

**Nuú ña yó'o sanana kún iin tutu tá'nu vaxi tu'un
ndatú'un ña xa xini kún a ña xa ka'vi kún.**

Ndakuiin tu'un ndakatu'ún vaxi yó'o.

¿Ndía ña kú ña ka'an tutu tá'nu vaxi tu'un ndatú'un ña sanana kún?

¿Ndía ña kú ña inuú xí'in ña tutu tá'nu vaxi tu'un ndatú'un ña sakán ndi'i ka'vi kún?

¿Ndía kú inka ña kuvi kunili ña tutu tá'nu vaxi tu'un ndatú'un?

Ka'vi tutu ña vaxi yó'o ra kuniso'o va'a ún ndiaa ná kundaa ini kún ña.

Ndaka'an ún:

Ña **tutu tá'nu vaxi tu'un ndatú'un** kú ña iin tutu ña ndata'vi ña tu'un ña xiniñú'un va'a kundaa ini kaa'a ní na yuvií xá'a iin chiñu. Tutu yó'o kuq'a nuú kivi xaa ña nda'a na yuvií, xá'a ña nixaa iin tutu yó'o, ña kuá'vi ka'vi ná ña, chí iin tutu lo'o kú ña ra vaxi ña xiniñú'un va'a nuú ña.

Ña **tutu tá'nu vaxi tu'un ndatú'un** xiniñú'un ndani'i kún ña yó'o:

- **Nuú tutu.** Ña nuú kú ña ra kivi kuni'i ña na'ná xí'in iin tú'un kání ña ka'an xá'a iin chiñu ña vaxi nuú tutu yó'o.
- **Tu'un vaxi xini ña.** Ndása ikun ña tu'un vaxi ini tutu yó'o; saá íyo ña tá iin uní ta'vi tutu yó'o ra ndatú'un ña iin chiñu va'a.
- **Sáta tutu.** Ña sáta tutu kú ña ra yó'o vaxi ña ká'an ña ndía kivi kundaa ini ká na xá'a chiñu ndatú'un ña.

Ndachitá'an xí'in iin chichi chiñu xí'in tutu tá'nu ña xiniñú'un ka'vi na.

Chiñu

Ñá nána Tere kúni ñá kundaa ká ini ñá xq'á ñg kondiaa ñá ñg'a kuxi se'e sí'j ñá chi vichi ra ñú'un se'e ñá.

Ñá Antonia kúni ñá kundaa ini ñá xq'á tíá tátán ku'vi tixi, nìchun xiniñú'un rá ra nìxaa kuvi ndukú ñá rá.

Tutu tá'nu vaxi tu'un ndatú'un

Tíá tátán ku'vi tixi

Ñá vq'a kuxi nq te ñú'un se'e na

Koto'ni nuú na'ná ra ka'vi ña ká'an na yuvií yó'o.

¿Á ndiá ká ña kúmaní nuú yó ña xá'á yó vichin xí'in vikó ña kuiya yó'o?

Koó ká ña tui yu, na taxá'á, xa kuni ví xaá tákú ndi'i na íyo yachin yó'o.

Na tava vikó ká'nu ñuu San Juan

Ná nána xa ñuu kuni ví kixá'á ná kaxin ná ña'la ña savií ná ña kuxi tákú ndi'i na.

Xa nija'a 21 kíj nika'an ndi xí'in ra sutu ña ní saá kíj chikaá ra *misa*.

Ña té xitjan ví
kixi ndiaka na
kuéte xí'in inka
ñu'u valí ña
kutúun ini ve'e
ñu'u.

Ña ve'e valí
nuú xikó na
ñá'a xa ndeé
na té kij luní
ví, ra xa kuá'a
ní na yuvií
kixi.

Na sáka'a
ñuú vichin
xa na ña
ka kuita nuú
xa kuñuu ví
xikundeé ña.

Koó ká ña
kúmaní ká tuvi
yu, na ku'un yó
savií yó chí iin
hora xa xá'á
vikó xí'in ra
sutu.

Ndatú'un kún ña savií kún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Ndíá ña kú ña ndatú'un na yuvií yó'o?
- ¿Ndíá tu'un ké xiniñú'un kún ña ká'an kún xa'á ña kuu?
¿Nixhuun ké xiniñú'un kuniñú'un ndó ña nuú tu'un
ndátú'un ndó xa'á ña kuu?
- ¿Á xa xíniso'o kún tu'un yó'o ña ndátú'un inka na yuvií?
- ¿Á xa xiniñú'un kún ña ña ndatú'un kún xa'á ña
ndó'o kún?
- ¿Nixaa chindieé tá'an ña tu'un yó'o xí'in kún ña ndasa
ikun ña ndatú'un kún?
- ¿Nixaa chindieé tá'an ña xí'in kún ña kundaa ini kún ña
ndatú'un inka na yuvií?

Kuniso'o va'a kún tu'un ña ká'vi ra sáña'a yó'o
ra ndatú'un xí'in ra ña ká'an ña.

Ndaka'an ún:

Ña ndatú'un xq'á ña kuu xíniñú'un ní ña té ndatú'un yó ña kuvi ka'qan vivií yó iin ña ndó'o yó. Ndisaa kiji ndó'o yó iin ña'q'á kua'á ní nuú ndó'o yó ña, ña kuvi ndatú'un yó xí'in inka na yuvií, xíniñú'un kuniñú'un yó ña ndatú'un xq'á ña kuu saá ká kú ña kuvi ña vivií ndakani yó nixaa ndó'o yó.

Saá tú, ña ndatú'un xq'á ña kuu ña ndakani inka na chindieé tá'an ña xí'in yó ña ndakuni yó tu'un xíniñú'un va'a ña kuvi ndasa ikun yó xq'á ña kuu ña vivií kundaa ini yó ña ka'qan na xí'in yó.

Sava ña ndatú'un xq'á ña kuu ña xíniñú'un yó ña ndakani yó kú ña:

- Ña'ñu iin kiji: xitjan, xkuqa, ñuú, *hora*.
- Ña'ñu ña uxq kiji: luní, marte, miércoli, saá ká ña.
- Ña kiji: vichin, kuni, kuñuu, tiaqan, inka kiji vaxi.
- Ña'ñu ña iin yoó: ña uxq kiji, ña uxí kumí kiji, xq'ún kiji.
- Ña'ñu ña iin kuiya: yoó iin, yoó iñu, sava kuiya, iin kuiya, yoó xaá ita, yoó saví.

Kuniso'o ñá ká'vi ra sáña'a yó'o xa'á tu'un vaxi yó'o ra kuniso'o va'a ún ña ndatú'un xa'á ña kuu ña vaxi nuú tu'un yó'o.

Vikó San Isidro Labrador

Ña vikó ká'nu ñuu xa'á Ndiox̄i San Isidro Labrador íxa na ña ña kij **12 ndiaa 15 yoó u'un** ña ndisaá **kuiya**. **Té kúmaní ká kij** kuni xá'á vikó kuq̄'an na sakutu na ve'e ñu'u chí ini ña xí'in sáta ña, xí'in nun̄i yaa, nun̄i ndiáá xí'in nun̄i kúíin.

Ña kij **12 yoó u'un** xá'á vikó yó'o, na yuvií xa'an na ve'e ñu'u té xa ndili ra kuq̄'an na ve'e na ka'an vikó ñá taxi na kuxi na, ña **té ñuú xa'an** na taxá'á na ra té **inka kij** té kaa **7 ña xitian** na ndiso chiñu xí'in ve'e ñu'u xa'an na xíxi na ve'e na ka'an vikó ra kani na lambo kuq̄'an na, savií na misa **té xa ñuú xaá** na yuvií xito'ni na Ndiox̄i San Isidro. **Kij 15 yoó u'un ra té xkuqa** íxa na ña xinu kúáyu ra kuq̄'á ní yuvií keé inka ñuu xqa.

Ra tiaa ña: ra Guillermo de Jesús Antonio

Tiaa tá iin nuú ña'ñu ña ka'an ña ndatú'un xa'á ña kyu ña íxa na tá iin kyu ña.

Kijí 12 ndiaq̄ kijí 15 yoo' u'un ña tákú ndili kujiyq̄	Ña iin kijí tá kúmaní ka	Kijí 12 yoo' u'un
Té ñuú	Inka kijí	Kijí 15 yoo' u'un té xkuqa

Ndakani xini ún xa'á ndiá iin ña xa ndó'o kún.
Ndasá ikun ña xini kún nuú xa'á tu'un ña
ndakatu'un yó'o.

- ¿Ama xa'á ña?
- ¿Ndiá ña kú ña kuu té xa ndi'i?
- ¿Té xa ndi'i tú?
- ¿Ama ndi'i ña?
- ¿Yoó kú na ka'an ra niña'a ké íxa na?
- ¿Ndiá tu'un ña kuu kú ña xiniñú'un na?

Tiaa ña ndó'o kún ra kuniñú'un kún tu'un ña ndatú'un
xa'á ña nixaa kuu.

Ndatú'un ña ndó'o kún nuú na sákua'a kún xí'in, kuvi
chindieé tá'an kún xí'in ña tiaa kún ninú.

Ndakani x̄iní kún x̄a'á ña ndatú'un na ña k̄us̄ijí ní ini ún x̄í'in ra ndasa ikun kún ña k̄uu x̄í'in tu'un ña ndatú'un ña k̄uu ña x̄iniñú'un na.

Tiaa ña ndaka'an kún yó'o.

Ña ndatú'un ña k̄uu	¿Niñ̄a'á ké íxa na ña k̄uu yó'o?

Ndatú'un ña kuu nuú na yuvii na ndatú'un ña ña kunda ini kún á ndasa ikun va'a ún ña kuu ra xiniñú'un vivii kún tu'un ña datú'un ña kuu, té kúmaní ña, ndasavii kún ña.

Ndaka'an ún:

Ña **ndatú'un xq'á ña kuu** kú ña iin ña chindieé tá'an xí'in ña **ndatú'un yu'ú yó** ña xiniñú'un yó ña kuvi ndasa ikun yó iin ña xq kuu saá kuvi ndatú'un vivii yó ña.

Saá tú, chindieé tá'an ña xí'in yó ña kuvi ndakani xini yó ra ndasa ikun yó ña ndatú'un na xí'in yó ra saá kunda va'a ini yó ña ndó'o na.

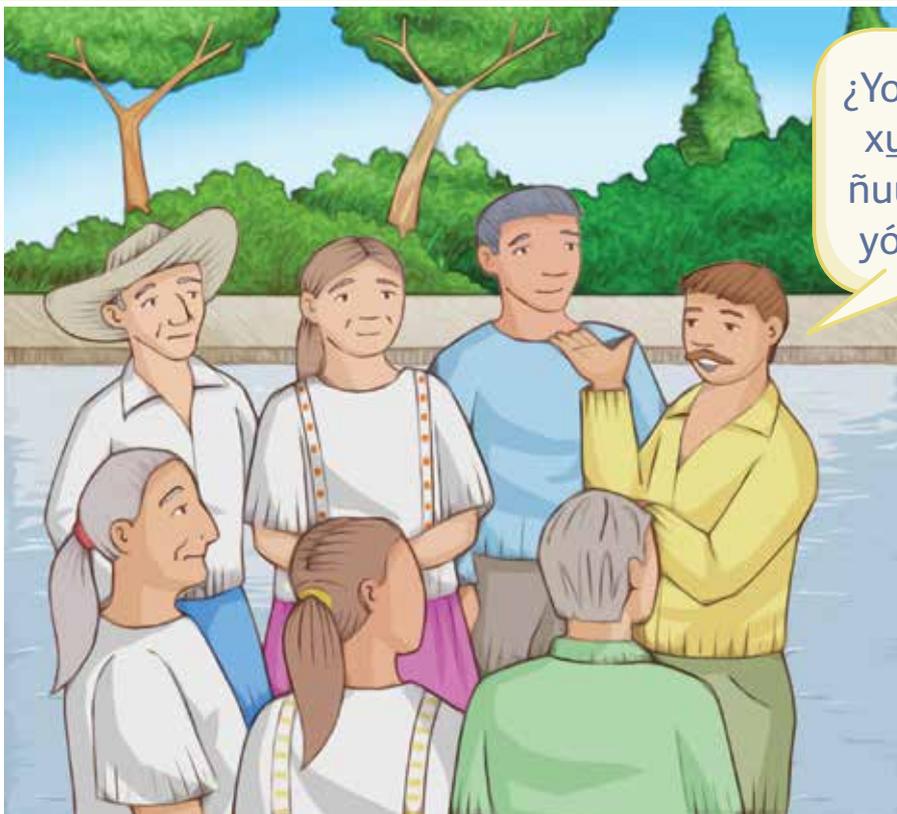

Ndatú'un ra ndakani x̄iní kún x̄a'á ña sákua'a kún x̄a'á ña ndatú'un ña k̄u ña k̄vi ndatú'un kún ña ndó'o inka na yuvií.

- ¿Nixaa ké x̄iniñú'un t̄u'un ña ndatú'un ña k̄u ña ká'an yó x̄a'á ña ndó'o yó?
- ¿Vichin á x̄a va'a ká ndatú'un ña ndó'o kún? ¿N̄ichuun?
- ¿N̄ichuun ké x̄iniñú'un ní kuniso'o vivií yó ña t̄u'un k̄u ña ndatú'un na yuvií x̄a'á ña ndó'o na?
- ¿Nixaa ké chindieé tá'an t̄u'un ña ndatú'un x̄a'á ña k̄u ña k̄vi ndakuni yó iin na ndó'o na?

Kotondiaa nuú na'ná vaxi yó'o ra ka'vi ña ká'an na yuvií.

¿Yoó kú na ndakaya xu'ún ña koo vikó ñuu? Saá tú k̄indoo yó x̄a'á ña kan va.

Tá ña yó'o kú ndi'i ña k̄ndoo yó xa'á, ná tíaa yu ña ña va'a sato'o yó ña ra kondiaa yó ña na sato'o ndi'i na ña.

Naá ini ndó tákú ndi'i ndó tíaa ndó k̄iví ndó x̄i'in tuni k̄iví ndó ña vivií k̄ndoo yó xa'á ña n̄ika'an yó.

Ndatú'un kún ña savií ún x̄i'in ra s̄aña'a yó'o.

- ¿N̄ichuun ké x̄iniñú'un tíaa na tutu yó'o?
- ¿N̄ixaa naní tutu ña t̄iaa na?
- ¿Á xa x̄ini kún iin tutu tá'an ña yó'o? ¿Ndíá mií?
- ¿N̄ichuun ké x̄iniñú'un tutu yó'o?

Ndandukú ña tutu ña kíndoo na ña tutu ta'nu va'á ndakaá vaxi ña kúvi ka'vi yó .

Ka'vi tutu ña kíndoo na.

Tutu ña kíndoo na

Ñuu Vista Ermosa ndíkundia ñuu Ajalpa, Ñuu Ndio'lo kú ña kaa 11:30 ña'a kiji nuú 21 yoo uxá kuyia 2018, ndaki'in tá'an ndi'i na yuvií ña kana ra táta Marío Puerto Atlaua, kuu ra ra chiñu ki'in kúenta xí'in ña'a kuvii íxa na chiñu, nuú íyo nuú ndakitá'an na na chindieé tá'an xí'in na ve'e chiñu kíndoo na ña ndakitá'an na yó'o savií na iin ve'e nuú ká'vi na. Kíndoo na, chiñu ña vaxi yó'o:

1. Ndi'i na ñuu yó'o chindieé tá'an na vikó na ña'a ña kuvii ña yó'o kú ña 300 kilo yuti ndi'i, 10 kaa chitú yuti yuú, 100 kaa nani kuvii ve'e, 20 ítin semento, 2 miyar ndo'lo kúá'a xí'in 50 kaa xini ve'e.
2. Tákú ndi'i na ñuu chindieé tá'an na xí'in ña'a kuxi na sachiñu savií ve'e sákua'a.

Kuu ña yó'o kíndoo na na ndaki'in tá'an xa'á tutu kuvii yó'o sandi'i na nuú ña, uvi kú ña, ra chindu'ú na tuni kivi na tákú ndi'i na kixi yó'o, kú ña 14:00 kaa xikuá kú ña mií kiji xí'in mií kuyia té ndakitá'an na ñuu Vista Ermosa ndíkundiaa ñuu Ajalpa, Ñuu Ndio'lo.

Xí'in tuto'lo tiaa na yó'o ña

Ra chiñu ki'in kúenta xí'in
ña'a kuvii ñuu

Ra Marío Puerto Atlaua

Inspector Auxiliar

Ra Juan de la Cruz
Hernández

Ikun nuú vaxi kivi na yuvií

Kivi

Tuní kivi

1. María de los Ángeles Salvador	_____
2. Antonia Sánchez Sandoval	_____
3. Leobardo Francisco Lara	_____
4. Librado Lira Sánchez	_____
5. Teresa Salazar Bolaños	_____
6. Claudio Martínez Muñoz	_____
7. Alberto Carrera Rosales	_____
8. Felipe Montalvo Méndez	_____
9. Sofía Moreno López	_____
10. Federico González Ruíz	_____
11. María Lira Alvarado	_____
12. Emilia Aguilar Rojas	_____
13. Silvano López Montalvo	_____
14. Rosa Flores Galindo	_____
15. Martín Guzmán Vega	_____
16. Raymundo Hernández Joaquín	_____
17. Enrique Rodríguez Cortés	_____
18. Pedro Olivares Sánchez	_____
19. Dolores Trujillo Adán	_____
20. Simón Blanco Suárez	_____
21. Fernando Cid Carrera	_____
22. Leobardo Carrera Lira	_____
23. Ana Barbosa García	_____
24. Armando Calixto Martínez	_____

Ndatú'un ún ña savií ún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Ndíá tu'un kú ña vaxi nuú tutu ña kindoo na?
- ¿Ndíá tu'un kú ña kuví kumaní nuú tutu ña kindoo na?
- ¿Njichuun ké ndakani ini kún t̄aa na tutu yó'o?

Ka'vi ra ka'yu ún xí'in iin krúsin lo'lo ✕ ña'ñu ña ni'i ña xí'in ña koó ni'i iin tutu kindoo.

lin tutu ña kindoo na ni'i ña	Ni'i ña	Koó ni'i ña
Nq'ná		
Kindoo na chiñu ña vaxi yó'o		
Ndiáyú tá'an na		
Ñuu, xí'in k̄í ña ndakil'itá'an na		
Ikun nuú vaxi k̄iví na yuvií		
K̄iví na yuvií ná xakí nuú ndakitá'an na		

Ka'vi ra kuniso'o va'a ún tu'un vaxi yó'o ndiaa na kundaa ini kún xí'in ña.

Ndaka'an ún:

Ña **tutu ña kíndoo na** kú ña iin tutu nuú tiaa na té ndakitá'an iin ti'vi na yuvií, ña kíndoo na ra ñiká'an na xq'á iin chiñu ña xíniñú'un nuú tákú ndi'i na.

Ña tutu kíndoo na, va'a ña ña kundaa ini na yuvií xq'á ña ndakitá'an na, saá tú xíniñú'un ña ña kundaa ini xq'á ña kíndoo tákú ndi'i na.

Nuú iin **tutu ña kíndoo na** kyeé xíniñú'un kúmaní tu'un vaxi yó'o nuú ña:

- Nnu xí'in kiji nuú ndakitá'an na, sava tú tiaa na *hora*
- Na yuvií na xakí nuú ndákita'an na
- Ña kíndoo tákú ndi'i na
- Kivi na xí'in tuni kivi na yuvií na tiaa tutu yó'ó
- Ikun nuú vaxi kivi na xí'in tuni kivi tákú ndi'i na yuvií na xindeé ra ñiká'an na xq'á ña kíndoo na

Ka'vi chiñu vaxi yó'o.

Na yuvií na íyo ñuu San Francisco Ozolotepec ndakitá'an na kij 20 ña yoó kumi ña nika'an ra táta Luis Flores, ra íyo mií ñuu yó'o kú ra, xa'á ña ndukú ra yoó kú na chindieé tá'a na xí'in ra ña ndasavií na xini ve'e ra. Saá ké íxa na ñuu yó'o, kuá'á ní na yuvií kindo na chindieé tá'an na xí'in ra táta yó'o, saá tu, kindo na ña tákú ndi'i na savií na ña'an kuxi na ña té kij sachúún na ra tá iin tá iin na kuni'i nda'á chínu na.

Chindieé tá'an xí'in na ná tíaa na tutu ña kindo na, xi'na savií kún iin ikun tu'un ña xiniñú'un ku'un nuú ña.

To'ni ña ikun ña savií kún ra ná kuni'li ña ndi'li tu'un ña xiniñú'un ku'un nuú tutu ña kındoo na. Chindieé tá'an xí'in ña vaxi chí ninu yó'o.

Ka'yu xí'in iin krúsin lo'o X tu'un ña vaxi nuú tutu ña kındoo na ra va'a tiaa ikun kún ña ninú.

Chiñu	Ni'i ña	Koó ni'i ña
Chiñu ña kındoo na		
Kiví na yuvií na kana na		
Kiví xí'in tunj kiví na yuvií na tiaa tutu		

Tiaa sava kiví na yuvií ña kuvi savií ún iin ikun nuú vaxi kiví na.

Ndasa ikun ndi'i ña tiaa kún. ¿Ndíá ña xi'na ku'un? xí'in
¿ndíá ña ku'un té xá sandi'i na?

**Yo'o tiaa kún tu'un ña xi'na ku'un xí'in ña ku'un té
xá ndi'i.**

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

Tiaa kún tutu ña kịndọo na.

Naá ini kú xá'á ña tų'un xíniñú'un kų'un nųú tutu ña kịndọo na.

A large, light blue rectangular area with horizontal blue lines for writing. A vertical red line is positioned on the left side, creating a margin.

To'ni nuú tutu ndukú, ná kuni'i ña ña yó'o:

- Ná kuni'i ña k̄i x̄i' in ñuu.
- Ná kuni'i ña k̄i v̄i na yu v̄i na kana ña ndakitá'an na.
- Ná kuni'i ña chiñu xa'á ña ndakitá'an na yu v̄i.
- Ná kuni'i ña ña k̄i ndoo tákú ndi'i.
- Ná kuni'i ña k̄i v̄i x̄i' in tuni kuví na yu v̄i na tiaa tutu yó.
- Ná kuni'i ña ikun k̄i v̄i na yu v̄i x̄i' in tuni kuví na na n̄i xa'an nuú ndakitá'an na.

Tú x̄i niñú'un kún ndiakua ná'nu to'ni á tiaa kún ña yó'o:

- Ña k̄i v̄i na yu v̄i x̄i' in ñuu
- Á nuú xa'á tá iin ña'ñu
- Nuú ndu'ú iin *punto* ra kuvá'an ká ña tiaa

Tú xiniñú'un ña ndasavií kún tutu kịndọo na, ndandikó tiaa kún ña yó'o.

Tiaa xa'á iin iin na'ná vaxi yó'o ña k̄indoo na
táku ña tiaa na nuú tutu k̄indoo na.

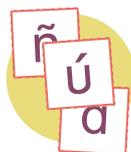

Ka'vi chiñu vaxi yó'o ra ka'yu kún ña tu'un tiaa na xí'in ndiakua “ñ”, “ch”, “s”, “m”.

Na yuvií na íyo ñuu Santa Katarina ndakitá'an ndi ña kana ra táta Luis Flores, ra íyo yachin xí'in ndi, xa'á ña nixaa kuvi chindieé tá'an ndi xí'in ra ña nduvií xini ve'le ra, chí saá ké íxa ndi ñuu ndi yó'o.

Xa'a chiñu ka'vi kún tiaa u'un tu'un ña ni'i ndiakua vaxi yo'ó “ñ”, “ch”, “s”, “m”.

Ka'vi tu'un vaxi yó'o xí'in tachí ndieé kún.

1. ñani

4. mitú'un

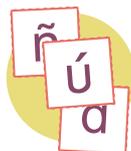
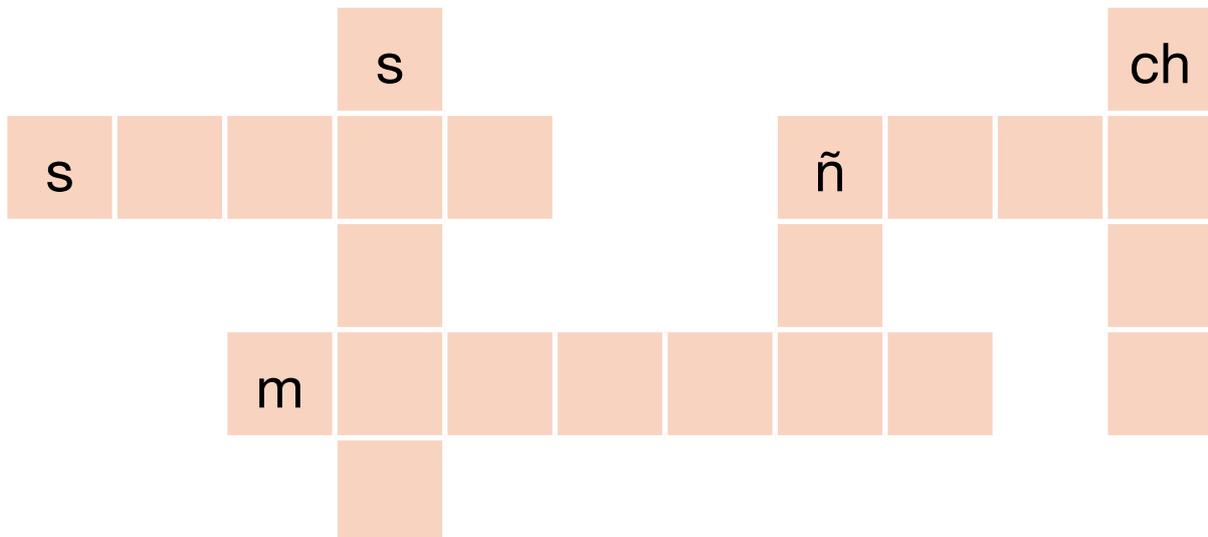
2. chiñu

5. ñuu

3. savíi

6. sataá

Ndatavaá tu'un nuú ña'a vaxi yó'o nuú kúmaní ña.
Kundiaa kún ña tá iin tá iin ndiakua ná k̄ndo ña ini
nuú kúmaní ña.

Ka'vi tá iin chiñu vaxi yó'o ra ka'yu ún ndiá ña ké xíniñú'un tíaa kún nuú tutu kíndoo na.

Chiñu	Xíniñú'un ña	Xíniñú'un ña
Tú kúni yu ndatú'un iin ña'a xí'in ra lo'o se'e yu ra kuq'an sákua'a ñuu ká'nu.		
Tú xíniñú'un ndakaya yu kivi na yuvií na kíndoo ndasavií nuú ñú'un tiakují na ñuu.		
Tú xíniñú'un kana yu tákú ndi'i na ñuu ña ndakitá'an ña ve'e sákua'a na kúachi.		
Tú xíniñú'un tíaa yu kivi tákú ndi'i na ndakitá'an.		

Ndatú'un kún ña savií kún xí'in ra sáña'a yó'o.

¿Ndiá inka chiñu xíniñú'un tíaa kún iin tutu ña kíndoo na?

Chitá'an tutu yó'o.

Sava Ndiáyú na sí'i

1. Vii kundeé ná ra ña neá sandivá na xí'in ná.
2. Koo na sátátan kí'in kúenta xí'in ná té ñu'un se'e na iin saá ndiag té sakaku ná se'e ná.
3. Inuú koo ndiáyú na xí'in na tíga ña nuú kúenta na chí'ñu.

Sava ndiáyú na kuachí valí xí'in na xá ná'ñulo

1. Vivii koo na ña vivii na kuachí na koo sukún na, ña xiniitúni na, ña vivii ndakaní ini na, ña víi íxa xí'in mií na xí'in nuú ndeé na.
2. Koo na kundiaa na ña ndiáa nj iin na na sandivá xí'in na.

Ña kundaa ká ini na:

Tú kúni ká ún kundaa ini ká ún xq'á ña yó'o, kuvi ndakítu'ún nuú tutu vaxi yó'o

- Ña ndakí'in tu'un dí'i na yuvií, íyo ña: <http://www.un.org/es/documents/udhr/>
- Tutu ña savii na xq'á na ñuu valí ndiákua. 169 na chítatá'an ká'ñu ndakí'in tu'un na na sachiñu, íyo ña: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/ed_norm/@normes/documents/publication/wcms_100910.pdf
- Ña kíndoo na na táta chí'ñu ña njisa ña ndiáyú xq'á na ñuu valí, íyo ña: http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/DRIPS_es.pdf
- Tutu ká'ñu ká'gn xq'á na íyo ñuu Ke'yo, íyo ña: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/html/1.htm>
- Tutu ká'ñu ká'gn xq'á ndiáyú tu'un na ñuu valí, íyo ña: http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/257_171215.pdf
- Saá tu kuvi kana kún yó'o: Kumi xq'á na ndakí'in tu'un na yuvií, ña yó'o íyo ña ká'gn xq'á na yuvií na íyo ñuu valí, ña ndakí'in tu'un na na ndasi na na keé vekaa, saá tú ña ndá'o na sí'i ña inuú koo na xí'in na tíga, kána na kga xikó tu'un 01 800 715 2000

Ña ndiáyú koo vii na ñuu valí

Tutu ña kíndoo na

Ñuu Vista Ermosa ndíkundia ñuu Ajalpa, Ñuu Ndio'lo kú ña kaa 11:30 ña'a kí'i nuú 21 yoó uxa kuyiá 2018, ndakí'in tá'an ndi'i na yuvií ña kana ra táta Marío Puerto Atlaua, kuu ra ra chí'ñu kí'in kúenta xí'in ña'a kuvií íxa na chí'ñu, nuú íyo nuú ndakitá'an na na chindieé tá'an xí'in na ve'e chí'ñu kíndoo na ña ndakitá'an na yó'o savii na iin ve'e nuú ká'vi na. Kíndoo na, chí'ñu ña vaxi yó'o:

1. Ndi'i na ñuu yó'o chindieé tá'an na vikó na ña'la ña kuvií ña yó'o kú ña 300 kílo yutí ndi'i, 10 kaa chitú yutí yuú, 100 kaa náni kuvií ve'e, 20 ítin semento, 2 miyar ndo'lo kúá'a xí'in 50 kaa xinií ve'e.
2. Táku ndi'i na ñuu chindieé tá'an na xí'in ña'la kuxi na sachiñu savii ve'e sákua'a.

Kuu ña yó'o kíndoo na na ndakí'in tá'an xq'á tutu kuvií yó'o sandi'i na nuú ña, uvi kú ña, ra chindu'ú na tuni kí'vi na táku ndi'i na kixi yó'o, kú ña 14:00 kaa xikuá kú ña mií kí' xí'in mií kuyiá té ndakitá'an na ñuu Vista Ermosa ndíkundia ñuu Ajalpa, Ñuu Ndio'lo.

Ndatú'un kún ña savií kún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Ndíá ña kú tá iin tutu yó'o?
- ¿Níxaa naní tá mitú'un tutu yó'o?
- ¿Ndíá ña ké sama tá iin tutu yó'o?
- ¿Níchuun xíniñú'un tá mitú'un tutu yó'o nuú yó'?

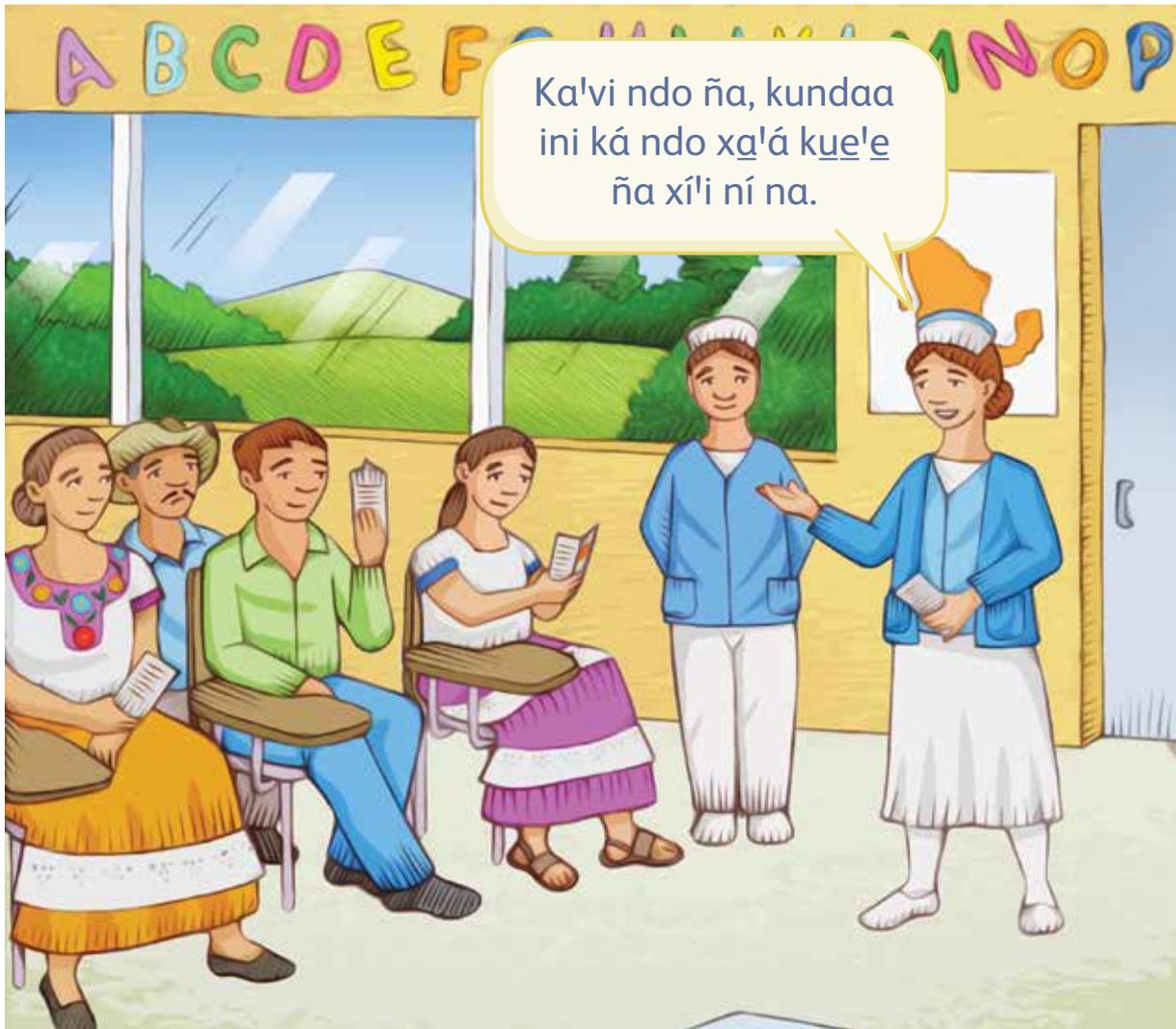
N̄a'ñu ña níí 3

N̄a kúni tutu yó'o:

- Ndakani na x̄a'á ña ka'vi tu'un vaxi x̄iní tutu tá'nu uni ra ndatú'un ña “¿Ndía kuq̄e'ē kú ña x̄í'i ní na?”.
- Ndandukú na tu'un ña x̄iniñú'un va'a nuú tutu tá'nu uni ra ndatú'un ña “¿Ndía kuq̄e'ē kú ña x̄í'i ní na?”.
- Ndakuni na ndiakua ná'nu x̄í'in ndiakua valí nuú iin tu'un x̄í'in tu'un kání.
- Tiaa na, to'ni na ra sanduvií na iin **tutu ndukú**.
- Ndakuni na n̄ixaa íxá'á ra n̄ixaa ndi'i iin tu'un ndátú'un na.
- Ndakuni na ra tiaa na ndiakua *x*, *r*, *nk*, ña x̄iniñú'un na ñá tiaa na tu'un mí' na.
- Ndátú'un na iin tu'un yu'ú ra kundiaa na n̄ixaa koo ndátú'un ndakú va'a na ña (ña vivií ndakitán x̄iní).
- Ndakuni na n̄ixaa iin ña x̄í'in ndia x̄iniñú'un na tutu ña ka'vi na ra tiaa na.

Kotondiaa nuú na'ná ra ka'vi kún ña ká'an na yuvii yó'o.

Ndátú'un ún ña savií ún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Nixaa naní tutu ña taxi nda'á ná ña'á?
- ¿Á xa xini ndo iin tutu ña kitá'an xí'in ña tutu yó'o?
¿Ndía mí?
- ¿Niña'a ké ndátú'un tutu ña xa xini ndo?
- ¿Nichuun xiniñú'un tutu yó'o?

Ndandukú nuú tutu tá'nu uní ra ndátú'un “Ńa xí'i ní na... ¿kú ña iin kue'e?” ra ka'vi kún tu'un vaxi xíní ña.

¿Nixaa sándi'i rá xq'á inka na yuvii?

Ńa sandiv'ra ra xq'á na yuvii yó'o, ña xí'i na yó'o kuq'á ní ña vq'a sándi'i rá xq'á ña tákú ña vq'a itá'an na xí'in na ve'le ña na ni'i kue'e saá tákú ndi'i inka na yuvii. Na kuq'á ní xí'i na ndixi ña Ńuu Kq'ó, xq'á ña yó'o kú ña kuq'á ní tún ndó'o xí'in karro, saá ña kumii ña yó'o xq'á ña yó'o 10,000 na yuvii xí'i ra 25,000 kindqo vq'á xq'á ndixi yó'o.

¿Nixaaa íxa yó ra na kqó ka na ko'o ndixi?

Iyo kuq'á ní na chiñu chindieé tá'an xí'in na yuvii, Ńuu Kq'ó yó na ve'le naní Centro de Atención Primaria en Adicciones (CAPA) ndikun ña sáta Centro Nacional para la Prevención

xí'in Control de las Adicciones (CENADIC), nuú taxi na ndieé nda'á tákú ndi'i na yuvii, ña na kuvi chindieé tá'an na xí'in na kúni ká'in kue'e ndixi, iin saá ndiqq na ndó'o xq kue'e ndixi yó'o, ra ña ve'le yó'o chika ña ndieé xí'in na yuvii ña na kq'ó na ña'ra vq'á iin saá yqa ká'qñ ña xí'in na ña vii na koo na xí'in mii na, iin saá yqa tú taxi ña tátán ña na ko'o na ra chindieé tá'an ña xí'in na xq ndieé vq'a ndó'o (chindieé tá'an na xí'in na).

Na CAPA ndikundia CENADIC yó'o, chikaq ní ka na ndieé xí'in na sakan kúni ká'in kue'e yó'o chí saá ké ña kuvi, chindieé na xí'in na mii na xí'in na ve'le na, ra su'va kuchuún ní ka na chikaq ní ka ndieé xí'in na ra sanduvií na ña nixaa iyo na ra vii ní ka kundeé na na ndó'o kue'e yó'o, ra vii kundeé na xí'in na ve'le na saá xí'in inka na yuvii nuú ndeé na.

Ńa kundaa ká ini na

Tú kúni ka ún kundaa ini ka ún xq'á kue'e ña xí'i ndixi, nixaa koo ndi'i xq'á, kuvi kq'qñ ún sáta na chiñu vaxi yó'o:

- **Centros de Integración Juvenil, A. C. (CIJ)**, sáta kqa xikó tu'un CIJ ndakuiin na ká'qñ na xí'in ún: 5212 1212 á sáta kqa ndaku vaxi yó'o: <http://www.cij.gob.mx/index.html>
- **Central Mexicana de Servicios Generales de Alcohólicos Anónimos A.C.**, sáta kqa xikó tu'un: 01 800 2169 231, sáta kqa xikó tu'un yó'o: <http://www.aamexico.org.mx/>
- **Centros de Atención Primaria en Adicciones (CAPA)**, sáta kqa xikó tu'un: 01 800 911 2000 sáta kqa xikó tu'un yó'o: http://www.cenadic.salud.gob.mx/interior/centros_nuevavida.html

Ńa xí'i ní na... ¿kú ña iin kue'e?

Ndátú'un ún ña savii ún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Ndíá tu'un kuvi ndátú'un tá iin tu'un ká'nu ña vaxi nuú tutu tá'nu uní ña ndatú'un?
- ¿Niña'a ké xanini kún ndatú'un tutu tá'nu uní xq'á ña ka'vi kún tu'un vaxi xíní ña?
- ¿Yoó xq'á va'a vaxi tu'un ña vaxi nuú tutu tá'nu uní ra ndátú'un?

Ka'vi iin iin ta'vi tutu tá'nu uní ña ndátú'un ra ndatú'un xí'in ra sáña'a yó'o ña kundaa ini kún. Ka'vi ña ndiaq na kundaa ini ún ña.

Ndakuiin t'un vaxi yó'o xí'in t'un vaxi nuú
tutu tá'nu uni ña ndátú'un.

¿Niña'a ké kue'e xí'i ní na?

¿Niña'a ké íxa ña?

¿Nixaa ké íxa ña kue'e yó'o xí'in na yuvíí?

Ndachitá'an ún xí'in iin chichi tu'un kání ña va'a saxinu kún tu'un, tá'an íyo ña vaxi yó'o.

Ña xí'i ní na...

...kú ña íxa ña xí'in na ña kuni ní na ko'o na.

Ña ndó'o na xí'in kuę'e yó'o...

...kuvi ki'in ká na inka kuę'e xí'in ña.

Ña kuęé va'a kúni na xí'in míi na xí'in ña kusuchí ini na...

...kú ña iin kuę'e kúéé kúéé sandi'i ña xq'á na.

lin na yuví xí'i ní...

...kuvi ki'in na tija ña a na sí'i ña.

Ña kuę'e yó'o...

...kúéé kúéé sandi'i ña xq'á na.

Ka'vi tu'un ra ndachitá'an kún xí'in iin chichi
na'ná xí'in tu'un ña kitá'an xí'in mií ña.

xíni

xu'ún

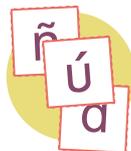
xarínka

taxí

ndixi

Ka'vi tɔ'un ra ndakasi ún xí'in tɔ'vɔ lo'o ndiakua
“x”, “r”, “nk”.

xíkíí

xíkò

rí tɔ'na

ra lo'o

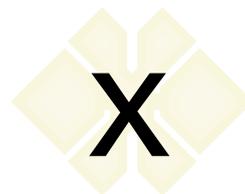

inka chí'nkí

xarínka

ndatú'un

Ka'vi tu'un kání vaxi yó'o ra ki'in va'a ún kúenta xí'in
ña ndiakua ná'nu xí'in ndiakua valí.

Xíni ní ra lo'o se'e yu xaa ra.
Kua'á ní xu'ún sandi'i na té xí'i na.

Ra Miguel ndieé ndó'o ra.
Tákú ndi'i kíi xí'i ra yíi yu.

Inka kíi ko'o yu ndixi.
Xa niya'a inka kuiya ta'an ko'o ka yu.

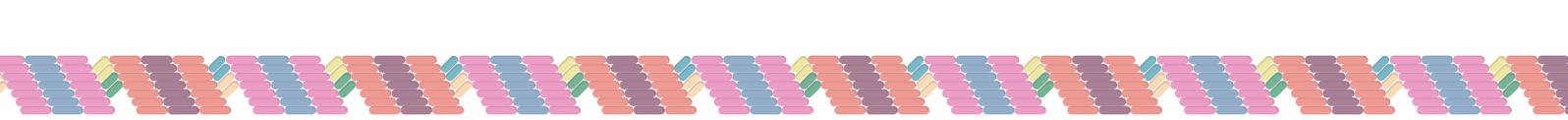

Tiaa ña xíni ún xá'á iin tutu tá'nu un̄i ña ndátú'un.

¿Nixaa ká ña?

¿Ndíá chiñu ni'i ña?

¿Nixaa ké vaxi tu'un nuú tutu tá'nu un̄i?

Nuú ña yó'o, ndatavaá iin tutu tá'nu uni ña ndátú'un ña xa xíni kún.

Ndakuiin tu'un ndakatu'ún vaxi yó'o.

¿Niña'a ké ndátú'un tutu tá'nu uní ña sanana kún?

¿Niña'a ké iin íyo ña xí'in ka'vi kún ninú?

¿Ndíá inka ña'a ké kuvi kuni'i tutu tá'nu uní yó'o?

Ka'vi tutu vaxi yó'o ndiaa kundaa ini ún xí'in ña.

Ndaka'an ún:

Iin **tutu tá'nu unj ra ndatú'un ña** kú ña iin tutu ña ndata'vi tu'un xiniñú'un nuú kuq'á na yuvií, xq'á iin chiñu ña xq xini na.

Ña **tutu tá'nu unj ra ndatú'un ña** tu'un vaxi nuú ñatutu yó'o tá'nu ña unj ta'vi ra xiniñú'un na unj saá nuú tutu yó'o. Ña kán ké, ña ka'vi yó ra kundaa ini yó tu'un vaxi nuú tutu yó'o xiniñú'un kutá'nu ña ra xá'á yó ka'vi yó ña chí nuú ña saá chí ini ña té ndi'i saá chí sáta ña.

Nuú **tutu tá'nu unj ra ndatú'un ña** xiniñú'un ndani'i kún ña yó'o:

- **Nuú tutu.** Ña nuú kú ña ra kvi kuni'i ña na'ná xí'in iin tu'un kání ña ká'qan xq'á iin chiñu ña vaxi nuú tutu yó'o.
- **Tu'un vaxi xini ña.** Ndasa ikun ña tu'un vaxi ini tutu yó'o; saá íyo ña tá iin unj ta'vi tutu yó'o ra ndatú'un ña iin chiñu va'a.
- **Sáta tutu.** Ña sáta tutu kú ña ra yó'o vaxi ña ká'qan ña ndiá kvi kundaa ini ká na xq'á chiñu ndatú'un ña.

Ka'vi ra koto'ni nuú tutu tá'nu un̄i ña ndátú'un x̄á'á “Ña x̄í'i ní na... ¿kú ña iin kue'e?” ra ndakuiin kún á ña ndixa ké á ña ndíixa ké v̄axi yó'o.

Tu'un kání	Ndixa	Ndíixa
V̄axi n̄a'ná nuú ña.		
Á íyo iin ña'ñu níí ña.		
Kú ña iin tutu nuú v̄axi tu'un v̄a'a ña x̄íniñú'un kundaa ini na x̄á'á iin chiñu.		
lin ña ndátú'un kama kú ña.		
Tu'un v̄axi x̄íní tutu ká'ḡn ña x̄á'á chiñu v̄axi nuú tutu.		

Ka'vi tá iin tá iin chiñu vaxi ra ka'yu iin krúsin lo'o nuú xíniñú'un ka'vi kún iin tutu tá'nu uní ña ndátú'un.

Chiñu	Xíniñú'un ña	Xíniñú'un ña
Tú xíniñú'un yu kunda ini yu xq'á ña kuniñú'un yu ña ndika'yü yu nuú na Seguro Popular.		
Tú kúni yu kunda ká ini yu xq'á kue'e ña ku'vi tixin yu.		
Tú kuni yu kunda ká ini yu xq'á nixaa kuvi kondiaa yu tiakuíí.		
Tú ndikaq yu ve'e nuú sátátán na ra kúni yu kunda ini yu ndia tikú kúmaní ki'in se'e yu.		

Koto'ni nuú na'ná ra ka'vi ña ká'an na yuvií.

Xí'í mí' yu, túkú ndatú'un ún xí'in yu xa'á ña kuu ñuu yó.

Ndatú'un, xí'in ndi táta. Kúni ndi kundaa ini ndi.

Va'a va, ñuu yó xíkundu'ú ña té kuyá 1940 rá na tá'an yó ni xindeé na xina'a yó'o.

¿Ndiá xindeé na?

Saá kuu, yu'u ra xa'á yu yó'o iin kí' 3 ku'a'an yoó uní ña kuyá 1950 ra yó'o xíni tá'an yu xí'in xítán ndó. Saá niya'a ra kaku ivá ndó ra yó'o tú xíni tá'an ra xí'in sí'í ndó.

Ra té xa tanda'á ndi ké niya'a ña yukú tavaá ní ña ñu'u, ¿á ndaka'an ún Lupe?

¡Ndaka'an va'a va yu! Kini ní nixiyo, iin uxa kí tavaá ña kua'á ní i'ma xí'in ñu'u ra nika'an na chiñu xí'in yó kee yó ku'un yó, saá niya'a ra kueé nindó'o yó saá ké kini ní niyu'ví yó.

Ñuu yó'o xa kua'á ní ña ndó'o ña: xa ndieé ní kani saví, xa ndó'o ní tú ndi xa'á saví va ndi'í ña yó'o xa niya'a ñuu yó. Vichin ra ndó'o na valí, kú na ndátú'un ña kuu ká ñuu yó.

Va'a va, ¿ra ndiá ña ké xi'na savií na, ichí ká'nu á ve'e nuú sákua'a va ndi?...

Ndatú'un kún ña savií ún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Ndiá ña kú ña ndatú'un na yuví yó'o?
- ¿Nixaa ké ndasa ikun na ña ndatú'un na?
- ¿Ndiá chiñu va'a ña ka'an yó nixaa kuu ña dó'o yó xí'in ndiá kí niya'a ña?
- ¿Á xa xiniso'o kún tá'an ña ndátú'un na yó'o?
- ¿Á xa ndátú'un tá'an ña yó'o?
- ¿Nixaa ké chindieé tá'an kí kuu ña xí'in ña nixaa kuu ña ña kvi kunda va'a ini yó ña ndatú'un inka na yuví?
- ¿Ra nixaa chindieé tá'an ña ña kvi ndatú'un viví yó ña xa kuu?

Kuniso'o va'a ún tu'un ña ká'vi ra sáña'a yó'o ra ndatú'un xí'in ra ña ká'an ña.

Ndaka'an ún:

Ña **tu'un ndátú'un na yuvií ña kuu** kuq'á ní nuú kuvi ndatú'un yó ña ra kuvi ndatú'un yó ña sakán ndó'o yó a ña xa kuq'á ní kuiya ndó'o yó, saá tú ña ndó'o inka na yuvií ra ndátú'un na xí'in yó.

Xí'in tu'un ña ndátú'un ña kuu kundaa ini yó xa'á kuq'á ní ña xa kuu ra nixini yó kij kuu ña ni nindó'o mií yó ña ra xini yó saá kuu ña chí ña ndatú'un xa'á mií yó, xa'á na ve'e yó, xa'a na ñuu yó xí'in xa'á tákú ñuu ká'nu nuú ndeé yó.

Tákú ña ndatú'un yó xa'á ña kuu xiniñú'un ní kundiaa **ikun** yó **nixaa ké kuu** iin chiñu, saá kuvi tú chindieé tá'an yó xí'in inka ká tu'un tákú **kij kuu ña á iin ña ndieé va'a kuu**, tú naá kundiaa yó ña yó'o ra, kuvi sama ña ndatú'un yó.

Saá tú, xiniñú'un kuniso'o va'a yó tu'un yó'o tákú ña xiniso'o yó ña ndatú'un xí'in yó xa'á iin ña kuu saá ké kuvi vivií kundaa ini yó ña kuu.

Kuniso'o ún ña ká'vi ra sáña'a yó'o ña tu'un vaxi chí n̄nu yó'o ra kuniso'o kún n̄xaa ndasa ikun na ña xí'in n̄xaa ndachitá'an na tu'un ña xa kuu.

Emiliano Zapata*

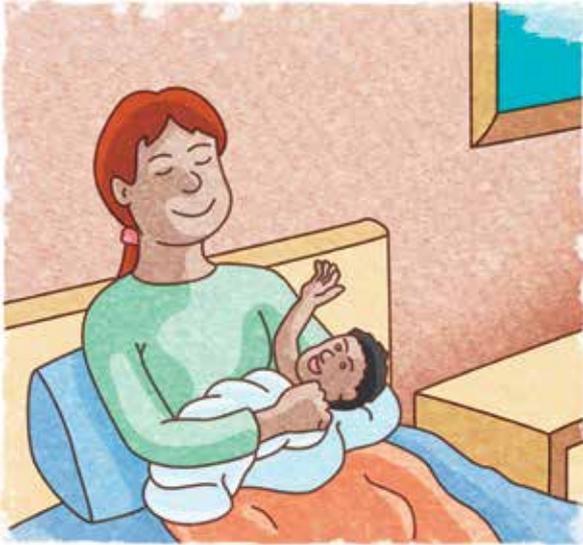
Ra Emiliano Zapata kaku ra ña k̄i 8 yoó una ña kuiya 1879, nuú ñuu naní Morelos (Ñuu Ko'yó). Ivá ra kuu ra táta Gabriel Zapata xí'in ñá nána Cleofás Salazar. Té lo'o ra ra kutiaa ra sachúún ra ta'ví ra ra ndíaa ra kití. Ñuu nuú n̄xiyo ra x̄indaki'in ra tu'un na ndá'vi na sandiva'a na kuíka xí'in.

Ña k̄i 11 yoó un̄i ña kuiya 1911, kakin ra kuachi xí'in ra chiñu ká'nu ra tátá Porfirio Díaz xa'á ña xa kuá'á ní kuiya kú ra ra chiñu ká'nu, ña chindieé tá'an ra xí'in ra tátá Francisco Madero. Ña k̄i 28 yoó ux̄i iin ña kuiya 1911 tava ra tutu ká'nu ña naní “Plan de Ayala” nuú ndukú ra nuú na kuíka taxi na ñu'ú nda'á na ndá'vi. Ña kán ké ndakuni na ra su'va “El Caudillo del Sur”. Ña kuiya 1914, ndakitá'an ra xí'in ra Pancho Villa ra ki'in na Ñuu Ko'yó, saá ra na chiñu itá'an xí'in ra tátá Venustiano Carranza sandúxaá na ra n̄andikó ra ñuu ra, ra yó'o kú ña chindieé tá'an ra savií ra iin na chiñu ka'an xa'á ñu'ú na ndá'vi.

* Biografía corta de Emiliano Zapata, consultada en línea el 30 de noviembre de 2016 a las 19:58 hrs., disponible en: <http://biografiacorta.blogspot.mx/2012/10/biografia-corta-de-emiliano-zapata.html>

Saá savií ka ra kuqchi xa'á na ndá'vi, ndiaa iin kí'í na tija itá'an xí'in ra táta Carranza xa'ni na ra ini ve'e ká'nu naní Chinameka. Kán ké nixi'í ra kí 10 yoó kumi ña kuiya 1919.

Tiaa tá iin nuú na'ná ñá kuú xí'in kí kuu ña ndó'o ra Emiliano Zapata.

Five horizontal lines for writing.

Five horizontal lines for writing.

Ndakani x̄iní ún x̄a'á iin ña ká'nu k̄uu ñuu kún: tákú ña k̄ij̄ x̄akudnu'ú ñuu kún, iin ña ndieé kani saví, iin ña ndó'o tákú iin na yuvií ká'nu, á tákú iin ña ndieé k̄uu.

Ndasa ikun ña k̄uu x̄i'in tu'un ndakatu'un vaxi yó'o.

- ¿Áma k̄uu ña?
- ¿N̄ixaa k̄uu ña: ndíá ña k̄uu nuú, ndíá ña k̄uu ma'ñu ra ndíá ké k̄uu ña x̄a ndi'i?
- ¿N̄ixaa ítá'an tá iin ña k̄uu ra n̄ixaa ké chindieé tá'an tá iin ña k̄uu?
- ¿Yoó kú na yuvií ka'lan na x̄a'á ra niñá'a ké ɨxa na?
- ¿Ndíá k̄ij̄ á chiñu ña k̄uu ka'lan ña x̄a'á?

Tiaa ña tu'un ndátú'un na k̄uu ra kundiaa kún tu'un ña ká'lan n̄ixaa k̄uu ña, x̄i'in k̄ij̄ k̄uu ña á ña chiñu ká'nu ña k̄uu.

Ndatú'un ña chiñu ká'nu ku ñuu kún nuú na sáku'a' a xí'in kún, kuvi chindieé tá'an kún xí'in ña xa tiaa kún.

Ndakani xiní ún iin ña ndatú'un na yuvíí ña kusíí ini kún xí'in ra ndasa ikun kún ña ku xa'á ña kij ku ña xí'in nixaa ké ku ña.

Yó'o tiaa kún ña ndaka'an kún xa'á ña ku.

K <u>i</u> j k <u>u</u> ña	¿Ndíá ña ké k <u>u</u> ?

Ndatú'un ña kuu nuú na yuvií na ndatú'un ña ña kuvi kundaa ini kún á tiaa vivií kún ña kuu ra íyo va'a ña kij kuu ña, té xiniñú'un ña, ndasavií ña tiaa kún ninú.

Ndaka'an ún:

Ña xiniñú'un yó kij kuu iin chiñu xí'in ña nixaa ké kuu ña kú ña tu'un ña chindieé tá'an xí'in yó ña ndatú'un yu'ú yó ña xa kuu ña yó'o ra xiniñú'un ña nuú yó ña kuvi ndasa ikun va'a yó ña kuu ini xini yó ra saá kuvi ndatú'un vivií yó ña.

Kuvi kuniñú'un yó ña yó'o ña kúni yó ndatú'un yó iin ña xa ndó'o yó, ña ndó'o na ve'e yó á ña ndó'o na ñuu yó ra xiniñú'un yó ña xa'á ña kuvi ndakani yó ña ndó'o yó xí'in ña kuu nuú ndeé yó.

Saá tú, xiniñú'un yó ña ña kuvi kundaa ini yó ña ndatú'un inka na yuvií ra saá ndakani xini yó xa'á ña kuu xí'in inka na yuvií á xí'in inka na ñuu.

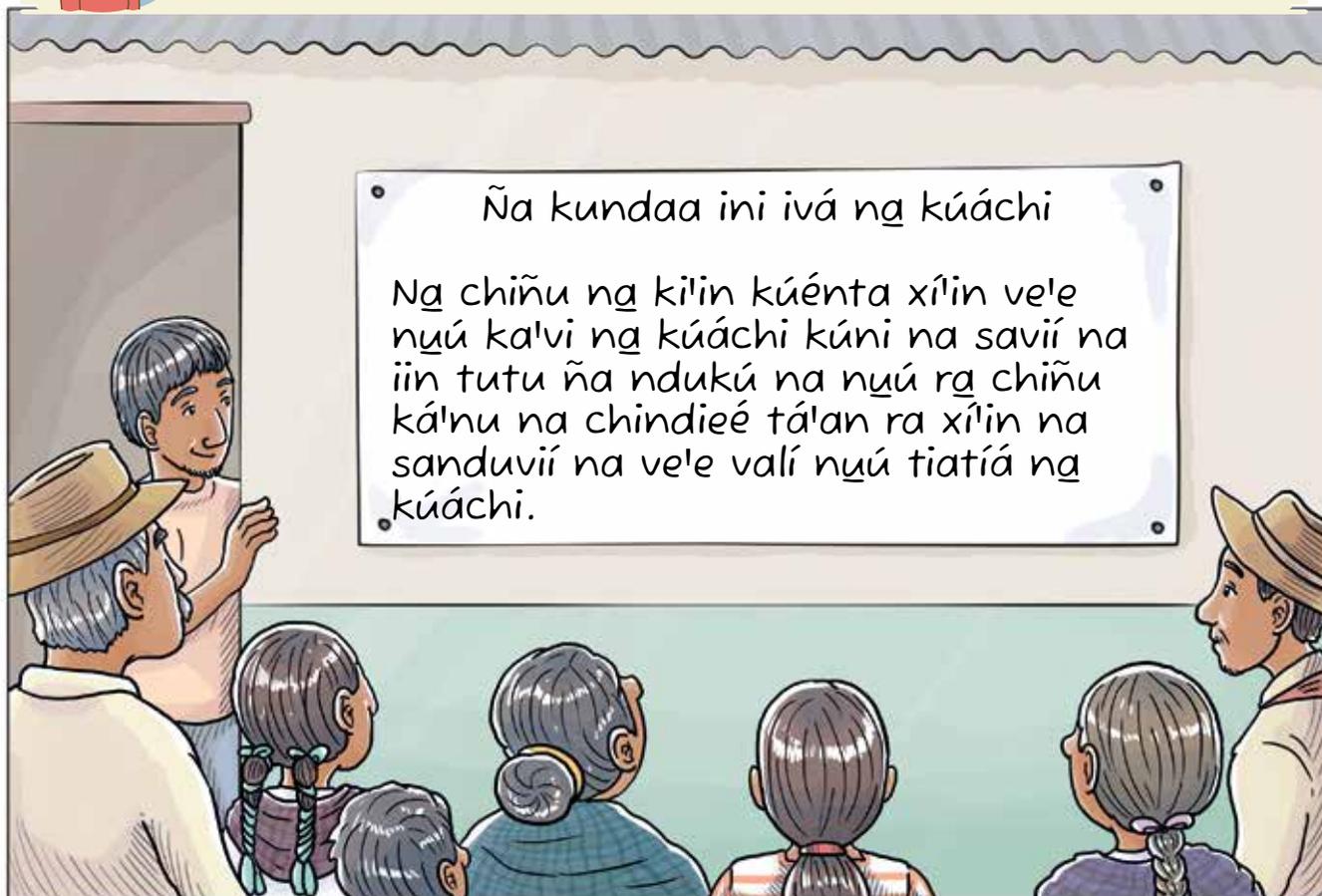

Ndatú'un ra ndakani x̄iní kún x̄a'á ña s̄akua'a kún x̄a'á ña n̄ixaa koo ndatú'un kún x̄a'á iin ña k̄uu.

- ¿N̄ixaa ké ndasa ik̄un yó ña k̄uu ña ndatú'un yó ra n̄ichuun ké x̄iniñú'un ndachitá'an yó tá iin tá iin ña k̄uu?
- ¿Vichin á x̄a va'a ká ndatú'un ña x̄a k̄uu? ¿N̄ichuun?
- ¿N̄uchuun ké x̄iniñú'un ní kuniso'o vivií yó ña tu'un k̄uu ña ndatú'un na yuvií x̄a'á ña k̄uu?
- ¿N̄ixaa ké chindieé tá'an tu'un ña ndatú'un x̄a'á ña k̄uu ña k̄uvi ndakuni yó iin ña x̄a k̄uu?

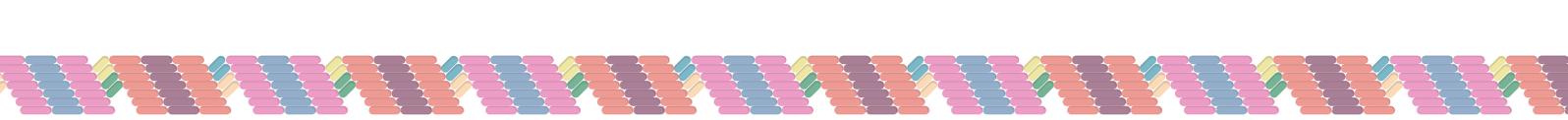

Kotondiaa nuú na'ná ra ka'vi va'a kún tu'un ña vaxi nuú ña.

Ndakuiin tu'un ndakatu'ún vaxi yó'o.

¿Ndíá tutu ké tiaa na chiñu yó'o?

¿Nixaa naní ña?

¿Nichuun ké xiniñú'un tutu yó'o?

¿Á xq xini kún iin tutu tá'an ña yó'o? ¿Ndíá míí?

Ndandukú ña tutu ndukú ña tutu ta'nu va'á ndakaá vaxi ña kúvi ka'vi yó.

Ka'vi tu'un ña vaxi xíin tutu ndukú xí'in ñá'ñu tutu nuú ndachitá'an na ña.

Ñuu Vista Ermosa, ndíkundia ñuu Itia Ndio'o,
ña 12 xika yoó kumi ña kuiya 2018

Ra táta Arturo Martínez García
Ra chiñu ká'nu ñuu Ajalpan, ñuu Itia Ndio'o

Ra íyo yó'o

Sáta tutu yó'o, ká'an tákú ndi'i ndi na ínu
nuú ñuu Vista Ermosa, ndukú ña mani nuú
kún ña na chindieé tá'an ún xí'in ndi xí'in ña'a
ña kuvii iin ve'e ká'vi ña ñuu ndi. Ndátú'un
ndi xí'in kún ña na kundaa ini kún xa'á ña mii
ndi sachiñu xí'in ña kuvii ve'e yó'o, ña kán ké
ndiákua ña'a nda'á chiñu ndukú ndi ñe kuvi
kuvii ve'e yó'o, kú ña yó'o ña'a ndukú ndi:
300 kílo yutí ndi'i, 10 kaa chitú yutí yuú, 100
kaa náni kuvii ve'e, 20 ítin semento, 2 miyar
ndo'o kúá'a xí'in 50 kaa xini ve'e.

Ña ve'e kuvá'a yó'o kú ña iin ña chika ní ndieé
xí'in ñuu ndi chí koo nuú ká'vi na kúachi valí
ñuu ndi kú na ña'a valí, kú na na tija valí
xí'in saá tú na xa ná'nu ka lo'o íyo ñuu ndi.

Ñuu xí'in
kíj

Tu'un
nuú
ká'an, ña
ndukú
na

Na
kug'an
ña nda'á
xí'in
chiñu
ndiso na

Tu'un n̄ú ká'ḡn, ña
ndukú na

Ndiatú ndi chikaḡ ún iin ndieé xí'in ndi ña
kunda'vi ini kún kúni kún ndi, ra ká'ḡn ndi
xí'in ún ña ndieé ña taxi ún nda'á ndi ra
sánda'ḡa ndi xí'in ña; ra iin k̄i ndiḡa kuvi, kixi
ún toni'i kún ña ve'e kuḡa yó'o.

Ra ndiatú ndi ní ké káchi kún xí'in ndi, ti'vi
ndi iin tu'un Ndíoxi ndaki'in kún.

Xí'in tuto'o t̄aa ndi ña

Juan Santos Sánche
Antonio de Jesús Ernánde
José Lópe Día
Na ínu n̄ú ñuu

Ña ndiḡyú
tá'an na
xí'in yoó
t̄aa ña

Xí'in ña ka'vi kún ninú ndakuiin ún tu'un ndakatu'ún vaxi yó'o.

¿Ndía tu'un ké íyo nuú ña'ñu nuú ká'an, ña ndukú na?

¿Ndía tu'un ké íyo nuú ndiayú tá'an na xí'in yoó tiaa ña?

¿Ndía tu'un ké íyo nuú ká'an yoó nda'á ku'a'an ña xí'in chiñu ndiso na?

Ka'vi tutu vaxi yó'o ndiaa kundaa ini ún xí'in ña.

Ndaka'an ún:

Ña **tutu ndukú** kú ña iin tutu tiaa na kuḡaḡan nda'á iin na chiñu á nuú na ndukú yó iin ña'a, nuú ka'ḡan na niḡhuun ké ndukú na ña'a.

Ña **tutu ndukú** xiniñú'un kuni'i ña ña yó'o:

1. **Ñuu xí'in kij:** Ká'ḡan ña ndiá mií ñuu xí'in kij tḡaa na tutu ndukú.
2. **Na kuḡaḡan ña nda'á xí'in chiñu ndiso na:** Na yuvií xí'in na chiñu na kuḡaḡan tutu ndukú nda'á.
3. **Tu'un nuú ká'ḡan ña ndukú na:** nuú ká'ḡan na niḡhuun ké ndukú na ña'a. Ña kuvi tiaa ún ña ña'ñu yó'o kuvi chindieé tá'an xí'in tu'un ndakatu'un yó'o: ¿ndiá ña'a ké ndukú na?, ¿niḡhuun ndukú na ña?, ¿niḡhuun? xí'in ¿yoó kú na chindieé tá'an na xí'in?
4. **Ña ndiayú tá'an na xí'in yoó tḡaa ña:** Ña'ñu yó'o kú ña nuú tiaa na iin tu'un á iin tu'un kání nuú ndiayú tá'an na, saá tú, tiaa na kivi xí'in tuni nda'á na ndukú ña'a. Tú ña tutu ndukú yó'o tú kuḡa'á na yuvií tḡaa ña, ra xiniñú'un tiaa ndi'i na kivi na xí'in tuni na.

Tiaa nixaa naní tá iin tá iin ña'ñu ña kúmaní nuú ña tutu ndukú vaxi yó'o.

Na
kuj'áñ
ña ndalá
xí'ín
chiñu
ndiso na

Ñuu Vista Ermosa, ndíkundia ñuu Itia Ndio'o,
ña 12 xika yoó kumi ña kuiya 2018

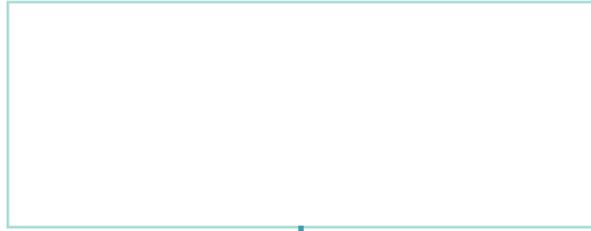
Ra táta Arturo Martínez García

Ra chiñu ká'nu ñuu Ajalpan, ñuu Itia Ndio'o

Ra íyo yó'o

Sáta tutu yó'o, ká'an tákú ndi'i ndi na ínu
nuú ñuu Vista Ermosa, ndukú ña mani nuú
kún ña na chindieé tá'an ún xí'ín ndi xí'ín ña'a
ña kuvii iin ve'e ká'vi ña ñuu ndi. Ndátú'un
ndi xí'ín kún ña na kundaa ini kún xa'á ña mii
ndi sachiñu xí'ín ña kuvii ve'e yó'o, ña kán ké
ndiákua ña'a nda'á chíñu ndukú ndi ñe kuvi
kuvii ve'e yó'o, kú ña yó'o ña'a ndukú ndi:
300 kílo yutí ndi'i, 10 kaa chitú yutí yuú, 100
kaa náni kuvii ve'e, 20 ítin semento, 2 miyar
ndo'o kúá'gá xí'ín 50 kaa xini ve'e.

Ña ve'e kuvá'a yó'o kú ña iin ña chika ní ndieé
xí'ín ñuu ndi chí koo nuú ká'vi na kúáchi valí
ñuu ndi kú na ña'a valí, kú na na tija valí
xí'ín saá tú na xa ná'nu ka lo'o íyo ñuu ndi.

Ndiatú ndi chikaḡ ún iin ndieé xí'in ndi ña kunda'vi ini kún kúni kún ndi, ra ká'ḡn ndi xí'in ún ña ndieé ña taxi ún nda'á ndi ra sánda'ḡa ndi xí'in ña; ra iin kí' ndiḡa kuvi, kixi ún toni'i kún ña ve'e kuḡa yó'o.

Ra ndiatú ndi ní ké káchi kún xí'in ndi, ti'vi ndi iin tu'un Ndíoxi ndaki'in kún.

Xí'in tuto'o tḡa ndi ña

Juan Santos Sánche
 Antonio de Jesús Ernánde
 José Lópe Día
 Na ínu nuú ñuu

Ña ndiḡyú
 tá'an na
 xí'in yoó
 tḡa ña

Ka'vi chiñu vaxi yó'o.

Yó'o xí'in tákú ndi'i na ñuu Itia Sávi kúni ndo ndukú ndo nuú ra táta chiñu ñuu ká'nu ra Arturo Rojas Martínez, na chindieé tá'an ra xí'in ndo xí'in nda'á chíñun ña kuniñú'un na ña savií na ve'e vali nuú tiatía na, saá ra koó ká kue'e ku'vi tixin na.

Savií ikun tu'un ña xiniñú'un kuni'i tutu ndukú kún.

To'ni ikun tu'un t̄iaa kún ná kuni'i ña tákú ndi'i tu'un ña x̄iniñú'un ña kuvi t̄iaa kún tutu ndukú. Chindieé tá'an kún x̄i'in tu'un vaxi ninu yó'o.

Ka'yu x̄i'in iin krúsin lo'o X tu'un ña vaxi nuú tutu ndukú ra va'a t̄iaa ikun kún ña ninú.

Chiñu	Íyo ña	Koó ña
Ñuu x̄i'in kij		
N̄a kuq̄a'ḡa ña nda'á x̄i'in chiñu ndiso na		
Tu'un nuú ká'ḡa ñḡa ndukú na		
Ña ndiḡayú tá'an na x̄i'in yoó t̄iaa ña		
N̄a kuq̄a'ḡa ñá nda'á x̄i'in chiñu ndiso na		

Ndakiin tu'un ndakatu'ún vaxi yó'o.

¿N̄ike ka'ḡa ún x̄i'in n̄a yuvií kán?

Ndasa ikun tū'un ña xanini ún tīaa ún. ¿Ndíá ña xi'na kua'an? ra ¿xí'in ña kua'an té xa ndi'i?

Yó'o tīaa kún tū'un ña xi'na kua'an saá tu tū'un kua'an chí ninú ká.

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

Yó'o tiaa kún tutu ndukú.

Ngá ini kún tákú ndi'i tu'un ña xiniñú'un ku'un nuú tutu ndukú.

To'ni nuú tutu ndukú, ná kuni'i ña ña yó'o.

- Ná kuni'i ña ñuu xí'in kjí.
- Ná kuni'i ña yoó nda'á kuá'an ña.
- Ná kuni'i ña yoó tíaa ña.
- Ná íxá'á ña xí'in tu'un nuú ká'an ña ña ndukú na.
- Ná kuni'i ña iin tu'un ndiayú.

Tú xiniñú'un kún ndiakua ná'nu to'ni á tíaa kún ña yó'o:

- Ña kivi na yuvií xí'in ñuu
- Á nuú xá'á tá iin ña'ñu
- Nuú ndulú iin *punto* ra kuá'an ká ña tíaa

Ka'vi tu'un vaxi yó'o ra tiaa ún iin tu'un kání xí'in ña.

ñuu

ndieé

Na ñuu ndukú na ndieé nuú na chiñu ña ndutí'é nuú xika na.

ñuu

tɪakují

ichí

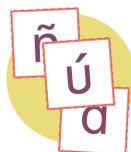
ñu'ú

tikú

ng kúáchi

itún tún tuchi ñu'ụ

ichí

Saxinu kún tu'un xí'in ndiakua ña kúmaní.

__u'ún

x

t

__itá

k

x

ndu__í

m

p

__ikun

e

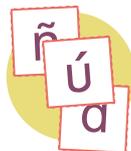
x

__iní ve'e

x

ñ

Ka'vi tu'un ña vaxi yó'o ra ka'yu kún tixi
ndiakua ña ndásaxinu ña.

__atu

e

mb

x

ndi__ __i

x

a

o

__ __ikií

l

x

s

__íní

d

p

x

Ka'yu tixi chiñu nuú xiniñú'un tiaa yó tutu ndukú.

1. Ña ve'e nuú sákua'a na valí kúni na ndatú'un na xí'in tákú ndi'i na ivá na kúáchi ña chika na tuni kivi na nuú tutu ka'vi se'e na koo ña inka kijí.
2. Ra táta Juan kúni ra savíi iin tutu ku'un nuú na chiñu xa'á ña kúni ra ndúku ra iin ndieé xa'á na kúáchi se'e ra na ka'vi.
3. Na chiñu na ndiso xí'in na sátátán kúni na ndatú'un na xí'in tákú ndi'i na ñuu ña sátátán kití sana na koo ña ma'ñu ñuu.
4. Ná Guadalupe kúni ña ndukú ña chiñu iin ve'e nuú xikó na tikoto, nuú ndukú na iin na sachuun kí'in xu'ún ña sataá na.

Ndatú'un xa'á ña ndakuiin ún xí'in ra sáña'a yó'o.

Chitá'an tutu yó'o.

¿Nixaa sándi'i rá xg'á inka na yuvii?

Ña sandiv'á ra xg'á na yuvii yó'o, ña xii na yó'o kug'á ní ña v'á sándi'i rá xg'á ña tákú ña v'á itá'an na xii'in na ve'e na ng n'í kue'e saá tákú ndi'i inka na yuvii. Ña kug'á ní xii'in na ndixi ña Ñuu Kolyó, xg'á ña yó'o kú ña kug'á ní tún ndó'o xii'in karro, saá ña kumii ña yó'o xg'á ña yó'o 10,000 ng yuvii xii' ra 25,000 kindgo v'á'á xg'á ndixi yó'o.

¿Nixaa íxa yó ra na kó' ká na ko'o ndixi?

Íyo kug'á ní na chiñu chindieé tá'an xii'in ng yuvii. Ñuu Kolyó íyo ng ve'e nani Centro de Atención Primaria en Adicciones (CAPA) ndikun ña sáta Centro Nacional para la Prevención

xii'in Control de las Adicciones (CENADIC), nuú taxi na ndieé nda'á tákú ndi'i ng yuvii, ña na kuvi chindieé tá'an na xii'in ng kúni kii'in kue'e ndixi, iin saá ndigga na ndó'o xg'á kue'e ndixi yó'o, ra ña ve'e yó'o chika ña ndieé xii'in ng yuvii ña na k'á'á na ña'á v'á'á iin saá yga ká'an ña xii'in na ña vii na koo na xii'in mií na, iin saá yga tú taxi ña tátán ña na ko'o na ra chindieé tá'an ña xii'in na xg'á ndieé v'á'á ndó'o (chindieé tá'an na xii'in na).

Ng CAPA ndikundia CENADIC yó'o, chikaga ní ká na ndieé xii'in ng sakan kúni kii'in kue'e yó'o chí saá ké ña kuvi, chindieé na xii'in na mií na xii'in na ve'e na, ra su'va kuchuún ní ká na chikaga ní ká ndieé xii'in na ra sanduvii na ña nixaa íyo na ra vii ní ká kündeé na na ndi'i kue'e yó'o.

Ña xii' ní na... ¿kú ña iin kue'e?

Ñuu Vista Ermosa, ndikundia ñuu Itia Ndio'o,
ña 12 xika yó'o kumi ña kuiya 2018

Ra táta Arturo Martínez García
Ra chiñu ká'nu ñuu Ajalpan, ñuu Itia Ndio'o

Ra íyo yó'o

Sáta tutu yó'o, ká'an tákú ndi'i ndi na ínu nuú ñuu Vista Ermosa, ndukú ña mani nuú kún ña na chindieé tá'an ún xii'in ndi xii'in ña'á ña kuvii iin ve'e ká'vi ña ñuu ndi. Ndátá'lun ndi xii'in kún ña na kundaa ini kún xg'á ña mií ndi sachiñu xii'in ña kuvii ve'e yó'o, ña kán ké ndiákua ña'á nda'á chiñu ndukú ndi ñe kuvi kuvii ve'e yó'o, kú ña yó'o ña'á ndukú ndi: 300 kílo yutí ndi'i, 10 kaa chitú yutí yuú, 100 kaa nani kuvii ve'e, 20 ítin semento, 2 miyar ndo'o kú'á'á xii'in 50 kaa xii'ni ve'e.

Ña ve'e kuv'á'á yó'o kú ña iin ña chika ní ndieé xii'in ñuu ndi chí koo nuú ká'vi na

Ndátú'un kún ña savií ún xí'in ra sáña'a yó'o.

- ¿Ndíá ña kú tá iin tutu yó'o?
- ¿Nixaa naní tá mitú'un tutu yó'o?
- ¿Ndíá ña ké sama tá iin tutu yó'o?
- ¿Nichuun xiniñú'un tá mitú'un tutu yó'o nuú yó'o?

Ña kotondosoó yu mií yu

Ka'vi va'a ún ña ndataxi nuú kún ra ndakuiin kún ña ndukú tá iin ña.

Tiaa ndiakua ka'vi ña ni'i kivi tutu ini tikuitia lo'o vaxi xiin na'ná ña ka'an nixaa naní ña.

1. Tutu tá'nu
uni ra
ndatú'un ña

2. Tutu ndukú

3. Tutu tu'un
yu'ú yu

Ñuu Sindiyá'a, ndikundia Ñuu Kuqchi,
kíí 8 yoo'ó yxa kuyá 2018

Margarita:

Se'e si'i lo'o mií yu.

Tiaa yu tutu yó'o chí kúni yu kundani yu a va'a lo'o iyo kún ra nixaa ku'a'an ún x'i'in chínu kún. Saa tu, ndatú'un yu x'i'in kún ña kusí'í ní ini yu xá'a ña ká'vi yu x'i'i na valí sá'na'a. Na valí yó'o vaxi na yá ñuu yó'o ra yá'a ní tó'o na. X'i'in na yó'o kutu'va yu tiaa yu tu'un, táku tutu yó'o ra saá tu xa va'a chindulú yu tuní kivi yu.

Ñá si'i ñu'u kún, saá tu ku'eé x'i'ni ñá kalvi ñá ra tiaa ña té yachi, ñá yó'o chindieé tá'an ña x'i'in yu ña ndaki'in yu nixaa yu ñuú iyo na na sáku'la ña iyo yachiin chí nuú iyo ve'e sá'tátan. Úng ku ndi xá'an sáku'la té xiku'ga, ra táku ndi'i ndi chindieé tá'an ndi x'i'in mií ndi táku ndi'i ña sá'na'a na valí sáku'la ndu'ya, ra na yó'o ká'an tu na tu'un mií yó.

Ñuu Vista Ermosa, ndikundia ñuu Itia Ndio'o,
ña 12 xika yoo'ó kuyi'í ña kuyi'q 2018

Ra táta Arturo Martínez García
Ra chínu ká'nu ñuu Ajalpan, ñuu Itia Ndio'o

Ra iyo yó'o

Sáta tutu yó'o, ká'gn táku ndi'i ndi ng ínu nuú ñuu Vista Ermosa, ndukú ña mani nuú kún ña na chindieé tá'an ún x'i'in ndi x'i'in ña'la ña kuvii iin ve'e ká'vi ña ñuu ndi. Ndátú'un ndi x'i'in kún ña na kundaa ini kún xá'a ña mií ndi sachi'nu x'i'in ña kuvii ve'e yó'o, ña kán ké ndiákua ña'la ndatá chínu ndukú ndi ñe kuvi kuvii ve'e yó'o, kú ña yó'o ña'la ndukú ndi: 300 kilo yu'tí ndi'i, 10 kga chítu yu'tí yuú, 100 kga náni kuvii ve'e, 20 ítin semento, 2 miyar ndo'o kú'a'g x'i'in 50 kga x'i'ni ve'e.

Ña ve'e kuvigla yó'o kú ña iin ña chika ní ndieé x'i'in ñuu ndi chí koo nuú ká'vi na

¿Nixaa sá'ndi'i rá xá'a inka na yu'vi?

Ña sá'ndi'yo ra xá'a na yu'vi yó'o, ña x'i'i na yó'o ku'e'e ní ña vaxi sá'ndi'i rá xá'a na táku ña vaxi tá'an na x'i'in na ve'e na na mi ku'e'e sá'a táku ndi'i ndi ña na yu'vi. Ña ku'e'e ní x'i'i na ndie'e ña Ñuu Koyá, xá'a ña yó'o kú ña ku'e'e ní ña ndie'e x'i'in ká'nu, sa'a ña ká'ni na yó'o xá'a na yó'o 10,000 na yu'vi x'i'i na 25,000 ñandu vaxi xá'a ndie'e yó'o.

¿Nixaa á'a yó'o ra na koo'ó kga na k'o'ó ndie'e?

Iyo ku'e'e á'a chika chindieé tá'an x'i'in na yu'vi. Ñuu Koyá iyo na ve'e ña Centro de Atención Primaria en Adicciones (CAPA) ndi'nuun na sa'a Centro Nacional para la Prevención

Ña kundaa kó ini ná

Tú ká'ni ká'ni un kundaa ni ká'ni un xá'a ku'e'e ña x'i'i ndi'i, nixaa koo ndi'i xá'a, kuvi ká'ni un sa'a na chínu vaxi yó'o:

- Centros de Integración Juvenil, A. C. (CIJ), sa'a koo xá'a tu'un Cu ndakuun na ká'ni na x'i'in un: 0212 1212 á sa'a koo ndaku vaxi yó'o: <http://www.cij.gob.mx/index.html>
- Centro Mexicano de Servicios Generales de Alcobólicos Anónimos A.C., sa'a koo xá'a tu'un: 01 800 2198 211, sa'a koo xá'a tu'un yó'o: <http://www.camexico.org.mx/>
- Centros de Atención Primaria en Adicciones (CAPA), sa'a koo xá'a tu'un: 01 800 911 2000 sa'a koo xá'a tu'un yó'o: http://www.cenadic.salud.gob.mx/interior/centros_nuevavida.html

Ña x'i'i ní na...
¿kú ña iin
ku'e'e?

Ndachitá'an xí'in iin chichi kivi na'ná xí'in tu'un ña ndátú'un nixaa iin tá iin ña.

Tutu nuú vaxi
kivi tátán

Tutu nuú tiaa na xq'á ña
ndaki'in tá'an na yuvií, ra
kindoo na xq'á iin chiñu.

Tutu tá'nu vaxi
tu'un ndátú'un

Tutu nuú vaxi nixaa ko'ó
na tátán ña ka'an na
sátátán xí'in na.

Tutu ña kindoo
na

Tutu ña xiniñú'un ndata'vi
na iin chiñu ndieé va'a
ña xiniñú'un kundaa ini
kug'á na yuvií.

Tiaa tixi na'ná yó'o kivi ña.

Tiaa uni tu'un kání.

1. _____

2. _____

3. _____

Tiaa ndiakua nuú xiniñú'un ku'un ña “nd”, “ch”, “m”,
“x” á ña “r” tá iin nuú tu'un yó'o.

1. ___ io ___ i
2. ___ a ___ í
3. ___ ata ___ i
4. ___ i' ___ a
5. ___ i ___ a ___ i
6. ___ i ___ ieé
7. ___ ika' ___ a
8. ___ a' ___ a
9. ___ uya ___ in
10. ___ i ___ án

Kívi ng yuvíi kúáchí á ná'nu

Nyú kívi ívá ún

Nyú kívi síí' ún

Kívi ún

Kalyu iin chichi lo'o ✓ ñg xg xíni ng ñg víí saxínu na ini ñg ítá'lan yó'o.

RFE o CURP

Ña níí 1

Ndákuni ng nixa káa ñg ká'gn tutu ñg xg kɔ'vi na.

Ndákuni na tɔ'lun vxɔi nyú iin tutu xɔ'á ña nixa káa ña saá xg xíni na ká'gn na ña kúni tutu té xg ndí'i ká'vi na ña.

Ndákani xíni na nixa koo savíi na iin tutu ña xíniñú'un tákú ndí'i ng yuvíi.

Ká'gn na nixa koo tiaa na, ndátú'un na ra sanduvíi na ña tiaa tákú ndí'i na ra sáyata na ña.

Ndákuni na kívi tutu xí'lin nixa iin ña ñg kálvi na ra tiaa na ndí'i nyú ña níí yó'o.

Ká'gn na ra kúndaa ini na iin tɔ'lun ndatú'un xɔ'á ng yuvíi, xɔ'á ñg'a xí'lin xɔ'á ñuu.

Ndákuni na sava ndiakua ña xíniñú'un na ñá tiaa na tɔ'lun mií na.

Ká'gn ndinu ini yu ñg nixjnu ndí'i ñg ítá'lan yó'o.

Kíj kyvɔ'á ña

Kívi xí'lin tunj kívi tija á ña'á sáña'g

Ña níí 2

Kálvi na ña'ñu iin tutu ra ndákuni na ña vxɔi nyú ña.

Kálvi na ra kúndaa ini na ña vxɔi nyú tutu ña íyo iin ndí'i ña níí yó'o.

Ndákani xíni na nixa koo savíi na iin tutu ña xíniñú'un tákú ndí'i ng yuvíi.

Tíaa na, tó'ni na ra sánduvíi na iin tutu ña xíniñú'un tákú ndí'i ng yuvíi.

Ndákuni na kívi tutu xí'lin nixa iin tutu ña xg ká'vi na ra tiaa na ndí'i nyú ña níí yó'o.

Ká'gn na ra kúndaa ini na iin tɔ'lun ndatú'un.

Ndákuni na ndí'i ndiakua ña xíniñú'un na ñá tiaa na tɔ'lun mií na.

Ká'gn ndinu ini yu ñg nixjnu ndí'i ñg ítá'lan yó'o.

Kíj kyvɔ'á ña

Kívi xí'lin tunj kívi tija á ña'á sáña'g

Kotondosoó x'í'in mií yó tá xq nđi'i

¿Ni ké sqkúó'a yũ?

¿Nichuun v̄'a ña nũ'ũ yũ?

Tuni Kiví nq yuvjí kúáchi á nđnu _____

Tũ'un ndátũ'un ama kũv̄'a ña

Kiví kũv̄'a ña _____

Ñuu nũ'ũ kũv̄'a _____

Kiví ra tuni Kiví tíga á ña'á xq̄v̄'a ña _____

Ñq sákuo'a nq ísávi

Ña yó'o kú ña inka ndachiñu vaxi xí'in tutu yó'o ña kúvi chidieé tá'an ña xí'in ún te xá'á ún sákua'a ún kutu'va ún ka'vi ún ra tiaa ún. Te ka'vi kún tu'un mii kún ña ísávi ña Ñuu Kuachi, ra xí'in ña yó'o kúvi kundaa ini kún ní xa íchi kúvi kuniñú'un kún tutu tiaa vaxi yó'o. Ndaká'an kún chi ña kúvi kundiaku tu'un ún xiniñú'u ndása ku'á ka kún naxa kúvi kuniñú'un ka yó tu'un ña ka'vi xí'i ña tiaa.

Este es otro material del paquete de libros que te acompañarán en el inicio del aprendizaje de la lectura y la escritura. Al estudiar en tu lengua mixteco de Guerrero descubrirás los diferentes usos que puedes darle a los textos escritos. Recuerda que una forma de mantener viva tu lengua es ampliando sus usos a la lectura y la escritura.

GOBIERNO DE
MÉXICO

SEP
SECRETARÍA
DE EDUCACIÓN
PÚBLICA

INSTITUTO
NACIONAL PARA
LA EDUCACIÓN
DE LOS ADULTOS

DISTRIBUCIÓN GRATUITA
Ña xáxa uun ké